

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ШАРАНДІН ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.53:329

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.О. Шарандін**

Науковий керівник: **Мацелик Тетяна Олександрівна**, доктор юридичних наук,
професор

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Шарандін О. О. Фінансово-правовий статус політичних партій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. – Ірпінь, 2026.

У дисертації здійснено комплексне теоретичне обґрунтування та розробку практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні.

Політичні партії розглядаються як фундаментальний та невід’ємний інститут сучасної демократичної правової держави. Виконуючи критично важливу функцію посередника між громадянським суспільством та державними органами влади, партії забезпечують стабільність політичної системи. Правовий статус політичних партій в Україні базується на спеціалізованому законодавстві, яке не лише визначає межі їх створення та діяльності, а й закладає основи для виконання обов’язків у межах політичного процесу.

Особлива увага приділяється ідентифікаційним ознакам політичних партій, які дозволяють чітко відокремити їх від інших видів громадських об’єднань. До таких рис належать наявність офіційної програми та ідеологічного підґрунтя, чітка організаційна структура, фіксоване членство, а головне — специфічна мета, що полягає у здобутті та реалізації політичної влади через участь у виборчих процесах. Це визначає унікальне місце партій у системі інститутів громадянського суспільства як єдиних суб’єктів, здатних безпосередньо формувати органи державної влади.

Механізми функціонування партій охоплюють широкий спектр діяльності: від внутрішньої організації та виховання політичної культури до взаємодії на міжнародній арені. У сучасних українських реаліях, позначених умовами війни, ці механізми набувають стратегічного значення. Політичні партії стають інструментами національної консолідації та збереження стабільності, забезпечуючи єдність суспільства перед зовнішніми викликами, що підкреслює їхню роль не лише як електоральних машин, а як гарантів державної цілісності.

Попри важливу місію, сучасний стан партійної системи в Україні демонструє низку системних проблем. Серед них виділяються слабка інституціоналізація, надмірна персоніфікація лідерських структур та дефіцит внутрішньопартійної демократії. Найбільш критичним викликом залишається фінансова залежність від олігархічних груп, що деформує політичну конкуренцію. Ці чинники створюють нагальну потребу в подальшому вдосконаленні правового регулювання для підвищення автономності та відповідальності партій.

Історичний генезис правового регулювання партій в Україні відображає складний шлях трансформації від радянського монополізму до плюралізму. Процес еволюції розподілено на п'ять ключових етапів: від початкової легалізації у 1991 році та конституційного закріплення статусу партій до реформ після Революції Гідності. Сучасний етап, що триває з 2020 року, характеризується фокусом на адаптації до європейських стандартів, посиленні фінансової дисципліни та системній боротьбі з політичною корупцією для створення прозорого політичного середовища.

Важливою складовою дослідження є теоретичне обґрунтування принципів фінансування політичних партій. Запропоновано виокремити чотири базові засади: законність, рівноправність, прозорість та незалежність. Принцип законності гарантує сувору регламентацію фінансових потоків, а рівноправність забезпечує всім зареєстрованим силам однакові можливості для залучення ресурсів. Ці принципи мають стати фундаментом для оновленого законодавства, що дозволить мінімізувати тіньові впливи на політику.

Окремий акцент зроблено на принципах прозорості та незалежності, які є ключовими для демократичного розвитку. Прозорість вимагає відкритості всіх процедур використання коштів перед державою та громадянами через механізми фінансової звітності. Водночас незалежність партій від спонсорів та донорів розглядається як запорука того, що політична сила керуватиметься суспільними інтересами, а не приватними замовленнями фінансово-промислових груп. Для реалізації цих ідей пропонується закріпити дані принципи у профільному Законі України.

Аналіз нормативно-правового забезпечення фінансового статусу партій виявив специфічні риси їхньої економічної діяльності. Зокрема, партії мають статус неприбуткових організацій, що виключає розподіл доходів між засновниками. Держава гарантує їм право на володіння майном для статутних цілей, проте чинне законодавство містить прогалини щодо можливості здійснення господарської діяльності. Це створює юридичні суперечності, які потребують усунення задля забезпечення фінансової стійкості політичних суб'єктів.

Для вдосконалення правового поля пропонується внести зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні», доповнивши його статтею 14-1. Ця стаття повинна чітко розмежовувати права партій, такі як отримання бюджетного фінансування та володіння майном, і їхні обов'язки. До останніх віднесено забезпечення повної фінансової прозорості, дотримання обмежень щодо іноземного та анонімного донорства, ведення суворого обліку витрат та проходження незалежного аудиту, що дозволить створити дієву систему підзвітності.

На завершення обґрунтовано необхідність радикального перегляду системи санкцій, що застосовуються до політичних партій за фінансові правопорушення. Чинні розміри штрафів є непропорційними до обсягів тіньових коштів, що робить порушення законодавства «вигідним». Запропоновано встановити штрафи у розмірі 100% від суми незаконного внеску та підвищити стягнення за порушення звітності до 1500 неоподатковуваних мінімумів. Такі кроки, разом із посиленням кримінальної відповідальності, мають на меті відновити превентивну функцію закону та зміцнити довіру суспільства до інституту політичних партій.

Ключові слова: політичні партії, принципи фінансування, фінансово-правовий статус, права та обов'язки, юридична відповідальність, фінансові правопорушення, нагляд за фінансовою діяльністю, фінансовий контроль, державне фінансування, державний контроль.

ABSTRACT

Sharandin O. O. Financial and Legal Status of Political Parties. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. Irpin, 2026.

The dissertation provides a comprehensive theoretical substantiation and develops practical recommendations for improving the financial and legal status of political parties in Ukraine.

Political parties are considered a fundamental and indispensable institution of a modern democratic state governed by the rule of law. By performing the critical function of an intermediary between civil society and state authorities, parties ensure the stability of the political system. Their legal status in Ukraine is based on specialized legislation that not only defines the boundaries of their creation and activity but also lays the foundation for the fulfillment of their duties within the political process.

Particular attention is paid to the identifying features of political parties, which allow for a clear distinction between them and other types of public associations. These features include the presence of an official program and ideological basis, a clear organizational structure, fixed membership, and, most importantly, a specific goal consisting in the acquisition and exercise of political power through participation in electoral processes. This determines the unique place of parties in the system of civil society institutions as the only entities capable of directly forming state authorities.

The mechanisms of party functioning encompass a wide range of activities: from internal organization and the cultivation of political culture to interaction in the international arena. In modern Ukrainian realities, marked by the conditions of war, these mechanisms acquire strategic importance. Political parties become instruments of national consolidation and preservation of stability, ensuring the unity of society in the face of external challenges, which emphasizes their role not only as electoral machines but as guarantors of state integrity.

Despite their important mission, the current state of the party system in Ukraine demonstrates a number of systemic problems. Among them, weak institutionalization,

excessive personification of leadership structures, and a deficit of intra-party democracy stand out. The most critical challenge remains financial dependence on oligarchic groups, which distorts political competition. These factors create an urgent need for further improvement of legal regulation to increase the autonomy and accountability of parties.

The historical genesis of the legal regulation of parties in Ukraine reflects a complex path of transformation from Soviet monopolism to pluralism. The evolution process is divided into five key stages: from the initial legalization in 1991 and the constitutional consolidation of the status of parties to the reforms following the Revolution of Dignity. The current stage, which has been ongoing since 2020, is characterized by a focus on adaptation to European standards, strengthening financial discipline, and a systemic fight against political corruption to create a transparent political environment.

An important component of the study is the theoretical substantiation of the principles of financing political parties. It is proposed to distinguish four basic principles: legality, equality, transparency, and independence. The principle of legality guarantees strict regulation of financial flows, while equality ensures all registered forces have the same opportunities to attract resources. These principles should become the foundation for updated legislation, which will minimize shadow influences on politics.

A separate emphasis is placed on the principles of transparency and independence, which are key to democratic development. Transparency requires the openness of all procedures for the use of funds before the state and citizens through financial reporting mechanisms. At the same time, the independence of parties from sponsors and donors is considered a guarantee that the political force will be guided by public interests rather than the private orders of financial and industrial groups. To implement these ideas, it is proposed to consolidate these principles in the specialized Law of Ukraine.

The analysis of the regulatory and legal framework for the financial status of parties revealed specific features of their economic activity. In particular, parties have the status of non-profit organizations, which excludes the distribution of income among

founders. The state guarantees them the right to own property for statutory purposes; however, current legislation contains gaps regarding the possibility of carrying out commercial activities. This creates legal contradictions that require elimination to ensure the financial sustainability of political entities.

To improve the legal framework, it is proposed to amend the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" by adding Article 14-1. This article should clearly distinguish between the rights of parties, such as receiving state funding and owning property, and their duties. The latter include ensuring full financial transparency, compliance with restrictions on foreign and anonymous donations, maintaining strict records of expenditures, and undergoing an independent audit, which will allow for the creation of an effective system of accountability.

In conclusion, the necessity of a radical revision of the system of sanctions for financial violations is substantiated. The current amounts of fines are disproportionate to the volume of shadow funds, which makes violating the law "profitable." It is proposed to establish fines in the amount of 100% of the illegal contribution and to increase penalties for reporting violations to 1,500 non-taxable minimum incomes of citizens. Such steps, together with the strengthening of criminal liability, aim to restore the preventive function of the law and strengthen public confidence in the institution of elections.

Keywords: *political parties, principles of financing, financial and legal status, rights and obligations, legal liability, financial offences, supervision of financial activities, financial control, public funding, state supervision.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шарандін О.О. Порівняльно-правові аспекти визначення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах (практика Польщі та Німеччини). *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 4(17). С. 123-133. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/302/313>.

2. Шарандін О.О. Відповідальність політичних партій за фінансові правопорушення. *Європейський правовий часопис*. 2024. № 5. С. 99-105. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/5_15_00bd36f03f.pdf

3. Шарандін О.О. Принципи фінансування політичних партій. *Європейський правовий часопис*. № 6,7. 2025. С. 100-108. https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/6_16_2b24430847.pdf.

4. Шарандін О.О. Особливості нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 1(118). С. 98-108. <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/324/334/>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шарандін О.О. Адміністративно-правові механізми державного контролю фінансування політичних партій в Україні. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали XI Міжнародної науково-практичної онлайн- конференції* (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р). Одеса : ОДУВС, 2024. С. 171-173. URL: https://drive.google.com/file/d/1JgifPiKNnRoEau6iO3FMOtsQ_K6Pt8gw/view?usp=drive_link

2. Шарандін О. О. Правове регулювання фінансового статусу політичних партій в Україні: детермінанти збалансування публічних та приватних інтересів. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ірпінь, 3 квітня 2025). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. С. 397-401.

https://dpu.edu.ua/images/2025/Photo_dlya_novyn_2025/Naukovi%20zahodi/06%20cerven%20Naukovi%20zahodi/Zbirnik%20tez%20Miznarodnoi%20konferencii%2003_04_2025.pdf

3. Шарандін О.О. Правовий статус та інституційна сутність політичних партій в умовах воєнного стану. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права (м. Ірпінь, 08 жовтня 2025 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 316-318. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій. <https://dpu.edu.ua/novyny-nni-prava/vyishov-drukrom-zbirnyk-tez-kruhloho-stolu-do-30-richchia-nnip>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	13
1.1. Поняття, сутність та ознаки політичних партій, як суб'єктів права.....	13
1.2. Генезис розвитку правового регулювання політичних партій в Україні.....	32
1.3. Принципи фінансування політичних партій.....	50
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	64
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	68
2.1. Особливості нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні.....	68
2.2. Права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері.....	78
2.3. Юридична відповідальність політичних партій за порушення фінансового законодавства.....	89
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	101
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	104
3.1. Громадські організації як суб'єкти нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій.....	104
3.2. Порівняльно правові аспекти визначення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах.....	119
3.3. Шляхи підвищення прозорості фінансування та вдосконалення державного контролю за фінансовою діяльністю політичних партій.....	132
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	148
ВИСНОВКИ.....	151
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	160
ДОДАТКИ.....	179

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БДПЛ – Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини

ВРУ – Верховна рада України

ЄС – Європейський Союз

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КК України – Кримінальний кодекс України

НАЗК - Національного агентства з питань запобігання корупції

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ЦВК – Центральна виборча комісія

GRECO (Group of States Against Corruption,) – Група держав проти корупції

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Політичні партії є ключовими суб'єктами демократичної системи, адже саме вони формують політичну волю громадян, беруть участь у виборах та впливають на державну політику. Водночас їхня діяльність неможлива без належного фінансового забезпечення. Тому питання фінансово-правового статусу партій набуває особливої актуальності, адже від прозорості та законності фінансування залежить рівень довіри суспільства до політичних інститутів.

В умовах сучасних демократичних трансформацій Україна стикається з проблемами корупції, непрозорого фінансування виборчих кампаній та впливу олігархічних груп на політичні процеси. Це створює ризики для легітимності партійної системи та підриває принципи рівності політичної конкуренції. Дослідження фінансово-правового статусу партій дозволяє виявити прогалини у законодавстві та запропонувати механізми їх усунення.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективне правове регулювання фінансування політичних партій є необхідною умовою для забезпечення демократичних стандартів. У країнах Європейського Союзу та США діють чіткі правила щодо державного фінансування, звітності та контролю за витратами партій. Вивчення цих практик та їх адаптація до українських реалій є важливим завданням науки фінансового права.

В Україні правове регулювання фінансування політичних партій перебуває на етапі становлення. Хоча законодавство передбачає державне фінансування та обов'язкову фінансову звітність, на практиці існують проблеми з контролем, прозорістю та відповідальністю за порушення. Це зумовлює потребу у комплексному дослідженні фінансово-правового статусу партій як інституту, що поєднує політичну та фінансову складові.

Актуальність теми також визначається необхідністю забезпечення балансу між свободою політичної діяльності та обмеженням незаконних джерел фінансування. Відсутність ефективних механізмів контролю може призвести до зловживань, що загрожують демократичному розвитку держави. Тому

дослідження фінансово-правового статусу партій має не лише теоретичне, а й практичне значення для вдосконалення правової системи України.

Таким чином, тема дисертації «Фінансово-правовий статус політичних партій» є актуальною як з точки зору розвитку національного законодавства, так і з огляду на зарубіжний досвід. Її дослідження сприятиме формуванню прозорої та справедливої системи правового регулювання фінансування політичних партій, що є запорукою стабільності демократичного процесу та підвищення довіри громадян до політичних інститутів.

Науково-теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові доробки вітчизняних і зарубіжних учених у галузі адміністративного та фінансового права, а також суміжних галузей юридичної та політичної науки, що забезпечує міждисциплінарний характер дослідження.

Так, теоретико-методологічні засади функціонування політичних інститутів, партійних систем і демократичних процесів розкрито у фундаментальних роботах зарубіжних дослідників, зокрема Maurice Duverger, Samuel Huntington, Richard S. Katz, Peter Mair, Giovanni Sartori.

Вагоме значення для формування концептуальних положень дослідження мали праці українських учених, зокрема Л. І. Адашиса, К. А. Бабенка, Б.В. Бернацького, В. М. Висоцького, І. О. Гаврилюк, М. В. Глух, В.В. Джуган, Н.В. Захарченко, Г.В. Зубенко, В.І. Кафарського, І. В. Ковбаса, М. М. Лешанича, Н. А. Литвин, Г.В. Музиченко, Н.Б. Новицької, Н. М. Оніщенко, Ю. О. Остапця, В. І. Полевого, І. М. Сопілко, М.І. Хавронюка А.А. Шевцова та інших, у яких висвітлено проблематику фінансового контролю, правового регулювання бюджетного фінансування та інституційного розвитку політичних партій.

У процесі дослідження здійснено ґрунтовний аналіз дисертаційних праць, присвячених окремим аспектам предмета дослідження, зокрема: Л. І. Адашиса «Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України»; О. В. Гейди «Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні»; В. В. Джуган «Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз»; В. І. Кафарського «Конституційно-правове регулювання організації та діяльності

політичних партій в Україні»; М. Лешанич «Особливості інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту».

Втім, необхідно констатувати відсутність комплексної наукової праці, у якій би повно та всебічно розглядався фінансово-правовий статус політичних партій, що у сукупності свідчить про важливість та актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертація виконана відповідно до Керівних принципів щодо фінансування політичних партій : CDL-INF (2001) 8 : ухвалених Венеціанською Комісією на 46 пленарній сесії (Венеція, 9-10 березня 2001 року), Національної стратегії доходів до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р; Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р.; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки в частині контролю громадянського суспільства за діяльністю політичних партій, затвердженої Указом Президента України від 27.09.2021 № 487.

Тема затверджена вченою радою Державного податкового університету (протокол № 2 від 25 серпня 2022 року).

Мета дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому та практичному аналізі фінансово-правового статусу політичних партій в Україні, виявленні проблемних аспектів чинного законодавства та практики його застосування, а також у розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення фінансово-правового статусу політичних партій.

Досягнення поставленої мети забезпечено вирішенням таких *завдань*:

- розкрити поняття, сутність та основні ознаки політичних партій як суб'єктів права;
- проаналізувати історичний розвиток правового регулювання політичних партій в Україні;

- виокремити принципи фінансування політичних партій та їх роль у забезпеченні демократичних процесів;
- розкрити особливості нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні;
- визначити права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері.
- охарактеризувати види юридичної відповідальності політичних партій за порушення фінансового законодавства;
- оцінити ефективність державного нагляду та контролю за фінансовою діяльністю політичних партій;
- визначити роль громадських організацій як суб'єктів нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій;
- провести порівняльно-правовий аналіз фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та зарубіжних державах.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі правового регулювання діяльності політичних партій.

Предмет дослідження – фінансово-правовий статус політичних партій.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід, який у поєднанні із загально-науковими та спеціальними методами наукового пізнання дав змогу здійснити комплексний аналіз фінансово-правового статусу політичних партій в Україні.

Методи аналізу і синтезу дозволили виокремити ознаки та узагальнити поняття фінансово-правового статусу (підрозділ 1.1.), застосувавши історичний метод було простежено етапи розвитку правового регулювання політичних партій в Україні (підрозділ 1.2.), системний підхід дав можливість встановити взаємозв'язок між політичними та правовими процесами, та розуміння ролі принципів у фінансово-правовому статусі політичних партій (розділ 1). Системний, системно-структурний і структурно-функціональний методи покладено в основу обґрунтування шляхів вдосконалення механізму контролю за фінансовою діяльністю політичних партій (підрозділ 3.2.), Спеціальні методи, такі як формально-юридичний були застосовані для визначення поняття політичних партій у законодавстві (підрозділ 1.1.) для аналізу законодавчих актів

(підрозділ 1.2., 2.1, 3.1,3.2). Застосування порівняльно-правового та прогностичного методів, а також методу наукового моделювання дали змогу зіставити регулювання фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та зарубіжних країнах та сформувані обґрунтовані пропозиції щодо його вдосконалення (Розділ 3). Формально-юридичний метод дозволив вивчити, проаналізувати та розтлумачити зміст норм національного законодавства, що визначають види фінансової відповідальності політичних партій (підрозділ 2.3.).

Емпіричною базою дослідження фінансово-правового статусу політичних партій в Україні стали: чинне законодавство України, офіційні фінансові звіти партій, матеріали Центральної виборчої комісії та НАЗК, а також аналітичні дослідження парламентських і наукових інституцій, доповнені порівняльним аналізом практик країн ЄС та рекомендацій міжнародних організацій (GRECO, ОБСЄ, Венеціанської комісії).

Комплексне використання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання дало змогу забезпечити належну обґрунтованість загальних висновків, сформованих за результатами дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні.

В результаті проведеного дослідження сформовано нові наукові положення, висновки та рекомендації, зокрема:

вперше:

- науково обґрунтовано цілісну систему принципів правового регулювання фінансової діяльності політичних партій, до якої віднесено принципи законності, рівноправності, прозорості та інституційної незалежності, що у своїй взаємодії формують нормативно-ціннісний фундамент забезпечення прозорого обігу партійних коштів, на цій основі розроблено пропозиції щодо їх нормативного закріплення у профільному законодавстві з урахуванням вимог системності, узгодженості та ефективності фінансово-правового регулювання.

- здійснено систематизацію прав і обов'язків політичних партій як самостійних суб'єктів фінансових правовідносин, що дозволило виокремити їх

спеціальний фінансово-правовий статус, на цій основі розроблено модель структури та змісту фінансово-правової норми, яка регламентує участь політичних партій у фінансових правовідносинах, із визначенням її елементів та особливостей їх функціонального наповнення з урахуванням публічно-правової природи відповідних відносин.

удосконалено:

- обґрунтування цілісної системи санкцій у механізмі юридичної відповідальності політичних партій як суб'єктів фінансових правовідносин, у межах якої доведено доцільність переходу від фіксованих штрафних санкцій до пропорційних фінансових стягнень, розмір яких корелює з обсягом порушення, зокрема встановлення штрафу у розмірі 100 % від суми незаконного внеску, така модель санкцій підвищує ефективність превентивної функції фінансово-правових норм, забезпечує принципи справедливості, співмірності та невідворотності відповідальності, а також сприяє зміцненню фінансової дисципліни у діяльності політичних партій;

- наукове обґрунтування необхідності посилення фінансово-правових санкцій за порушення встановленого порядку звітування політичних партій шляхом підвищення розміру штрафів до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, така трансформація санкційного механізму забезпечить реальну дієвість контрольних повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції, підвищить рівень фінансової дисципліни суб'єктів партійного фінансування та сприятиме ефективній реалізації принципів прозорості й підзвітності у сфері обігу партійних коштів.

- теоретико-правове розуміння особливостей правового статусу політичних партій як специфічних суб'єктів фінансових правовідносин, зокрема в частині обґрунтування їх неприбуткової природи, права на володіння, користування та розпорядження матеріальними і фінансовими ресурсами, а також встановлення меж допустимої господарської діяльності. Встановлено, що зазначені елементи статусу перебувають у системній взаємодії та формують цілісну модель правового регулювання, спрямовану на забезпечення прозорості, підзвітності та цільового використання партійних коштів.

дістали подальшого розвитку:

- теоретичне уявлення про політичні партії як багатофункціональні інститути публічного права, які поряд із виконанням функції політичного представництва виступають специфічними суб'єктами фінансових правовідносин. Доведено, що їх фінансова спроможність та прозорість фінансових потоків набувають критичного значення для забезпечення національної консолідації та інституційної стійкості держави в умовах воєнних викликів, що зумовлює необхідність посилення фінансово-правових механізмів контролю та підзвітності;

- науково обґрунтована генеза правового регулювання діяльності політичних партій в Україні, відмінною ознакою якої є не лише виокремлення етапів розвитку, а й розкриття їх причинно-наслідкових взаємозв'язків із урахуванням ключових суспільно-політичних трансформацій, змін законодавства та інституційних реформ, що дозволило системно відтворити еволюцію інституту фінансування політичних партій, визначити закономірності його розвитку та виявити фактори, що впливають на ефективність фінансово-правового регулювання у цій сфері;

- обґрунтування необхідності імплементації європейських принципів прозорості та підзвітності у систему фінансового контролю за діяльністю політичних партій в Україні, що передбачає інтеграцію практик Ради Європи, ЄС та рекомендацій GRECO, ОБСЄ й Венеціанської комісії у національне законодавство та інституційні механізми, із залученням громадянського суспільства та сучасних технологічних рішень для створення ефективної моделі моніторингу, яка знижує ризики політичної корупції та підвищує довіру громадян до демократичних процесів;

- пропозиція щодо удосконалення системи контролю за фінансуванням політичних партій в Україні, яка має базуватися на поєднанні правових, інституційних та технологічних механізмів: створення незалежного органу контролю при ЦВК з автономними повноваженнями щодо перевірки звітів і застосування санкцій; законодавче закріплення лімітів на приватні внески, заборони іноземного фінансування та обов'язкового розкриття інформації про

великих донорів; впровадження електронних платформ для подання й аналізу фінансових звітів з відкритим доступом для громадськості; запровадження комплексної системи санкцій та навчальних програм для партій; а також гармонізація українських норм із міжнародними стандартами GRECO, Венеціанської комісії, ОБСЄ та Ради Європи, що забезпечить прозорість, довіру громадян і розвиток конкурентної демократії.

Практичне значення отриманих результатів у:

- науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку теоретичних положень щодо визначення фінансово-правового статусу політичних партій;
- правотворчій діяльності – для вдосконалення положень чинних нормативно-правових актів щодо формування ефективної системи правового регулювання фінансово-правового статусу політичних партій;
- сфері правозастосування – для розвитку тлумачення положень чинного законодавства, зокрема й під час здійснення правозастосовної діяльності суб'єктами протидії фінансовим правопорушенням політичних партій;
- сфері освітнього процесу – для підготовки та видання навчальної літератури (підручники, навчальні посібники) з дисциплін «Адміністративне право», «Фінансове право», інших навчально-методичних матеріалів.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження, висновки та рекомендації оприлюднено на 4 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах: XI Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р.), VII Міжнародна науково-практична конференція «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 03 квітня 2025 р.), Всеукраїнський науково-практичний круглий стіл «Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 08 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 7 наукових працях, серед яких 4 статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України,

та 3 тез наукових повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, трьох розділів, які містять у собі дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатка. Загальний обсяг дисертації становить 180 сторінок, з яких 159 сторінок - основного тексту. Список використаних джерел складається з 178 найменувань і займає 19 сторінок, додаток викладено на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

1.1. Поняття, сутність та ознаки політичних партій.

Політичні партії є невід'ємним елементом сучасної демократичної держави, що функціонує в умовах плюралізму та конкуренції. Їхній правовий статус визначається комплексом конституційно-правових норм, які регулюють створення, діяльність, фінансування та припинення існування. Цей статус є основою для реалізації їхніх функцій, зокрема участі у виборах, формуванні органів державної влади та представництві інтересів громадян. Водночас, інституційна сутність партій виходить за межі формального права, охоплюючи сукупність внутрішніх норм, традицій, механізмів та неформальних зв'язків, що формують їхню реальну політичну поведінку, вплив та стійкість у динамічному політичному середовищі[31].

Дослідження інституційної природи політичних партій вимагає аналізу їхніх ключових ознак: наявність ідеологічної платформи або програми, яка відрізняє їх від інших організацій; організаційна структура з вертикальними та горизонтальними зв'язками; прагнення до здобуття державної влади або участі в ній; а також підтримка з боку широких верств населення, що забезпечує легітимність їхньої діяльності. Механізми функціонування партій є сукупністю внутрішніх процедур, що регулюють прийняття рішень (наприклад, проведення з'їздів), мобілізацію ресурсів (фінансування, членські внески) та комунікацію з електоратом. Ефективність цих механізмів безпосередньо впливає на здатність партії адаптуватися до змін та зберігати свою актуальність.

У світлі сучасних глобальних викликів та трансформації класичних моделей демократії, ґрунтовний аналіз інституційної природи та механізмів діяльності політичних партій набуває першочергового значення. В епоху «цифрової політики» та гібридних загроз традиційні ознаки партійності зазнають суттєвих видозмін: ідеологічні платформи стають більш гнучкими, а комунікація

з електоратом дедалі частіше зміщується у площину соціальних медіа та мережових структур. Дослідження того, як ці процеси впливають на внутрішню стійкість партій та їхню здатність протистояти популізму чи зовнішнім маніпуляціям, є критично важливим для забезпечення стабільності національної політичної системи та збереження конституційного ладу.

Окремим аспектом постає необхідність переосмислення функціонування партійних механізмів у межах правового режиму воєнного стану та в період наступного повоєнного відновлення України. Тимчасові обмеження певних політичних прав, зумовлені безпековими пріоритетами, вимагають пошуку делікатного балансу між вимогами національної безпеки та збереженням політичного плюралізму. Наукове обґрунтування того, як партії можуть залишатися дієвими інструментами представництва інтересів громадян, не порушуючи при цьому засад державної єдності та обороноздатності, є одним із найбільш затребуваних завдань сучасної юридичної думки[67].

Нарешті, практична значущість такого аналізу підтверджується євроінтеграційними прагненнями України, що передбачають приведення національного законодавства у відповідність до високих стандартів Венеційської комісії та Ради Європи. Вивчення фінансової прозорості, антикорупційних запобіжників та механізмів внутрішньопартійної демократії дозволяє не лише виявити прогалини у чинному нормативному полі, а й запропонувати дієві шляхи реформування партійної системи. Це, зрештою, сприятиме формуванню відповідальних політичних еліт, здатних забезпечити ефективне державне управління та гідне представництво інтересів суспільства на міжнародній арені.

Актуальність системного дослідження цієї проблематики посилюється в контексті сучасних гібридних загроз та викликів національній безпеці. В умовах зовнішніх маніпуляцій та інформаційних війн, які можуть використовувати партійні структури для дестабілізації, критично важливим стає забезпечення прозорості діяльності партій та вдосконалення їхнього правового регулювання. Відповідно, науковий аналіз правового статусу та інституційних механізмів дозволяє не лише зрозуміти, як функціонують партії, але й розробити

рекомендації для зміцнення демократичних інститутів та підвищення їхньої стійкості у кризових умовах.

Науковий аналіз правового статусу та інституційної сутності політичних партій є ключовим для розуміння функціонування сучасної демократичної держави. Політична партія визначається як добровільне об'єднання громадян, що формується на основі спільної ідеології або політичних поглядів, має чітко визначену організаційну структуру та прагне отримати або брати участь у здійсненні державної влади. Цей правовий статус закріплюється законодавчо, що надає партії можливості для участі у виборчому процесі, формуванні органів влади та впливу на державну політику. Інституційна сутність, у свою чергу, виходить за межі формально-правового статусу, охоплюючи внутрішні норми, культуру, традиції та неформальні механізми, які визначають реальну поведінку партії в політичній системі[56].

Сучасна політична ситуація в Україні, зокрема умови широкомасштабної військової агресії, підкреслює надзвичайну важливість чіткого правового регулювання діяльності політичних партій. В умовах воєнного стану активність політичних структур стає не лише проявом демократичного розвитку суспільства, а й елементом національної безпеки та консолідації громадянського суспільства. Водночас, наявні законодавчі норми, що визначають створення, функціонування та припинення діяльності політичних партій, потребують адаптації до викликів сьогодення [133;149].

Необхідність такої адаптації зумовлена потребою у створенні дієвих запобіжників проти зовнішнього втручання в політичний простір та недопущення використання партійних інструментів для дестабілізації внутрішньої ситуації. У цьому контексті особливого значення набуває вдосконалення процедур державного контролю за фінансовою прозорістю партій, оскільки ідентифікація кінцевих бенефіціарів та джерел надходжень є критичним фактором у протидії гібридним загрозам. Оновлення нормативної бази має бути спрямоване на зміцнення інституційної стійкості партійної системи, де суворе дотримання безпекових вимог органічно поєднується з повагою до основоположних прав громадян на об'єднання[53].

Крім того, важливим вектором розвитку законодавства є реформування механізмів відповідальності за порушення принципів політичної доброчесності та антидержавну діяльність. Чітка юридична регламентація підстав для судової заборони партій, що загрожують національним інтересам, повинна супроводжуватися розробкою прозорих алгоритмів переходу від воєнних обмежень до повноцінної демократичної конкуренції в повоєнний період. Це дозволить не лише очистити політичне поле від деструктивних елементів, а й закласти фундамент для формування якісно нових політичних еліт, чия діяльність буде беззаперечно базуватися на засадах конституційного патріотизму та європейських стандартів публічного врядування[44].

Особливо гостро постає питання визначення інституційних механізмів функціонування партій, їхньої ролі у формуванні політичного ландшафту та забезпеченні прозорості діяльності. Науковий інтерес полягає у системному аналізі правового статусу політичних партій, визначенні ознак їхньої інституційності та механізмів впливу на політичний процес. Практичне значення дослідження полягає у формуванні рекомендацій для законодавчої, виконавчої та організаційної діяльності політичних структур з метою зміцнення політичної стабільності та підтримки демократичних інститутів у кризових умовах [39, 61].

Таким чином, проблематика визначення правового статусу та інституційної сутності політичних партій у сучасних умовах є актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору. Розробка чітких критеріїв правового регулювання та механізмів функціонування партій сприятиме забезпеченню балансу між політичними свободами, суспільною безпекою та ефективністю політичного процесу навіть у складних умовах воєнного стану.

Проблеми конституційно-правового регулювання та правового статусу політичних партій в Україні були предметом наукових досліджень ряду українських та іноземних учених-політологів, зокрема, таких як: Л. Адашиса, К. Бабенка, М. Вебера, В. Висоцького, І. Гаврилюка, В. Джугана, М. Дюверже, І. Музики, В. Погорілка, С. Рибачка, Дж. Сарторі, В. Федоренка, О. Фрицького та ін.

Зауважимо, що Пономарьов М. в своєму науковому доробку ретельно проаналізував порядок створення та реєстрації політичних партій в Україні.

В. В. Джуган, працюючи над дисертаційною роботою «Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз» дослідив правову базу фінансування політичних партій в Україні та країнах Європейського Союзу (далі – ЄС). Учений у своєму дослідженні провів порівняльний аналіз національного законодавства України та законодавства окремих країн-членів ЄС, яке унормовує фінансування політичних партій та визначив, що порядок фінансування політичних партій у країнах Європейського Союзу може регулюватись загальним законом про політичні партії або врегульовуватись спеціальним законом про фінансування цих політичних партій. Проте, вивчаючи запропоновані пропозиції про необхідність прийняття в Україні спеціального Закону «Про фінансування політичних партій», автор дійшов висновку, про його не велику ефективність, так як досвід країн ЄС продемонстрував, що ефективність системи фінансування партій прямо не залежить від наявності чи відсутності такого спеціального закону [46, с. 2].

В своєму дослідженні «Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні» І. В. Музика стверджує, що основними елементами правового статусу будь-якої політичної партії є: поняття політичної партії, її юридичне визначення місця та ролі партії у політичній системі держави, державному механізмі та правовим гарантіям її функціонування; умовам та порядку реєстрації, створення чи припинення, а також, заборони діяльності політичної партії; закріплення цілей та завдань партії. До основних елементів правового статусу політичних партій І. В. Музика також відніс: вимоги щодо програмних положень партії та її ідеології; звернув увагу на обмеження діяльності недемократичних об'єднань, зокрема, фашистських та расистських та псевдопартій, які утворились під тиском. Вчений окремо дослідив внутрішню структуру та організацію партії. Окремо приділив увагу здійсненню державного контролю за діяльністю партій: ідеологічного, адміністративного, судового та фінансового. Вивчив механізми регулювання фінансової діяльності партії: встановлення та підтримки порядку

державного фінансування їх. Проаналізував нормативно-правове регулювання та закріплення форм участі партій в органах державної влади [38, с. 4].

Окремої уваги заслуговує наукова праця К. А. Бабенка «Конституційно-правове забезпечення діяльності політичних партій в сучасній Україні: перспектива партократії чи здоровий патогенез?», в якій автор прийшов до висновку, що не зважаючи на той факт, що право на створення політичних об'єднань закріплене в Конституції України [76] та основні його положення деталізовані в Законі України «Про політичні партії в Україні» [133] на практиці ми спостерігаємо відсутність реального механізму забезпечення здорового функціонування партій в Україні. Науковець в своїй роботі також наполягає на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, щоб запобігти такому негативному феномену як «партократія»[31].

Враховуючи той факт, що політичні партії є невід'ємним елементом демократичної системи та основним інститутом, що забезпечує представництво інтересів громадян у процесі формування і здійснення державної влади, проаналізувавши наукові публікації з досліджуваної нами теми ми побачили, що в умовах широкомасштабної збройної агресії проти України питання правового статусу та інституційної сутності політичних партій набуває особливого значення та потребує додаткового наукового дослідження. Так як з одного боку, партії залишаються ключовим каналом політичної комунікації та мобілізації суспільства, а з іншого – в умовах воєнного стану вони стикаються з низкою обмежень і викликів, що ставить під сумнів ефективність їхньої діяльності та потребує додаткового правового врегулювання. Важливим науковим завданням залишається визначення меж правомірного втручання держави у діяльність партій у кризових обставинах, а практичним – вироблення оптимальних механізмів забезпечення їх функціонування без шкоди для національної безпеки.

Особливості правового статусу політичних партій в Україні закріплені в національному законодавстві, насамперед у Законі України «Про політичні партії в Україні». Інституційна природа політичних партій проявляється в тому, що вони функціонують як організовані об'єднання громадян, згуртованих

спільними політичними ідеями з метою здобуття влади та впливу на політичний розвиток держави[46].

«Політична партія» – (лат. *partis* – частина) добровільне та організаційно оформлене об'єднання громадян, яке виражає інтереси частини суспільства і прагне до їх задоволення шляхом здобуття, утримання і використання державної влади.

О.Ф. Фрицький визначає «політичну партію», як добровільне об'єднання громадян, створене з метою формування та вираження політичної волі громадян, участі у виборах та реалізації державної влади [155].

На думку В.Ф. Погорілка та В.Л. Федоренка «політична партія» – це особлива форма об'єднання громадян, що виконує роль посередника між суспільством і державою, забезпечуючи представництво інтересів громадян у механізмі влади [74].

І.О. Гаврилюк трактує «політичну партію» як інституційно організовану політичну силу, що бере участь у формуванні органів публічної влади, виконує функції представництва та соціалізації громадян у демократичному процесі[39].

В свою чергу, французький дослідник М. Дюверже зазначав, що «політична партія» – це організована група людей, яка прагне до влади, щоб реалізувати власну програму або захистити інтереси певної соціальної групи [13].

Цікавою буде думка італійського вченого Дж. Сарторі, який розглядав «партію» як будь-яку політичну групу, що висуває кандидатів на виборах і здатна забезпечити їхню участь у здійсненні влади[23].

В свою чергу, М. Вебер визначає «політичну партію» як добровільну асоціацію людей, спрямовану на досягнення влади в межах певної політичної організації з метою реалізації інтересів її прихильників[27].

Зауважимо, що авторські визначення «політичної партії» національних та зарубіжних науковців різняться між собою, так як відображають національні підходи та політичні періоди в які формувались вченими-політологами.

Офіційне закріплення визначення «політичної партії» ми знайдемо в статті 2 Закону України «Про політичні партії в Україні», яке визначає «політичну

партію» як зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах[133].

Оскільки, як зазначалось раніше, політичні партії є ключовим інститутом демократичної політичної системи, оскільки саме вони забезпечують участь громадян у формуванні державної політики, здійсненні влади та представництві суспільних інтересів[76]. Їхня правова природа та функціональне призначення значною мірою визначаються ознаками, які відрізняють політичні партії від інших громадських об'єднань чи рухів.

Ознаки політичних партій – це сукупність характерних рис, закріплених у законодавстві та відображених у наукових підходах, що дозволяють чітко визначити місце партій у політичній системі. Вони охоплюють правовий статус, ідеологічну спрямованість, організаційну структуру, цілі та завдання, механізми участі у виборах і формуванні державної влади[171].

Вивчення ознак політичних партій є важливим не лише з теоретичного погляду, але й з практичного – адже розуміння цих характеристик дозволяє оцінити реальну роль партій у демократичному розвитку України, їхній вплив на стабільність політичної системи, рівень представництва громадян у владі та ефективність політичних процесів загалом. Саме тому аналіз ознак політичних партій набуває особливої актуальності в умовах трансформаційних процесів і воєнних викликів, які переживає українська держава.

У контексті сучасних державотворчих процесів аналіз ознак політичних партій нерозривно пов'язаний із питанням їхньої інституційної спроможності та дотримання стандартів прозорості. Особливого значення набуває фінансово-правовий аспект, оскільки прозоре фінансування та підзвітність є тими характеристиками, що відокремлюють справжні політичні об'єкти від ситуативних проєктів. Вивчення того, як партії розпоряджаються ресурсами та взаємодіють із державними інституціями, дозволяє глибше зрозуміти механізми запобігання політичній корупції та забезпечення рівних умов для політичної конкуренції навіть у складні перехідні періоди.

Крім того, динаміка розвитку політичних ознак відображає адаптацію партійної системи до цифрової трансформації та нових форм комунікації з виборцями. В умовах воєнного стану та глобальних викликів традиційні ознаки - такі як ідеологічна спрямованість та організаційна структура - проходять перевірку на життєздатність. Дослідження цих змін дозволяє не лише констатувати поточний стан партійної системи, а й випрацювати рекомендації для вдосконалення законодавства, що сприятиме формуванню якісно нової політичної еліти, здатної ефективно представляти інтереси суспільства на міжнародній арені.

Розглянемо ознаки політичних партій більш детально. Правовий статус та базові риси політичних партій в Україні визначаються Конституцією України та спеціальним законодавством. Конституція України гарантує свободу об'єднання у політичні партії та встановлює загальні рамки їхньої діяльності, водночас покладаючи відповідальність за дотримання конституційного ладу й забороняючи діяльність об'єднань, спрямованих на ліквідацію незалежності України чи порушення її суверенітету [76]. Спеціальний Закон України «Про політичні партії в Україні» конкретизує правосуб'єктність партій, їхню організаційну побудову, підстави й порядок реєстрації, участь у виборах, джерела фінансування та звітність [76]. Участь партій у виборчому процесі врегульована Виборчим кодексом України, що закріплює механізми висунення кандидатів, виборчі процедури та гарантії прозорості змагання за мандати [37]. Важливими актами, що унормовують діяльність партій, є також Закон «Про громадські об'єднання» - у частині загальних принципів свободи асоціацій [125], а також антикорупційне законодавство та акти про державне фінансування партій і фінансову звітність [124; 129]. Порівняльні стандарти Ради Європи та ОБСЄ/БДПЛ підкреслюють баланс між свободою партійної організації і належними запобіжниками щодо фінансування, внутрішньої демократії та прозорості [19].

У сукупності це відображає загальний «профіль» політичної партії в демократичному ладі: партія - не просто громадське об'єднання, а суб'єкт,

покликаний представляти політичну волю громадян у боротьбі за політичну владу конституційними засобами [76].

Ключова, відмежувальна ознака політичної партії - орієнтація на здобуття та здійснення політичної влади легітимними способами. У класичних підходах М. Дюверже та Дж. Сарторі партія визначається як організована група, що висуває кандидатів і прагне інституційного контролю задля реалізації програми [13; 23]. В українській доктрині (О. Фрицький, В. Погорілко, В. Федоренко) ця мета поєднується з функцією посередництва між суспільством і державою, інституціоналізації суспільних інтересів і їхнього політичного представництва [155; 74]. На рівні закону та виборчого права саме участь у виборах, формування фракцій і участь в управлінні державними справами відрізняє партії від інших видів об'єднань [122; 133]. Отже, політична партія у сучасній доктрині постає як особливий тип суспільного об'єднання, ключовою ознакою якого є прагнення до здобуття та здійснення політичної влади легітимними засобами. У класичних концепціях, вона визначається як організована група, що висуває кандидатів і прагне інституційного контролю задля реалізації програми, тоді як українська наукова традиція акцентує на функції посередництва між суспільством і державою, інституціоналізації та політичному представництві суспільних інтересів. На рівні законодавства та виборчого права саме участь у виборах, формування парламентських фракцій і вплив на управління державними справами відмежовує партії від інших форм громадських об'єднань, що підтверджує їхню унікальну роль у політичній системі.

Політичні партії мають програму та ціннісні орієнтири, що проголошують бачення суспільного розвитку, державної політики та пріоритетів реформ [76]. У класичних теоріях (М. Вебер, Дж. Сарторі) ідеологічна платформа слугує матрицею мобілізації прихильників і критерієм внутрішньої ідентичності [27; 23]. Для українського права обов'язковість програмних документів і статуту - не лише формальність реєстрації, але й підстава публічної відповідальності партій за задекларовані наміри (напр., у частині фінансування, дотримання конституційних заборон, внутрішньої демократії) [129; 76].

Партія є добровільним об'єднанням громадян із визначеним порядком набуття й припинення членства, правами та обов'язками членів, зафіксованими у статуті [25; 76]. Ознака членства відмежовує партії від інших безчленських форм громадських об'єднань. Внутрішня організація передбачає наявність з'їзду/вищого керівного органу, виконавчих і контрольно-ревізійних органів, а також внутрішньопартійної демократії: процедур прийняття рішень, ротації керівництва, забезпечення прав меншості та дисциплінарних гарантій [19; 76]. Партії утворюють розгалужену мережу осередків (центрального, регіональні, місцеві організації), що надає їхній діяльності загальнонаціональний характер, як того вимагає закон [19; 76]. Зважаючи на вищевикладене, можемо стверджувати що, визначальною характеристикою політичної партії як специфічного суб'єкта правовідносин є її складна внутрішня організація, що базується на фіксованому членстві та чіткій ієрархічній структурі. Поєднання засад внутрішньопартійної демократії з розгалуженою мережею осередків не лише забезпечує загальнонаціональний характер діяльності партії, а й створює необхідний правовий фундамент для її інституційної стабільності, дозволяючи ефективно виконувати функцію представництва громадян на всіх рівнях державного управління.

Українська модель виходить із того, що політична партія - всеукраїнський суб'єкт, а не локальне утворення. Вимога щодо організаційної представленості в регіонах, участі у національних виборах і спрямованості на загальнодержавну політику впливає як із закону, так і з виборчого законодавства [37; 76]. Це відповідає порівняльним стандартам, що радять уникати регіональної фрагментації партійного поля, зберігаючи при цьому конкуренцію та плюралізм [19; 37].

Участь у виборах - системна ознака партійності. Партії висувують кандидатів у багатомандатних і одномандатних округах (залежно від рівня виборів), формують виборчі списки, ведуть агітацію та виборчі кампанії, здійснюють представництво в органах влади через обраних депутатів і посадових осіб [37]. Кодекс встановлює вимоги до висування, гендерного балансу у списках, фінансової звітності виборчих фондів та відповідальності за порушення

виборчих правил [37; 19; 129]. Наукові джерела підкреслюють, що саме виборча функція відмежовує партії від інших об'єднань - вона є каналом легітимації їхньої участі у владі [74; 165].

Фінансування партій та виборчих кампаній - центральна ознака інституціоналізації партій у демократичній системі. Українське законодавство передбачає державне фінансування статутної діяльності партій, порядок звітності про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, а також контроль і санкції за порушення правил фінансування [124; 129; 76]. Реформи 2015 року запровадили механізми запобігання політичній корупції, у тому числі обмеження щодо внесків, розкриття інформації про донорів, аудит і нагляд [124]. Міжнародні стандарти (ОБСЄ/БДПЛ, Венеційська комісія) наголошують на необхідності поєднання прозорості, пропорційності санкцій та реалістичності звітних вимог для збереження політичної конкуренції [19]. Наявність обов'язку регулярного звітування та підзвітність уповноваженим органам - структурна риса партій як суб'єктів публічної політики, що відрізняє їх від більшості неполітичних асоціацій [124; 129; 76].

Таким чином, фінансування партій та виборчих кампаній виступає не лише технічним елементом їхньої діяльності, а й визначальною ознакою інституціоналізації у демократичній системі. Запроваджені в Україні механізми державного фінансування, обмеження внесків та обов'язкове розкриття інформації про донорів створюють умови для прозорості та підзвітності, зменшують ризики політичної корупції й забезпечують рівні можливості для учасників політичного процесу. Це відповідає міжнародним стандартам, які вимагають балансу між прозорістю та реалістичністю звітних вимог, щоб не обмежувати політичну конкуренцію.

Водночас, інституційне закріплення обов'язку регулярного фінансового звітування та контроль з боку уповноважених органів формують особливий статус партій як суб'єктів публічної політики. На відміну від інших громадських об'єднань, саме політичні партії несуть підвищену відповідальність за легальність джерел фінансування та цільове використання коштів, що підкреслює їхню роль у забезпеченні демократичної легітимності влади. Таким

чином, фінансова прозорість і підзвітність стають ключовими критеріями зрілості партійної системи та її відповідності європейським стандартам[66].

Партії мають діяти публічно, оприлюднювати програмні документи, рішення керівних органів, інформацію про фінансування, кандидатів і кампанії, дотримуючись вимог виборчого права і законодавства про запобігання корупції [37; 19; 76]. Публічність є не лише юридичною вимогою, а й сутнісною ознакою: через відкритість формується довіра виборця, забезпечується підзвітність обраних представників і здійснюється політична соціалізація громадян [76; 155; 165].

Окремою рисою є внутрішньопартійна демократія: процедури прийняття рішень, формування списків і висування кандидатів, вирішення внутрішніх спорів, гендерна рівність і недискримінація. Її наявність слугує індикатором здатності партії бути «школою демократії», готувати кадри для публічної служби та парламентської роботи [38; 19]. Теорія партій (Сарторі, Дюверже) підкреслює, що внутрішня організація впливає на тип партії (кадрова, масова, картельна тощо) і, відповідно, на стилі конкуренції та представництва [13; 23]. Вітчизняні дослідники (Фрицький, Шаповал) акцентують увагу на зв'язку внутрішньопартійних процедур з легітимністю представництва та якістю політики [155; 165].

З огляду на конституційні гарантії й заборони, партії зобов'язані діяти в межах Конституції (заборона посягання на незалежність і територіальну цілісність, розпалювання ворожнечі, пропаганди війни тощо) [31; 74]. Закон встановлює підстави для заборони (примусового припинення) діяльності партій, а також судовий порядок вирішення відповідних питань. Умови воєнного стану підвищують значущість цієї ознаки: партійність має співіснувати з безпековими вимогами, не підміняючи демократичну конкуренцію загрозами конституційному ладу [37; 76; 19]. У міжнародних стандартах рекомендовано забезпечити пропорційність обмежень і судовий контроль за втручанням держави у свободу асоціації [19].

На відміну від громадських організацій, професійних спілок чи благодійних фондів, політичні партії вирізняються сукупністю ознак: орієнтація

на владу, участь у виборах, загальнонаціональний масштаб, спеціальний режим фінансування та звітності, публічний статус у політичній системі [31; 37; 125; 129]. Тому застосування до партій загальних правил про свободу асоціацій завжди модифікується спеціальними нормами виборчого та «партійного» права, що покликані охороняти чесну конкуренцію і публічний інтерес [37; 19; 76].

Водночас, системний аналіз ознак політичних партій дозволяє виокремити їхню роль як ключового суб'єкта формування політичної культури та правосвідомості громадян. На відміну від стихійних громадських рухів, партії мають забезпечувати сталість політичного діалогу, трансформуючи суспільні запити у конкретні законотворчі ініціативи та державні стратегії. У цьому контексті ознака ідеологічної визначеності стає не просто формальним елементом статуту, а практичним інструментом прогнозованості політичного курсу, що є критично важливим для міжнародного партнерства та внутрішньої консолідації суспільства в умовах подолання наслідків масштабних криз.

Крім того, сучасні ознаки партій дедалі частіше включають цифрову репрезентативність та відкритість даних як необхідні умови публічного статусу. Впровадження електронних сервісів для звітності та внутрішньопартійної комунікації модифікує класичне розуміння «мережі осередків», роблячи структуру партії більш гнучкою, але водночас вимагаючи жорсткіших стандартів кібербезпеки та захисту персональних даних членів організації. Таким чином, еволюція ознак політичних партій відображає загальний вектор розвитку правової системи України в напрямку прозорості, цифровізації та посилення відповідальності за дотримання конституційних засад демократії.

Отже, ознаки політичних партій в українському праві та науці складають цілісну систему до якої входять: 1) спеціальна ціль - участь у здійсненні влади; 2) програмно-ідеологічна визначеність; 3) добровільне членство й внутрішня організація; 4) загальнонаціональний характер; 5) участь у виборах і представництві; 6) фінансова прозорість і державний нагляд; 7) публічність і підзвітність; 8) внутрішньопартійна демократія та кадрова функція; 9) дотримання конституційних обмежень і безпекових вимог. Усі вони взаємопов'язані та забезпечують баланс між свободою політичної конкуренції та

публічними гарантіями прозорості й доброчесності політики, відповідаючи як національним нормам, так і міжнародним стандартам [19; 76].

Функціонування політичних партій є складним процесом, який включає сукупність механізмів, спрямованих на реалізацію їхніх завдань у сфері представництва інтересів громадян, формування політичної волі та участі у здійсненні державної влади. Механізм функціонування політичної партії можна визначити як систему нормативно закріплених і фактично діючих інструментів, процедур та організаційних форм, за допомогою яких партія здійснює свою діяльність, впливаючи на політичний процес і державне управління. Дослідження цих механізмів дозволяє зрозуміти не лише внутрішню сутність партій, але й ефективність їх інституційного розвитку в умовах демократії та війни [76].

Юридичне підґрунтя функціонування партій в Україні формується багаторівнево. Конституція не лише гарантує свободу об'єднання у політичні партії, визначає межі їхньої діяльності та заборони, пов'язані з охороною незалежності, суверенітету й територіальної цілісності [76]. Спеціальний закон «Про політичні партії в Україні» конкретизує порядок створення, реєстрації, внутрішньої організації, участі у виборах, фінансування й припинення діяльності партій [133]. Виборчий кодекс регламентує процедури висування кандидатів, формування списків, створення виборчих фондів, агітацію та підрахунок голосів - тобто забезпечує ключовий канал реалізації партійної мети щодо участі у владі [37]. Закон «Про громадські об'єднання» доповнює загальні гарантії свободи асоціацій [125], а антикорупційний масив (зокрема Закон «Про запобігання корупції» та «антикорупційні» зміни 2015 року) встановлює вимоги прозорості, звітності та відповідальності у сфері партійного фінансування [124; 129]. Під час воєнного стану діють спеціальні обмеження й процесуальні механізми, спрямовані на захист конституційного ладу, що впливають і на практику партійної діяльності [27]. Порівняльні стандарти Ради Європи/ОБСЄ задають орієнтири пропорційного регулювання та належних гарантій внутрішньопартійної демократії [19].

Організаційна побудова партії закріплюється у статуті, який визначає структуру керівних, виконавчих та контрольно-ревізійних органів, порядок прийняття рішень, внутрішньопартійні процедури (включно з дисциплінарними), права та обов'язки членів, порядок створення регіональних і місцевих організацій [133]. Партійна структура України забезпечує загальнонаціональний характер діяльності партії, її спроможність підтримувати комунікацію з виборцями та делегувати кандидатів на різних рівнях [74; 76; 155]. Важливою складовою механізму є внутрішньопартійна демократія: участь членів у формуванні органів, конкурсні/відкриті процедури добору кандидатів, гендерна рівність і недискримінація, прозорість ухвалення рішень [74; 19; 165]. Наукові підходи (Дюверже, Сарторі) підкреслюють, що тип організації (масова, кадрова, «картельна») впливає на стратегії конкуренції, ресурсну базу та стиль представництва [13; 23]. В українських реаліях якість статутного регулювання і фактична практика внутрішньопартійних процедур прямо корелюють із легітимністю партійних рішень і довірою виборців [74].

Фінансова спроможність і прозорість - системоутворюючі умови функціонування партій. Українське законодавство передбачає державне фінансування статутної діяльності, встановлює вимоги до фінансової звітності (майно, доходи, витрати, зобов'язання), обмеження джерел внесків та контроль уповноважених органів [76; 134].

Отже, механізм функціонування політичних партій в себе включає [76]: 1) формування та використання партійних бюджетів; 2) створення і витрачання коштів виборчих фондів відповідно до Виборчого кодексу; 3) аудиторський і державний нагляд; 4) санкції за порушення (штрафи, зупинення/припинення державного фінансування тощо). У міжнародних стандартах наголошується на необхідності пропорційних вимог і санкцій, щоб забезпечити реальну конкуренцію без надмірного адміністративного тиску [19]. Належна фінансова дисципліна підвищує довіру виборців і знижує корупційні ризики у відносинах «політика - фінанси - державні рішення» [19].

Реалізація цих складових механізму фінансування безпосередньо впливає на рівень політичної суб'єктності партій, перетворюючи їх із формальних

об'єднань на дієві інститути громадянського суспільства. Чітка регламентація створення та витрачання виборчих фондів у поєднанні з державним фінансуванням статутної діяльності покликана мінімізувати залежність політичних гравців від великого капіталу (олігархічних груп), забезпечуючи тим самим рівність можливостей для представників різних ідеологічних течій. Це створює умови, за яких «публічний інтерес» стає пріоритетом над приватними бізнес-інтересами, а партійна програма - реальним зобов'язанням перед виборцями, а не лише інструментом передвиборчої маніпуляції.

Водночас ефективність аудиторського нагляду та системи санкцій виступає лакмусовим папірцем зрілості всієї правової системи держави. Удосконалення механізмів контролю з боку Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) та Рахункової палати має бути спрямоване не на формальне накопичення штрафів, а на превенцію фінансових зловживань і розвиток «культури доброчесності» всередині самих партій. Лише через прозору звітність та невідворотність відповідальності за порушення фінансової дисципліни можливо досягти стабільного балансу в тріаді «політика - фінанси - державні рішення», що є критично важливим для інтеграції України в європейський політико-правовий простір та зміцнення довіри до демократичних інститутів[145].

Участь у виборах - головний канал реалізації програмних цілей партій. Виборчий кодекс установлює порядок висування кандидатів, формування виборчих списків, створення виборчих фондів, проведення передвиборної агітації, спостереження та оскарження порушень [19]. Партії несуть відповідальність за дотримання процедур прозорості фінансування виборчих кампаній, розкриття інформації про внески та витрати, а також за дотримання обмежень і правил агітації [37; 19; 129]. Закон України «Про політичні партії в Україні» визначає загальні можливості партій у політичному процесі й відмежовує їх від інших форм об'єднань, які не мають права висувати кандидатів у встановлених законом формах [133]. Наукова доктрина розглядає вибори як «механізм легітимації» партійного впливу на владу - від етапу вибору кандидатів до формування депутатських фракцій і урядових коаліцій [13; 37; 155; 165].

Ефективність партій значною мірою визначається їхньою здатністю підтримувати постійну публічну комунікацію та взаємодію з інститутами громадянського суспільства. Закон України «Про громадські об'єднання» закріплює загальні принципи свободи асоціацій і взаємодії у публічній сфері [125]. Чинний Закон України «Про медіа» систематизує правила діяльності медіа, у тому числі щодо поширення політичної інформації, протидії дезінформації та прозорості медіавласності - все це безпосередньо впливає на канали політичної комунікації партій [130]. Партії повинні дотримуватися стандартів відкритості (оприлюднення програм, рішень, фінансових звітів), етичних правил публічної комунікації та вимог антикорупційного законодавства (зокрема щодо конфлікту інтересів, подарунків, лобістських практик) [124; 129]. Міжнародні рекомендації Ради Європи/ОБСЄ наголошують на необхідності доступу партій до медіа на недискримінаційних умовах, забезпечення рівних можливостей під час кампаній і протидії зловживанням адміністративним ресурсом [19].

Воєнний стан зумовив тимчасові обмеження та коригування практик, пов'язаних із захистом конституційного ладу, нацбезпеки та публічного порядку. Втручання держави у сферу свободи асоціацій і політичної діяльності має бути правомірним, необхідним і пропорційним, спиратися на закон і підлягати судовому контролю [76; 125; 134]. На практичному рівні, під впливом воєнного стану, змінилися формати комунікації (цифровізація, дистанційні з'їзди/наради), логістика кампаній, фандрейзинг і волонтерські програми, посилюються вимоги до прозорості джерел фінансування та комплаєнсу для недопущення зовнішнього впливу через фінансові канали [134]. Зростає роль внутрішньопартійної дисципліни й кризового менеджменту: швидкі процедури ухвалення рішень, делегування повноважень, механізми захисту персональних даних, інформаційна безпека та протидія гібридним загрозам [19]. За цих умов зберігається базовий принцип: свобода політичної конкуренції не скасовується, але здійснюється з урахуванням спеціальних режимів і вимог безпеки [73; 76; 134].

Умови воєнного стану актуалізують питання балансу між захистом національної безпеки та збереженням демократичних інститутів. З одного боку, держава отримує розширені повноваження для запобігання загрозам, але з іншого – має забезпечувати, щоб ці заходи не перетворювались на інструмент необґрунтованого обмеження політичної конкуренції чи придушення свободи асоціацій. Саме пропорційність і правомірність втручання, а також наявність ефективного судового контролю стають критеріями легітимності таких обмежень. Це дозволяє зберігати довіру суспільства до політичної системи навіть у кризових умовах[143].

Водночас, трансформація внутрішньопартійних практик у період воєнного стану демонструє здатність партій до адаптації та інституційної стійкості. Використання цифрових технологій, розвиток дистанційних форматів комунікації, посилення дисципліни та кризового менеджменту свідчать про модернізацію партійної діяльності відповідно до нових викликів. Це не лише забезпечує безперервність політичного процесу, а й формує нові стандарти прозорості, безпеки та відповідальності, які можуть стати основою для подальшого розвитку демократичної системи після завершення воєнного стану.

Механізми функціонування політичних партій - це взаємопов'язаний комплекс правових, організаційних, фінансових, виборчих і комунікаційних інструментів. У національній моделі ключовими залишаються: 1) чіткі нормативні рамки з конституційними гарантіями і спеціальним «партійним» та виборчим законодавством; 2) внутрішньопартійна демократія й розгалужена організаційна мережа; 3) прозоре та підзвітне фінансування; 4) участь у виборах як механізм легітимації доступу до влади; 5) публічність і якісна комунікація з виборцями; 6) дотримання безпекових вимог у період воєнного стану. Від узгодженості та дієвості цих механізмів залежить не лише якість політичної конкуренції, а й стійкість демократичних інститутів у кризових умовах[149].

Політичні партії є невід'ємним інститутом демократичної правової держави, які виконують функцію посередника між суспільством та державними органами влади. Їх правовий статус в Україні визначається насамперед Законом України «Про політичні партії в Україні», який окреслює основні засади їх

створення, діяльності та припинення, а також визначає права та обов'язки партій у політичному процесі.

Ознаки політичних партій дозволяють відрізнити їх від інших громадських об'єднань та чітко окреслюють їх місце в системі інститутів громадянського суспільства. До таких ознак належать: наявність чітко визначеної програми та ідеології, спрямованість на здобуття й реалізацію політичної влади, організаційна структура, членство, участь у виборах та формуванні органів влади.

Механізми функціонування політичних партій охоплюють внутрішньопартійну організацію, участь у виборчому процесі, формування політичної культури суспільства, взаємодію з державними інститутами та міжнародними організаціями. Особливої актуальності вони набувають в умовах війни, коли партії виступають інструментом консолідації суспільства, збереження політичної стабільності та формування національної єдності.

Водночас сучасний стан розвитку політичних партій в Україні засвідчує наявність низки проблем: слабка інституціоналізація, персоніфікованість партійних структур, недостатній рівень внутрішньої демократії, залежність від фінансово-промислових груп. Ці виклики вимагають удосконалення правового регулювання та підвищення ролі партій у демократичному розвитку держави.

Зауважимо, що всебічне вивчення правового статусу, інституційної сутності, ознак та механізмів функціонування політичних партій має не лише теоретичне, а й практичне значення для зміцнення демократичних інститутів, забезпечення політичної стабільності та утвердження України як європейської демократичної держави.

1.2. Генезис розвитку правового регулювання політичних партій в Україні.

У сучасних умовах стрімких політичних трансформацій в Україні, активної інтеграції до європейського простору та зростаючих вимог до демократичності політичної системи особливої актуальності набуває питання

ефективного правового регулювання діяльності політичних партій. У процесі становлення демократичної правової держави політичні партії відіграють ключову роль як інститути, що забезпечують зв'язок між громадянським суспільством і державою, сприяють формуванню політичної волі громадян та реалізації їхніх виборчих прав. Однак в Україні правове регулювання діяльності політичних партій тривалий час залишалось фрагментарним, що призводило до численних організаційних, правових і політичних викривлень. Незважаючи на прийняття базових нормативно - правових актів, зокрема Закону України «Про політичні партії в Україні», проблема ефективного нормативного забезпечення функціонування партій, з урахуванням принципів прозорості, підзвітності та демократичного представництва, залишається актуальною. Генезис правового регулювання політичних партій виявляє не лише поступовий розвиток інституційних засад, а й вказує на наявні прогалини, суперечності та нестабільність у реалізації політичних прав і свобод. У цих умовах виникає необхідність комплексного аналізу історичних етапів формування правового статусу політичних партій, їх інституціонального закріплення, а також удосконалення чинного законодавства в напрямку зміцнення правової основи політичної системи України. Незважаючи на наявність низки нормативно - правових актів, що регламентують створення, функціонування та фінансування політичних сил, існує значна фрагментарність і неоднозначність у законодавчій базі, що ускладнює процес інституалізації партійної системи. Відсутність чіткої, послідовної та комплексної системи правового регулювання призводить до правових колізій, нестабільності політичних процесів і зниження довіри громадян до політичних інститутів. Особливо гострою є проблема адаптації національного законодавства до європейських стандартів, забезпечення прозорості та підзвітності політичних партій, а також створення умов для їхньої демократичної функціональності та фінансової відповідальності. З огляду на вищевикладене, актуальним є всебічне дослідження історії розвитку, сучасного стану та перспектив вдосконалення правового регулювання політичних партій в Україні[141].

Отже, доцільно підкреслити, що правове регулювання діяльності політичних партій в Україні є складним і багатовимірним процесом, який відображає як історичні етапи становлення державності, так і сучасні виклики демократичного розвитку. Партії виступають ключовими інститутами політичної системи, проте їхня діяльність тривалий час регламентувалася фрагментарно, що зумовлювало правові колізії та нестабільність політичних процесів.

Особливого значення набуває питання гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, адже інтеграція України до європейського правового простору потребує чітких механізмів прозорості, підзвітності та фінансової відповідальності політичних сил. Недостатня узгодженість нормативної бази ускладнює процес інституціоналізації партійної системи та знижує рівень довіри громадян до політичних інститутів[151].

Таким чином, дослідження генезису правового регулювання політичних партій, аналіз сучасного стану та визначення перспектив його вдосконалення є необхідною передумовою для зміцнення демократичної правової держави. Це дозволить сформулювати комплексну модель правового забезпечення партійної діяльності, яка відповідатиме принципам демократичного представництва та сприятиме стабільності політичної системи України.

Згідно з визначенням наданим у юридичній енциклопедії, правове регулювання є одним із ключових інструментів, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини, забезпечуючи їх впорядкування в інтересах особи, суспільства та держави. Правове регулювання виступає формою соціального регулювання. Об'єктом правового регулювання є такі відносини, впорядкувати які неможливо без застосування правових норм [178, с. 41].

В свою чергу, інституціоналізація являє собою процес формування та закріплення організаційних, правових й інших механізмів, спрямованих на забезпечення задоволення суспільних потреб [179, с. 703-704].

Однією з провідних тенденцій конституційно - правового розвитку сучасної України є процес правової інституціоналізації політичних партій, що передбачає формалізацію та закріплення правових норм, які регулюють їх

створення та функціонування, у вигляді окремого правового інституту. Це відбувається шляхом поступового розширення правового впливу на суспільні відносини, пов'язані з організацією та діяльністю політичних партій. Громадянське суспільство формується і набирає сили там, де політичні партії мають можливість вільно створюватися, змагатися між собою й легально боротися за владу. Забезпечення державою законодавчих умов для функціонування політичних партій та створення легальних інструментів реалізації їхніх цілей через участь у виборах логічно веде до становлення багатопартійної системи. Однак в Україні цей процес ще не завершений: хоча офіційно зареєстровано близько 370 партій, це не є свідченням високого рівня розвитку багатопартійності. У зв'язку з цим актуальним залишається завдання вдосконалення правового механізму регулювання створення та діяльності політичних партій. В юридичній літературі поняття «інституціоналізація» досить часто використовується для позначення правового регулювання статусу політичних партій, маючи на увазі процес їх трансформації в правовий інститут шляхом розширення правового впливу на відносини, пов'язані з їх створенням, організацією та функціонуванням. Водночас, зводячи інституціоналізацію політичних партій виключно до сфери правового регулювання, нерідко ігнорується той факт, що політична партія є передусім політичним інститутом із характерними ознаками: визначеною структурою, ієрархією, внутрішніми правилами та дисципліною. Отже, саме поняття «інституціоналізація» потребує уточнення. Термін «інституціоналізація політичних партій» має більш широке значення і охоплює не лише правове регулювання, а й процес формування організаційно оформленої структури, що здійснюється на основі внутрішньопартійних (корпоративних) норм. Таким чином, правове регулювання статусу політичних партій є лише складовою ширшого явища – правової інституціоналізації [28, с. 33].

Процес інституціоналізації політичних партій як ефективного політико - правового інституту тісно пов'язаний з їхнім впливом на соціально - політичну ситуацію в державі. У контексті значної кількості політичних партій в українському політичному просторі посилення ролі окремих із них відбувається

в умовах конкуренції та політичного суперництва. Водночас на тлі зниження електоральної активності громадян, зокрема їхньої участі у виборах, реальний вплив на суспільно - політичні процеси здебільшого зберігають лише великі парламентські партії. Однак слід зауважити, що в українській політичній системі загалом спостерігається недостатнє дотримання вимог чинного законодавства, яке регламентує діяльність політичних партій. Цей прояв правового нігілізму характерний як для самих політичних партій, так і для державних органів, покликаних здійснювати нагляд за їх функціонуванням, зокрема Міністерства юстиції України та Національного агентства з питань запобігання корупції. Через відсутність чітких норм щодо організації та діяльності політичних партій, а також належного державного контролю, Україна має одну з найбільших кількостей зареєстрованих партій серед країн Європейського Союзу. Таким чином, особливістю правової інституціоналізації політичних партій в Україні є нестабільність як на рівні законодавства, так і в сфері його практичної реалізації. Роль політичних партій у суспільстві залишається суперечливою: з одного боку, спостерігається посилення їхнього впливу, а з іншого — зниження довіри до них з боку громадян [180, с. 275].

Погоджуємось з позицією Л. І. Адашис, що межі правової інституціоналізації політичних партій доцільно визначати за такими основними критеріями: 1) конституційне визнання права на утворення політичних партій; 2) офіційне набуття партіями легального статусу; 3) встановлені вимоги до мінімальної чисельності членів та членства в партіях; 4) нормативно визначені обмеження щодо створення окремих категорій партій; 5) визначення прав, обов'язків і юридичної відповідальності політичних партій; 6) можливість формування виборчих коаліцій та порядок висування кандидатів від партії; 7) правила проведення передвиборчої агітації та порядок її фінансування; 8) право участі у формуванні органів, що відповідають за організацію та проведення виборів, а також здійснення контролю за виборчим процесом. Вчена вважає, що поняття «інституціоналізація політичних партій» охоплює дві форми: правову (юридичну) інституціоналізацію та корпоративну (партійну, або внутрішню) інституціоналізацію. Перша форма демонструє процес створення політичної партії

як політичного і правового інституту, регулювання якого проводиться за допомогою законів та інших нормативно - правових актів. Друга форма показує процес створення організації з певною структурою і внутрішньою будовою, що регулюється внутрішньою нормативною базою, норми якої закріплено в партійних статутах та регламентах. А поняття «правове регулювання статусу політичних партій» та «правова інституціоналізація політичних партій» є тотожними й відображають частину загального поняття «інституціоналізація політичних партій» [28, с. 39].

Станом на сьогодні, нормативно – правову базу регулювання питання створення та роботи політичних партій в Україні складають Конституція України, Виборчий кодекс України, Закон України «Про політичні партії в Україні», Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про місцеві вибори», «Про Кабінет Міністрів України», «Про державну службу», «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання корупції в Україні» та інші нормативно - правові акти, які регулюють питання взаємодії політичних партій з іншими органами публічної влади в Україні.

Ю. Остапець, І. Дудінська наголошують, що інституалізація в правовому полі політичних партій в Україні почалась після втрати чинності статті 6 Конституції СРСР, яка закріплювала статус Комуністичної партії як провідної. Вчені пропонують визначити наступні основні періоди генезису правового регулювання політичних партій в Україні: 1) 1991 – 1996 рр. - прийняття Конституції України; 2) 1996 – 2002 рр. (прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні», проведення парламентських виборів, які змінили структуру електоральної конкуренції в Україні; 3) 2002 – 2015 рр. - за результатами Революції Гідності змінюється партійна система, запроваджується державне фінансування політичних партій; 4) з 2015 р. і до сьогодні – прийняття Виборчого кодексу України та інших нормативно – правових актів, які регулюють діяльність політичних партій [106, с. 13].

Також В. І. Кафарський зауважує, що політичні та правові трансформації в Україні визначили ключові етапи процесу правової інституціоналізації політичних партій. Перший етап охоплює період з липня 1990 року до липня 1994 року, коли було ухвалено Постанову Верховної Ради «Про регламент Верховної Ради України». Другий етап розпочався з підготовки та прийняття Конституції України і тривав до ухвалення у 2001 році Закону України «Про політичні партії в Україні». Третій етап охоплює період від прийняття у 2003 році законодавчих актів про зміни до низки нормативно - правових актів, пов'язаних із впровадженням державного фінансування політичних партій, до змін до Конституції України у 2004 році. Четвертий етап, який розпочався з 2005 року і продовжується до сьогодні, характеризується усвідомленням ролі політичних партій як учасників конституційних правовідносин і супроводжується подальшим внесенням змін до Конституції України. Вчений акцентує увагу на тому, що за умови розгляду правової інституціоналізації політичних партій як процесу їх легітимації через створення відповідної нормативної бази, то правове регулювання передбачає реалізацію державою вже наявних правових інструментів та механізмів впливу. У зв'язку з цим науковець підкреслює, що розвиток політичної системи є неможливим без формування чіткої державної стратегії та системного підходу до законотворчості. Формування правових засад діяльності політичних партій має базуватись не на хаотичному усуненні прогалин у законодавстві, а на проведенні глибоких конституційно - правових реформ. Визначальним принципом у цьому процесі є та залишається політичний та ідеологічний плюралізм. Правова інституціоналізація політичних партій визначається їх політичною інституціоналізацією (організаційною структурою, ідеологічним впливом, місцем у політичній системі), здатністю держави і суспільства конституційними засобами визначати межі їх діяльності у системі державно - політичних відносин, що правова інституціоналізація політичних партій в Україні здійснюється державою в ініціативному порядку, випереджаючи реальні процеси їх політико-організаційного становлення [58, с. 28]. Отже, спираючись на концепцію В. І. Кафарського, можна зробити висновок, що правова інституціоналізація

політичних партій в Україні пройшла шлях від початкового нормативного закріплення у 1990-х роках до сучасного етапу усвідомлення їхньої конституційної ролі, проте цей процес характеризується певним парадоксом: держава часто випереджає реальний організаційний розвиток партій, створюючи законодавчі рамки «на випередження». Ключовим для подальшого розвитку політичної системи вчений вважає перехід від хаотичного латання прогалин у законодавстві до системної стратегії конституційно-правових реформ, де правове регулювання не лише легітимізує партії, а й ґрунтується на засадах ідеологічного плюралізму та чіткому визначенні меж їхньої діяльності в системі державно-політичних відносин.

Як наслідок, з 1 січня 1991 року Міністерство юстиції розпочало офіційну реєстрацію політичних партій. Подальшим важливим кроком стало ухвалення 16 червня 1992 року Закону України «Про об'єднання громадян», у якому вперше з'явилося визначення поняття «політична партія» [141, с. 35].

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про об'єднання громадян» поняття «політична партія» визначено як об'єднання громадян, які підтримують загальнонаціональну програму розвитку суспільства й прагнуть брати участь у формуванні політики держави, формуванні органів державної влади, органів місцевого самоврядування та бути представленими в цих структурах. Вказаний Закон регламентував: а) основні засади діяльності та правовий статус об'єднань громадян; б) процедури створення й припинення діяльності об'єднань; в) вимоги до статутних документів; г) права таких об'єднань, а також питання їхньої господарської та іншої діяльності; д) особливості державного контролю за їхньою роботою. Через спрощену процедуру реєстрації (достатньо було зібрати підписи 1000 громадян) у вказаний період з'явилася велика кількість політичних партій, більшість із яких не мали реального впливу на державну політику та формування органів державної влади [132].

Другий період розвитку правового регулювання політичних партій розпочався у 1996 році – прийняття Конституції України, а завершився у 2002 році прийняттям Закону України «Про політичні партії в Україні» та проведення парламентських виборів. Так, право громадян на свободу об'єднання в політичні

партії було закріплено на конституційному рівні. Зокрема, у статті 36 Конституції України вказано, що громадяни України мають право об'єднуватися у політичні партії та громадські організації задля реалізації й захисту своїх прав і свобод, а також для задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Політичні партії виконують важливу функцію у формуванні та вираженні політичної волі громадян і беруть участь у виборчому процесі [76].

Як наголошує М. Лешанич, у Конституції були закріплені ключові функції політичних партій: представницька - як вираження політичної волі громадян, електоральна - участь у виборах, а також владна (управлінська) - реалізація владних повноважень. Під час вказаного періоду, зокрема у 1997 році, було ухвалено новий Закон «Про вибори народних депутатів України», який запровадив змішану виборчу систему. Відповідно до неї, половина депутатів Верховної Ради (225 осіб) обиралася за мажоритарною системою відносної більшості, а інша половина - за пропорційною системою, згідно зі списками кандидатів від політичних партій і блоків у загальнодержавному багатомандатному окрузі. Депутатські мандати розподілялися між тими партіями й блоками, які набрали щонайменше 4% голосів виборців, пропорційно до кількості поданих за них голосів. Вказаний закон істотно підвищив роль політичних партій у політичному житті, адже вони стали повноправними учасниками виборчого процесу, з правом висувати кандидатів як у мажоритарних округах, так і за партійними списками, а також делегувати своїх представників до Центральної виборчої комісії, окружних та дільничних виборчих комісій [83, с. 96].

В подальшому, 05 квітня 2001 року було прийнято Закон України «Про політичні партії в Україні», що був частиною міжнародних зобов'язань України перед Радою Європи. Вказаний Закон складається з шести розділів і визначає основи правового статусу політичних партій, їх утворення, діяльності, прав та обов'язків, а саме: 1) Розділ I – закріплене визначення політичної партії, визначено права громадян на її створення та функціонування, а також передбачено гарантії для забезпечення її діяльності, встановлено, що в Україні

можуть існувати лише партії з всеукраїнським (загальнонаціональним) статусом, заборонено створення партій, діяльність яких спрямована на підрив державного суверенітету, насильницьку зміну влади, пропаганду війни, расової чи релігійної ворожнечі, а також обмеження прав людини; 2) Розділ II – визначає особливості членства та формування політичних партій, закріплено, що членом партії може бути виключно громадянин України, встановлено, що для реєстрації партія повинна мати програму та статут, у яких мають бути визначені органи управління, порядок прийому членів, структура, джерела фінансування тощо; 3) Розділ III – регулює реєстрацію та права політичних партій, гарантує право на опозиційну діяльність, встановлює обов’язок звітувати перед уповноваженим органом про структуру своїх осередків; 4) Розділ IV – закріплює особливості регулювання фінансування політичних партій; 5) Розділ V – встановлює особливості державного контролю за політичними партіями, що здійснюють Міністерство юстиції, Центральна виборча комісія та окружні виборчі комісії; 6) Розділ VI містить прикінцеві положення щодо набуття чинності закону та перехідних норм [133].

Так, відповідно до статті 2 Закон України «Про політичні партії в Україні» політична партія – це добровільне об’єднання громадян, яке створене та зареєстроване відповідно до чинного законодавства, учасники якого підтримують певну загальнонаціональну програму розвитку суспільства. Основною метою такої партії є сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян, участь у виборчих кампаніях та інших формах політичної активності. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про політичні партії в Україні», членами політичної партії можуть бути лише громадяни України, які мають право голосу відповідно до Конституції. Закон також передбачає, що кожна політична партія повинна мати власну програму, в якій викладено її цілі, завдання та способи їх досягнення. Крім того, політична партія зобов’язана мати статут, що містить таку інформацію: 1) назву партії; 2) перелік керівних органів, порядок їх формування, їх повноваження та строк їх дії; 3) умови вступу до партії, зупинення та припинення членства; 4) права і обов’язки членів, підстави припинення або зупинення членства; 5) структуру партійної організації, порядок

створення регіональних і місцевих осередків та їхні повноваження; б) механізм внесення змін до статуту і програми; 7) порядок скликання та проведення з'їздів, конференцій, зборів і представницьких органів партії; 8) джерела фінансування партії та її осередків, а також порядок витрачання коштів; 9) порядок проведення внутрішнього фінансового аудиту, створення відповідних органів або призначення відповідальних осіб, їх повноваження та строк їх діяльності; 10) умови залучення зовнішньої аудиторської компанії для проведення незалежної перевірки фінансової звітності; 11) порядок ліквідації або реорганізації партії, а також розпорядження майном після припинення її діяльності; 12) визначення гендерних квот, які встановлюють, що не менше 30% кандидатів у виборчому списку партії на парламентських та місцевих виборах мають бути жінками або чоловіками. Ці положення спрямовані на забезпечення прозорості, підзвітності та організаційної чіткості у діяльності політичних партій в Україні [133].

Погоджуємось з М. Лешанич, що процес конституційного визнання політичних партій, впровадження змішаної виборчої системи та ухвалення закону про політичні партії заклали правову базу для функціонування політичних партій в Україні. Проте, попри ці кроки, як виборча система, так і законодавчі норми щодо партій мали суттєві недоліки, які завадили політичним партіям повноцінно інтегруватися у суспільно - політичне життя держави. Насамперед, йдеться про відсутність механізму державного фінансування політичних партій. Крім того, хоч закон і передбачав посилення ролі політичних партій через пропорційну складову виборчої системи, це значення нівелювалось результатами мажоритарних виборів і формуванням уряду без партійної основи [82, с. 102]. Така ситуація призвела до того, що партії залишалися переважно виборчими проектами, а не стали сталими інститутами представництва інтересів громадян. Відсутність фінансової підтримки з боку держави змушувала політичні сили шукати ресурси у великого капіталу, що заклало підвалини олігархізації партійної системи. Окрім того, мажоритарна складова сприяла проходженню до парламенту самовисуванців, які часто орієнтувалися на локальні інтереси або лобізм замість загальнодержавної стратегії розвитку. Це створювало постійний дисбаланс між партійними ідеологіями та реальними

центрами прийняття рішень, залишаючи виконавчу владу відірваною від партійної відповідальності. У підсумку, задекларовані демократичні перетворення зіткнулися з інституційною слабкістю, яка на довгі роки законсервувала перехідний стан українського парламентаризму [171].

Третій період генезису правового регулювання політичних партій вважається найсуперечливішим, оскільки охоплює період з моменту ухвалення Закону України «Про політичні партії в Україні» і триває до Революції Гідності та місцевих виборів 2015 року (2002–2015 рр.). Неоднозначність вказаного періоду полягає в тому, що протягом цього часу в Україні тричі змінювалася форма державного правління (у 2004, 2010 і 2014 роках), що супроводжувалося внесенням суттєвих змін до Конституції України. Ці зміни безпосередньо впливали на роль політичних партій у системі влади, зокрема щодо формування уряду - як через парламентську коаліцію, так і поза межами парламенту. Важливим кроком у напрямі подальшої правової інституціалізації політичних партій стало ухвалення низки законодавчих актів, які запроваджували пропорційну виборчу систему. Серед них - Закони України «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (6 квітня 2004 року), а також зміни до Конституції України, ухвалені 8 грудня 2004 року [109, с. 88].

Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 року (втратив чинність) запровадив пропорційну виборчу систему, згідно з якою всі 450 народних депутатів обиралися за партійними списками у загальнодержавному багатомандатному окрузі. Основними учасниками виборчого процесу стали політичні партії та виборчі блоки, оскільки саме вони відповідали за всі ключові аспекти виборчої кампанії: формування списків кандидатів, створення блоків, призначення представників до виборчих комісій, організацію роботи спостерігачів тощо. Висувати кандидатів мали право лише ті партії, які були зареєстровані Міністерством юстиції України не пізніше ніж за 365 днів до дати виборів. При подачі виборчого списку партія зобов'язана внести грошову заставу - у розмірі двох з половиною тисяч мінімальних зарплат. Ця

застава повертається тим партіям і блокам, які подолали виборчий бар'єр і брали участь у розподілі мандатів. Уперше на законодавчому рівні було передбачено можливість відшкодування витрат на передвиборчу агітацію. Партії або виборчі блоки, які подолали тривідсотковий бар'єр, отримували право на компенсацію фактично понесених витрат на агітацію - але не більше ніж у межах ста тисяч мінімальних заробітних плат [122]. Таким чином, політичні партії остаточно закріпили за собою провідну роль у формуванні не лише законодавчої, а й виконавчої гілки влади в Україні.

Поміж іншого, прийняття згаданих вище законів створило необхідні передумови для розвитку правового регулювання політичних партій в Україні, адже вказані нормативно – правові акти забезпечували виконання політичними партіями ключових функцій - представницької, електоральної та владної (урядової). Для завершення вказаного процесу залишалося адаптувати нормативну базу до європейських стандартів і впровадити механізм державного фінансування політичних сил. У такому разі можна було б стверджувати, що в Україні сформовано повноцінне правове підґрунтя для функціонування політичних партій. Однак, як зазначалося раніше, вказаний період мав низку суперечностей. Зокрема, після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах у 2010 році Конституційний Суд скасував зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 року, внаслідок чого Україна повернулася до президентсько - парламентської форми державного правління. Разом із цим була відновлена змішана виборча система, що негативно позначилося на процесі партійної інституціалізації. Крім того, нове виборче законодавство заборонило участь у виборах виборчим блокам, а виборчий бар'єр було підвищено до 5 %. Вказані зміни сприяли укріпленню позицій великих політичних партій, натомість ускладнили діяльність малих і середніх політичних партій. Загалом, починаючи з 2010 року, в Україні розпочався процес деінституціалізації партійної системи [109, с. 91].

Наступний період розвитку правового регулювання політичних розпочався після Революції Гідності, яка зумовила повернення до парламентсько - президентської форми державного правління. Так, 08 жовтня 2015 року

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». Вказаний закон став ключовим кроком до реформування партійної системи: в Україні, а саме вперше було запроваджене державне фінансування політичних партій. Встановлено, що фінансову підтримку з бюджету отримують ті політичні партії, які на виборах до Верховної Ради України подолали бар'єр у 2 %. Винятком стали вибори 2014 року: тоді право на фінансування отримали лише ті політичні сили, що пройшли до парламенту, а саме подолали 5 % бар'єр. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» містить низку нововведень, які посилюють прозорість та підзвітність діяльності політичних партій: а) підвищення вимог до фінансової звітності; б) створення контролюючого органу - Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК); в) можливість фінансування не лише статутної діяльності, а й витрат на передвиборчу агітацію; г) підтримка політичних партій, які дотримуються гендерної квоти. Запровадження державного фінансування передбачало досягнення кількох стратегічних цілей: 1) зменшення політичної корупції і зниження впливу олігархів на партійне життя; 2) переорієнтація діяльності партій із пошуку донорів на розвиток внутрішньої структури; 3) забезпечення чесної політичної конкуренції; 4) підтримка нових та перспективних політичних проєктів. Також значно вдосконалено механізми контролю над фінансами політичних партій: встановлено обмеження на розмір внесків від фізичних та юридичних осіб, посилено відповідальність за фінансові порушення політичних партій, передбачено щорічний фінансовий аудит для партій, що отримують кошти з бюджету [124].

В подальшому, 02 жовтня 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції», який позитивно оцінило експертне середовище. Відповідно до вказаного Закону необхідно було: 1) позбавити державного фінансування політичні партії, які на парламентських виборах отримали понад 2% голосів виборців у загальнодержавному виборчому

окрузі, однак не змогли подолати прохідного бар'єру 5%, необхідного для отримання права на участь у розподілі депутатських мандатів; 2) вдвічі зменшити щорічний обсяг державного фінансування статутної діяльності партій. Як наслідок, фінансування не отримали політичні партії, які показали гідний результат, але не подолали виборчий поріг. Це позбавило можливості розвитку нових партій та спонукало їх лише до пошуку грошей для діяльності [73].

О. Сидорчук зауважує, що поява Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» є наслідком кількох факторів: по - перше, впровадження нової системи фінансової звітності виявило небажання українських політичних партій відкрито надавати достовірну інформацію про свої фінанси, а також обмежену спроможність основного контролюючого органу - Національного агентства з питань запобігання корупції; по - друге, існує негативне ставлення громадськості до державного фінансування партій, адже 65 % українців його не підтримують. Державне фінансування політичних партій практично не користується підтримкою громадян у світі загалом. Проте, незважаючи на це, така система ефективно працює в розвинених демократичних державах, сприяючи боротьбі з політичною корупцією, забезпечуючи чесну виборчу конкуренцію та стимулюючи появу нових політичних сил [143].

Узагальнюючи позицію О. Сидорчука, можна виділити такі ключові аспекти:

Запровадження нових механізмів фінансового контролю оголило проблему закритості українських партій та недостатню інституційну спроможність НАЗК ефективно перевіряти їхні звіти.

Суттєвою перешкодою для реформи є скептичне ставлення суспільства, адже більшість громадян України не підтримують ідею утримання політичних сил за рахунок державного бюджету.

Попри популярний у світі негативний соціологічний контекст, досвід розвинених демократій доводить, що пряме бюджетне фінансування є дієвим інструментом оздоровлення політики.

Ця система дозволяє суттєво мінімізувати корупційні ризики, зменшуючи залежність партій від приватних донорів та олігархічних груп.

У підсумку, державна підтримка забезпечує рівні умови для виборчої конкуренції, створюючи сприятливе середовище для появи та розвитку нових ідеологічних політичних проєктів.

Доцільно наголосити, що під час вказаного періоду було ухвалено низку законів, які мали значний вплив на партійну систему, оскільки суттєво змінили умови діяльності деяких політичних сил та їх участь у виборах. Підтримуємо Ю. Якименка, що вказані нормативно – правові акти, по-перше, надали додаткові підстави для припинення діяльності та заборони участі у виборах партій, що спираються на комуністичну ідеологію та використовують у своїй назві, програмних документах чи діяльності спадок комуністичного режиму; по-друге, значно ускладнили проведення агітаційно - пропагандистської роботи партіями, які апелюють до пострадянських настроїв частини виборців [152, с. 77].

Станом на сьогодні, ще одним ключовим законодавчим актом, який регулює діяльність політичних партій є Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. Виборчий кодекс України складається з чотирьох книг, а саме: 1) Книга I, яка закріплює поняття виборів, основні засади виборчого права, особливості виборчого процесу в Україні, порядок територіальної організації виборів, статус виборчих комісій, особливості формування списків виборців, особливості інформаційного забезпечення виборів, підготовку та проведення передвиборчої агітації та голосування, порядок оскарження рішень, що стосуються процесу виборів, зберігання виборчої документації; 2) Книга II, яка регулює порядок проведення виборів Президента України, а саме основні засади виборів Президента України, визначає перелік вимог до кандидатів, визначає види виборів Президента України, порядок призначення виборів Президента України, формування виборчих округів, встановлює систему виборчих комісій, порядок висунування та реєстрації кандидатів, проведення голосування, підстави проведення повторних та позачергових виборів; 3) Книга III, яка визначає порядок проведення виборів народних депутатів України, а саме; а саме основні засади виборів народних депутатів України, визначає перелік вимог до

кандидатів, визначає види виборів та строки, територіальну організацію виборів народних депутатів України, порядок висування та реєстрації кандидатів, проведення голосування;) Книга IV, яка регулює проведення місцевих виборів, основні засади проведення місцевих виборів, особливості фінансування місцевих виборів, порядок проведення позачергових, повторних, додаткових та перших місцевих виборів. Відповідно до статті 22 Виборчого кодексу України політична партія є одним з суб'єктів виборчого процесу відповідних виборів [37].

Отже, з огляду на вищевикладене, хронологію прийняття основних законів в Україні, які регулюють функціонування політичних партій визначають таким чином: 1) закріплення статусу політичних партій на конституційному рівні у 1996 році разом з прийняттям Конституції України; 2) прийняття нових виборчих законів практично перед кожними парламентськими виборами, за винятком 2014 та 2019 років; при цьому закон про вибори на пропорційній основі з відкритими регіональними списками так і не був остаточно затверджений; 3) основний закон, що регулює діяльність політичних партій, був ухвалений лише у 2001 році і майже не містив положень щодо фінансової діяльності партій; 4) закон про державне фінансування політичних партій з'явився у 2015 році, хоча подібні нормативні акти у країнах Західної Європи впроваджувалися ще з середини 1960-х років; 5) розділення часу проведення парламентських і місцевих виборів запровадили лише з 2010 року [83, с. 97].

М. Лешанич, Ю. Остапець та М. Палінчак роблять висновок, що нормативно - правове регулювання діяльності політичних партій в Україні потребує суттєвого вдосконалення. Наприклад, вчений пропонує заборонити персоніфікацію політичних партій, оскільки вона негативно впливає на процес їхньої інституціалізації та загальний стан партійної системи, рекомендує вдосконалити механізми контролю за діяльністю політичних партій та розширити державне фінансування партій, що не подолали виборчий бар'єр, але отримали певну кількість голосів виборців [109, с. 91].

На наше глибоке переконання, генезис правового регулювання політичних партій в Україні характеризується поступовим формуванням нормативно - правової бази, що відображає трансформації політичної системи та суспільних

запитів. Початковий етап пов'язаний із втратою статусу монопольної Комуністичної партії, що сприяло формалізації права громадян на об'єднання у політичні партії. Конституція України закріпила фундаментальні засади їх функціонування, а прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні» визначило базові засади діяльності політичних партій, хоч і з певними недоліками, зокрема у сфері фінансового регулювання. З огляду на це, пропонуємо наступну періодизацію генезису правового регулювання політичних партій в Україні, яка враховує ключові події, зміни у законодавстві та політичних реаліях: 1) 1991–1996 рр. - початковий етап формування політичної системи та правового статусу партій, період після розпаду СРСР, коли відбувалася легалізація та реєстрація політичних партій, ухвалення першого законодавства про об'єднання громадян; 2) 1996–2004 рр. - період закріплення політичних партій на конституційному рівні, прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні», впровадження змішаної виборчої системи, що сприяло підвищенню ролі партій у виборчому процесі; 3) 2004–2014 рр. - трансформації партійної системи в умовах політичних криз і конституційних змін: період інтенсивних змін форми правління (2004, 2010, 2014), експериментів із виборчими системами, що призвело до як посилення, так і ослаблення інституційної спроможності партій; 4) 2014–2020 рр. - реформи після Революції Гідності, запровадження державного фінансування партій (2015), зміцнення контролю за їхньою діяльністю, ухвалення Виборчого кодексу України (2019), що встановив єдині правила для виборів і діяльності партій; 5) 2020 рік - сьогодення - стабілізація та вдосконалення правового регулювання, період адаптації законодавства до європейських стандартів, посилення фінансової дисципліни партій, боротьба з політичною корупцією, розробка нових механізмів підтримки партій та стимулювання політичної конкуренції. Отже, правове регулювання політичних партій в Україні пройшло складний шлях від формалізації існування політичних партій до поступового посилення їх ролі у політичному житті, проте потребує подальшої адаптації до європейських стандартів для забезпечення стабільності та демократичності партійної системи.

1.3. Принципи фінансування політичних партій

Зважаючи на важливість партійного фінансування актуальності набуває аналіз низки системоутворювальних принципів, які забезпечують цілісність і збалансованість цього процесу. Принципи слугують основою для реалізації фінансування як поточної діяльності політичних партій, так і їхньої електоральної активності. Вони спрямовані на встановлення справедливих, прозорих та ефективних механізмів розподілу ресурсів, що сприяють зміцненню демократичних інститутів і запобіганню можливих зловживань у політичному процесі. Реалізація принципів фінансування політичних партій дає змогу уніфікувати підходи до забезпечення рівності можливостей, формування довіри суспільства та зміцнення легітимності політичної системи[149].

Важливо відзначити, що принципи фінансування політичних партій виступають не лише технічними правилами розподілу ресурсів, а й фундаментальними гарантіями демократичного процесу. Вони визначають рамки для забезпечення рівності можливостей між політичними силами, формують довіру громадян до виборчої системи та запобігають концентрації фінансових потоків у руках окремих груп чи донорів. Саме через призму принципів можна оцінити ефективність правового регулювання та його відповідність міжнародним стандартам[143].

Серед ключових принципів варто виділити прозорість, яка передбачає відкритість інформації про джерела фінансування та витрати партій. Вона є запорукою суспільного контролю та інструментом протидії політичній корупції. Не менш важливим є принцип рівності, що забезпечує справедливий доступ партій до фінансових ресурсів, у тому числі через механізми державного фінансування. Це дозволяє уникати надмірної залежності від приватних донорів та підтримувати конкурентність політичного процесу[65].

Принцип пропорційності у сфері фінансування партій означає, що санкції за порушення мають бути адекватними та співмірними з характером правопорушення. Він спрямований на збереження балансу між необхідністю контролю та недопущенням надмірного втручання у політичну діяльність.

Водночас принцип підзвітності передбачає регулярне звітування партій перед уповноваженими органами, що формує їхній особливий статус як суб'єктів публічної політики.

Таким чином, аналіз системоутворювальних принципів фінансування політичних партій дозволяє зрозуміти, яким чином забезпечується цілісність і стабільність партійної системи. Вони виступають критеріями зрілості демократичних інститутів, визначають рівень довіри суспільства до політичних сил та формують основу для подальшого вдосконалення законодавства у сфері партійного фінансування.

Проблема принципів фінансування політичних партій сьогодні особливо цікавить учених, зокрема її в своїх працях розглядали: В.В. Джуган, С.М. Кустова, В.М. Лебедюк, Е.О. Олефіренко, С.М. Охонько, І.П. Прокопенко, А.С. Романюк, Ю.Р. Шведа та ін., але в юридичній літературі не існує комплексного дослідження, присвяченого цьому питанню.

Ураховуючи викладене, особливу увагу необхідно приділити в нашому дослідженні аналізу змісту принципів, які покладені в основу фінансування політичних партій. До принципів фінансування політичних партій можна віднести: принцип законності, принцип рівноправності фінансування, принцип прозорості фінансування та принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування.

Першим, на нашу думку, необхідно розглянути принцип законності фінансування. Нині принцип законності визнається загальноправовим принципом, таким, що використовується як основа правового регулювання всіх без виключення правовідносин у країні, у зв'язку із чим досить важко ставити під сумнів його значення та сутність. Така ситуація має місце як у теорії права, так і на нормативно-правовому рівні, у тому числі й у сфері фінансування політичних партій. Звичайно, в правовій теорії мають місце дещо різні підходи до визначень понять «законність» та «принцип законності», проте здебільшого під законністю розуміється принцип, метод та режим існування держави, який полягає у суворому та неухильному виконанні всіма суб'єктами правовідносин вимог законодавчих актів [88, с. 7; 142, с. 4-5; 158, с. 203].

Дотримання норм законодавства в процесі політичного фінансування є основоположною вимогою, що поширюється як на політичні партії, спонсорів, так і на державні органи, які здійснюють контроль за фінансуванням. Незалежно від джерела надходження коштів – чи то державне фінансування, чи то пожертви від приватних юридичних та фізичних осіб, чи то членські внески, – діяльність має здійснюватися в межах правового поля, суворо дотримуючись встановлених норм. При здійсненні фінансування партії зобов'язані дотримуватися норм цивільного законодавства, законодавства про громадські об'єднання, а також спеціальних норм, що регулюють діяльність політичних партій. Порушення цих норм може мати значні правові наслідки. Наприклад, у низці юрисдикцій передбачено штрафні санкції за перевищення встановлених лімітів фінансування з приватних джерел або за непрозорість у звітності. Так, в Англії за недотримання вимог Закону «Про вибори, політичні партії та референдуми» [24] Виборча комісія наділена повноваженнями накладати на політичні партії штрафи в розмірі до 20 000 фунтів стерлінгів.

Принцип законності у сфері фінансування політичних партій є базовим, адже саме він визначає обов'язковість дотримання встановлених норм усіма учасниками процесу – від самих партій до контролюючих органів. Його реалізація гарантує, що фінансування здійснюється виключно у межах правового поля, відповідно до вимог Конституції та спеціального законодавства. Це створює передумови для формування прозорої та передбачуваної системи, у якій будь-які порушення можуть бути кваліфіковані й піддані санкціям, а отже – забезпечується стабільність політичної конкуренції[66].

Водночас дотримання принципу законності виступає основою для реалізації інших принципів – прозорості, рівності, пропорційності та підзвітності. Без чіткої правової рамки неможливо забезпечити ефективний контроль за джерелами фінансування, гарантувати рівні можливості для партій чи застосовувати справедливі санкції у випадку порушень. Таким чином, законність є системоутворювальним чинником, що визначає легітимність усіх фінансових операцій політичних партій та формує довіру суспільства до їхньої діяльності як до інститутів демократичної системи[66].

В Україні за порушення, пов'язані з фінансуванням політичних партій, передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність. Адміністративна відповідальність настає у випадках: порушення встановленого порядку або строків подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; порушення встановленого законом порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії; порушення встановленого порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії (ст. 212-21 КУпАП [69]). Кримінальна відповідальність настає у випадках: подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; умисного здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права; умисного здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі; умисного отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі (ст. 159-1 КК України [80]).

Встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення у сфері фінансування політичних партій є важливим елементом забезпечення законності та прозорості політичного процесу. Адміністративні санкції спрямовані на оперативне реагування на порушення процедурного характеру – несвоєчасне подання звітності, порушення порядку отримання внесків чи державного фінансування. Вони виконують превентивну функцію, дисциплінують політичні сили та стимулюють їх до дотримання встановлених правил.

Кримінальна відповідальність, у свою чергу, застосовується у випадках більш серйозних порушень, що мають ознаки умисності та значної шкоди для демократичного процесу. Йдеться про подання завідомо неправдивих даних у фінансових звітах, здійснення чи отримання незаконних внесків, особливо у великому розмірі. Такі дії становлять загрозу легітимності політичної системи, адже можуть призвести до прихованого впливу на партії та викривлення політичної конкуренції. Таким чином, поєднання адміністративної та

кримінальної відповідальності формує багаторівневу систему гарантій, яка забезпечує належне функціонування партійної системи та захист демократичних інститутів.

Принцип рівноправності фінансування також надзвичайно важливий принцип. Суть рівноправності фінансування полягає в забезпеченні рівних можливостей для всіх належним чином зареєстрованих політичних партій у залученні та використанні фінансових ресурсів. Принцип передбачає, що кожна партія, незалежно від її чисельності, ідеологічної спрямованості чи статусу, має право на отримання державного фінансування та залучення інших коштів для забезпечення своєї діяльності. Наділення партій рівними правами сприяє формуванню конкурентного середовища, необхідного для функціонування в країні політичного плюралізму та демократичних інститутів.

У межах реалізації принципу рівноправності фінансування політичні партії володіють автономією у визначенні джерел формування свого бюджету. Відповідно до ч. 4 ст. 14 Закону України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 р. № 2365-III внеском на підтримку політичної партії є грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, позики (кредити), нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального або негрошового характеру, у тому числі членські внески членів політичної партії, спонсорство третіми особами заходів чи іншої діяльності на підтримку партії, товари, роботи, послуги, надані або отримані безоплатно чи на пільгових умовах (за ціною, нижчою за ринкову вартість ідентичних або подібних робіт, товарів та послуг на відповідному ринку), отримані політичною партією, її місцевою організацією, яка в установленому порядку набула статусу юридичної особи [133]. У межах наведених джерел політична партія самостійна в питаннях отримання грошових коштів та іншого майна. Підкреслимо, що зазначена нами раніше автономія можлива лише за умови суворого дотримання партією встановлених вимог. Приміром, законодавець може обмежувати використання коштів, отриманих з іноземних джерел, встановлювати ліміти на розмір приватних пожертвувань, щоб запобігти впливу окремих осіб або груп осіб на політичну систему країни. У законодавстві низки країн, наприклад, у Німеччині, встановлена пряма

заборона на фінансування, які явно зроблені партії в очікуванні або в обмін на конкретну економічну чи політичну вигоду (§ 25 Закону ФРН «Про політичні партії» [15]). Обмеження на фінансування партій діють і в Україні. Закон України «Про політичні партії в Україні» передбачає значні обмеження у здійсненні внеску (внесків) на підтримку політичних партій від фізичних та юридичних осіб, обмеження щодо максимально допустимого розміру внеску (внесків), заборону на здійснення внеску (внесків) окремим категоріям осіб тощо.

Принцип прозорості у фінансуванні політичних партій є одним із ключових для забезпечення демократичного контролю та довіри суспільства. Він гарантує, що виборці мають доступ до інформації про джерела надходження коштів, їхній обсяг та напрями використання. Це дозволяє громадянам усвідомлено оцінювати діяльність партій, розуміти, чи відповідає фінансова політика політичних сил суспільним інтересам, і чи не використовується вона для прихованого впливу чи корупційних практик[66].

Прозорість фінансування також виступає запобіжником проти зловживань у політичному процесі. Відкритість даних про донорів та витрати партій унеможливує приховування незаконних джерел фінансування, зменшує ризики зовнішнього втручання та сприяє формуванню рівних умов для політичної конкуренції. Вона створює механізми суспільного та інституційного контролю, які дозволяють своєчасно виявляти порушення та застосовувати відповідні санкції[66].

Крім того, принцип прозорості має значення для легітимності самої політичної системи. Коли громадяни бачать, що їхні податки використовуються відкрито й відповідально, це зміцнює довіру до партій та державних інститутів загалом. Таким чином, прозорість фінансування стає не лише технічним інструментом контролю, а й фундаментальною умовою демократичного розвитку, що забезпечує стабільність політичної системи та підвищує її відповідність європейським стандартам[66].

Проблема реалізації принципу рівноправності фінансування, на нашу думку, полягає в наявних правових і практичних бар'єрах, які обмежують доступ до державного фінансування партіям, що не подолали певний бар'єр. Так, в

Україні політична партія має право на отримання державного фінансування її статутної діяльності, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України її виборчий список кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі отримав не менше 5 відсотків голосів виборців від загальної кількості голосів виборців, поданих за всі виборчі списки кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (ст. 17-3 Закону України «Про політичні партії в Україні» [133]). Встановлений бар'єр породжує в політичному полі низку значних проблем, до яких ми відносимо наступні:

Дискримінація малих і нових партій. Встановлення 5 % бар'єру для отримання державного фінансування фактично виключає виборчі об'єднання, які отримали підтримку значної, але недостатньої частини суспільства. Це призводить до обмеження можливості нових або малочисельних партій розвиватися, конкурувати на рівних і представляти інтереси своїх виборців. Нагадаємо, що на парламентських виборах 2019 року встановлений бар'єр не подолали 7 партій, які набрали понад 1 %, але менше 5 % голосів за партійними списками (Громадянська позиція – 1,04 % (153225 голосів), Свобода – 2,15 % (315568 голосів), Партія Шарія (діяльність партії в Україні заборонена 16.06.2022р.) – 2,23 % (327152 голосів), Українська Стратегія Гройсмана – 2,41 % (352934 голосів), Опозиційний блок (діяльність партії в Україні заборонена 08.06.2022р.) – 3,03 % (443195 голосів), Сила і честь – 3,82 % (558652 голосів), Радикальна партія Олега Ляшка – 4,01 (586384 голосів) [110];

Посилення домінування великих партій. Державне фінансування стає доступним переважно великим партіям, які вже володіють значними фінансовими ресурсами. Цей фактор створює замкнутий цикл, у якому великі партії продовжують посилювати свої позиції, а малі партії залишаються на периферії політичного процесу;

Нерівність можливостей у політичній конкуренції. Для багатьох молодих партій державне фінансування є ключовим, а подекуди й єдиним джерелом підтримки. Його недоступність фактично ставить партії у завідомо програшне становище і прирікає на політичну поразку та забуття. На нашу думку,

необґрунтовано завищений бар'єр у 5 % грубо порушує принцип рівності можливостей у політичній конкуренції;

Підрив політичного плюралізму. Обмежений доступ до фінансування перешкоджає розвитку плюралізму, тому що малі партії, які представляють різноманітні інтереси суспільства, не можуть ефективно функціонувати і брати участь у політичному процесі;

Потенційне посилення залежності від приватного капіталу. Партії, позбавлені державного фінансування, змушені шукати приватні джерела підтримки, що може призвести до залежності політичної сили від окремих груп впливу та зниження рівня прозорості їхньої діяльності.

Отже, дотримання принципу рівноправності фінансування політичних партій не тільки сприяє створенню справедливих умов для політичної конкуренції, а й зміцнює довіру громадян до інститутів влади. Реалізація принципу особливо важлива в умовах демократичних трансформацій, що проводяться в Україні, де особлива увага приділяється питанням прозорості та підзвітності використання державних коштів. Щодо окреслених проблем, то їхнє розв'язання ми вбачаємо в: зниженні наявного бар'єру в 5 %; запровадженні механізмів фінансової підтримки нових партій, наприклад, грантів на розвиток або субсидій для старту їхньої діяльності. Запропоновані зміни допоможуть наблизити політичну систему України до європейських стандартів демократичного плюралізму та рівності можливостей.

Наступний принцип – це принцип прозорості фінансування. Прозорість фінансування політичних партій є ключовим елементом демократичного врядування, оскільки сприяє забезпеченню незалежності політичних організацій від впливу держави, приватних осіб і корпорацій, а також мінімізує ризики виникнення конфлікту інтересів. Аналізований принцип спрямований на зміцнення довіри суспільства до політичних процесів, підвищення їхньої відкритості та справедливості. Ба більше, прозорість дає змогу унеможливити приховані джерела фінансування, які можуть поставити під загрозу демократичні цінності, забезпечує контроль над законністю використання фінансових ресурсів у політичній діяльності.

Прозорість поточного фінансування політичних партій є елементом, що забезпечує демократичність політичної системи та стійкість інститутів громадянського суспільства. Міжнародні організації приділяють значну увагу цій проблемі, засновуючи організації, розробляючи та впроваджуючи стандарти, які допомагають державам вибудовувати ефективні механізми контролю за фінансовою діяльністю партій. Серед таких організацій особливу роль відіграє Група держав проти корупції (Group of States Against Corruption, GRECO). GRECO була заснована в 1999 році з метою моніторингу дотримання антикорупційних стандартів, розроблених Радою Європи, і сприяння їх реалізації на національному рівні. Основне завдання цієї організації полягає в тому, щоб через багатосторонні оцінки та рекомендації покращувати системи контролю за корупцією, адаптуючи їх до нових викликів. Важливою сферою уваги GRECO є фінансування політичних партій, зокрема: способи надання фінансування (державне та приватне фінансування, пожертви, кредити); прозорість джерел надходження коштів, включно з розкриттям інформації про донорів та розміри їхніх пожертвувань; контроль за витрачанням коштів із метою запобігання їхньому нецільовому використанню. Прозорість у цих аспектах розглядають як необхідну умову для запобігання корупції, мінімізації конфлікту інтересів і зміцнення довіри суспільства до політичних інститутів. Одним зі значних досягнень GRECO стало проведення аналізу національних законодавств у низці країн-членів ЄС, що дало змогу виявити наявні прогалини у фінансуванні політичних партій та запропонувати рекомендації щодо їх усунення.

Для дотримання та розвитку принципу прозорості фінансування на міжнародному рівні розроблено відповідні правові акти, серед яких особливе місце належить Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. [69], Рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній» від 08.04.2003 р. № Rec(2003)4 [128], Кодексу належної практики щодо політичних партій, ухваленому Венеціанською Комісією на 77 пленарній сесії (Венеція, 12-13 грудня 2008 року) [68] та ін. Зазначені документи встановлюють стандарти поведінки, зокрема й у сфері

фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Основна мета встановлених стандартів – обмежити надмірний вплив фінансових ресурсів на політику та створити умови для прозорого та чесного політичного процесу.

Рекомендації визначають обов'язкові вимоги для політичних партій щодо ведення фінансової звітності, яка має бути доступною широкому загалу. Відкрита звітність дає змогу всім зацікавленим особам аналізувати джерела фінансування та контролювати відповідність отримання партіями фінансових ресурсів встановленим вимогам. Публічність є важливим засобом запобігання корупції та незаконному впливу на політичні рішення в країнах Європейського Союзу.

Прозорість фінансування неможлива без чіткого правового регулювання джерел надходження коштів. Відповідно до ст. 12 Рекомендацій, у фінансовій звітності політичних партій мають бути відображені всі пожертви, включно з їхньою вартістю. Особлива увага приділяється великим пожертвам: у разі перевищення встановленого національним законодавством порогу розміру пожертви, необхідно вказувати інформацію про донора, включаючи його ідентифікаційні дані. Розмір суми пожертвування, у разі перевищення якої потрібне розкриття даних про донора, встановлюється кожною державою індивідуально. Цей розмір має бути розумним, щоб забезпечити баланс між прозорістю і захистом права на приватне життя донора. Низький поріг може призвести до надмірної бюрократизації та відлякати потенційних донорів, особливо тих, хто готовий внести невеликі суми. З іншого боку, надмірно високий поріг може підірвати прозорість і посилити вплив великих фінансових груп на політику. Визначення оптимального рівня порогу пожертвувань є складним завданням. Відмінності в економічному розвитку держав, рівні доходів громадян і правових традиціях ускладнюють вироблення універсального критерію. Наприклад, у країнах з високим рівнем доходу населення високий поріг може бути виправданий, тоді як у державах з низьким рівнем доходів це може сприяти ухиленню від прозорості та підризу довіри до політичних партій.

Головною метою розкриття інформації про донорів та їхні пожертви є запобігання порушенням законодавства, що регулює ліміти фінансування.

Невеликі пожертви, як правило, не вимагають розкриття даних про спонсорів (донорів), оскільки їхній вплив на політику мінімальний. Однак прозорість щодо великих спонсорів має першорядне значення для забезпечення незалежності партій та їхньої підзвітності перед суспільством.

Законодавство України закріплює чіткі, досить жорсткі вимоги, спрямовані на прозорість політичного фінансування. Закон України «Про політичні партії в Україні» передбачає спеціальні вимоги до ведення фінансових документів, контролю фінансової діяльності політичних партій, а також спеціальні норми щодо «розкриття інформації» та опублікування Звітів політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. У рамках дотримання принципу прозорості фінансування поточної діяльності політичних партій, законодавством різних держав, зокрема й України, передбачено обов'язок партій розкривати інформацію щодо джерел формування своїх бюджетів шляхом оприлюднення фінансових звітів для широкого загалу. Водночас вітчизняне законодавство у сфері регулювання порядку ведення фінансової звітності, а також у сфері регулювання порядку проведення контролю за дотриманням відповідного законодавства не позбавлене недоліків, що, у кінцевому підсумку, призводить до проблем правозастосування. Попри те, що фінансування певних політичних сил часто приписують тим чи іншим олігархам, виявити конкретні докази зазвичай не вдається. Щоб приховати це, партія отримує гроші готівкою, а потім її перераховують на банківський рахунок політсили від імені інших людей (чи просто членів партії у якості внеску на підтримку її діяльності) чи юридичних осіб (приклад того, як функціонує ця схема, можна знайти в розслідуванні «Bihus.Info»). Тому у звітах партій часто можна побачити, що їх нібито спонсують бабусі-пенсіонерки, продавчині супермаркетів чи навіть безробітні [181]. З урахуванням особливої значущості функціонування політичних партій у демократичному суспільстві, вбачається доцільним посилення державного контролю над їхньою діяльністю. Однак такий контроль має бути суворо обмежений рамками законності та прозорості, щоб не перетворюватися на інструмент втручання в автономію політичних партій. Необхідно враховувати, що надмірний контроль може призвести до підриву

принципу незалежності політичних партій, що є фундаментальним для функціонування демократичної системи та дотримання принципу розділення партійної діяльності та державних структур. Суть пропонованого підходу полягає в тому, щоб державне регулювання мало винятково забезпечувальний характер, спрямований на запобігання зловживанням, таким як корупція або незаконне фінансування, а не на втручання в політичні процеси. У цьому контексті важливо, щоб заходи контролю відповідали принципу співмірності (пропорційності), що дасть змогу мінімізувати можливі ризики для демократичних свобод і гарантувати рівні умови для всіх політичних учасників. Отже, посилення державного контролю має бути спрямоване на захист суспільних інтересів, але при цьому не утискати права і свободи політичних партій.

Принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування є одним з елементів забезпечення автономії політичних партій. Він передбачає, що в питаннях фінансування своєї поточної діяльності партії повинні зберігати незалежність від держави, спонсорів, олігархів, окремих партійних функціонерів та інших осіб. Така незалежність важлива для підтримання в країні прозорості та справедливості політичних процесів, а також для запобігання впливу на діяльність партій прихованих інтересів.

Незалежність політичних партій у фінансових питаннях безпосередньо пов'язана з їхньою функцією формування та вираження волі громадян. Беручи участь у виробленні рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, партії не повинні представляти комерційні, корпоративні або кланові інтереси олігархів, своїх спонсорів чи членів. Навпаки, їхні дії мають бути спрямовані на захист суспільного інтересу. Принцип незалежності у фінансуванні політичних партій має фундаментальне значення для збереження їхньої самостійності та довіри суспільства. Його сутність полягає в тому, що жодні фінансові ресурси – ані державні, ані приватні – не повинні диктувати політичний курс партії чи визначати її програмні пріоритети. Це гарантує, що політична конкуренція ґрунтується на ідеях та цінностях, а не на фінансовій залежності від окремих груп чи інституцій.

Важливим аспектом цього принципу є обмеження впливу великих донорів. Встановлення максимальних меж внесків та заборона фінансування з боку іноземних держав чи анонімних осіб спрямовані на те, щоб унеможливити «купівлю» політичного впливу. Такі правила створюють рівні умови для партій та зменшують ризики викривлення демократичного процесу через фінансову нерівність.

Не менш значущим є питання державної підтримки. Бюджетне фінансування, запроваджене в Україні після Революції Гідності, мало на меті зменшити залежність партій від олігархічних структур і забезпечити їм базові ресурси для діяльності. Це стало важливим кроком у напрямку деолігархізації політики та формування більш прозорої системи фінансування. Водночас сам факт державної підтримки не гарантує повної незалежності, якщо розподіл коштів є нерівним або їхній обсяг недостатній для реальної діяльності.

Отже, принцип незалежності у фінансуванні політичних партій спрямований на утвердження їхньої політичної самостійності та захист від надмірного зовнішнього впливу. Він забезпечує умови для чесної конкуренції, де визначальним чинником є ідеологія та програма, а не фінансові можливості. У цьому полягає його ключова роль як невід'ємного атрибуту демократичної системи, що гарантує стабільність і легітимність політичного процесу.

Аналізований принцип тісно пов'язаний із принципом прозорості фінансування, оскільки лише відкрита інформація про матеріальну базу партій дає змогу суспільству і державі контролювати відповідність їхньої діяльності демократичним стандартам. Однією з головних загроз для незалежності партій є так звана «партійна корупція», коли фінансові потоки використовуються для лобіювання приватних інтересів замість досягнення суспільно значущих цілей.

Держава відіграє надважливу роль у створенні умов, що сприяють незалежності політичних партій від джерел фінансування, що є особливо актуальним у контексті запобігання зловживанням і корупції в політичному процесі. Серед заходів, які можуть бути використані для досягнення цієї мети, можна виокремити наступні:

державне фінансування політичних партій. Державна підтримка дає змогу партіям отримувати базові кошти для своєї діяльності без необхідності покладатися на приватні пожертви. Наприклад, у Німеччині державне субсидування політичних партій ґрунтується на їхньому «корінні в суспільстві», тобто на їхньому успіху на європейських, федеральних виборах і земельних виборах, а також на розмірі отриманих пожертвувань. Партії мають право на державні кошти, якщо вони набрали щонайменше 0,5 % дійсних голосів, поданих за списки відповідно до остаточних результатів останніх європейських або федеральних виборів, або 1 % дійсних голосів, поданих за списки на земельних виборах: 0,83 євро за кожний дійсний голос, поданий за відповідний список, або за кожний дійсний голос, поданий за них у виборчому окрузі або виборчому окрузі, якщо список цієї партії не було затверджено у країні; 0,45 євро за кожен євро, отриманий партією як пожертви (членський внесок або внесок обраного представника, або законно отримана пожертва). Враховуються тільки пожертви в розмірі до 3300 євро від фізичної особи. Щоб компенсувати перевагу вже створених і представлених у парламенті партій перед новими, дрібнішими партіями, за перші 4 мільйони голосів уряд виділяє 1,00 євро замість 0,83 євро. Однак розмір державних субсидій не може перевищувати власний дохід партії. Тому партії повинні фінансувати себе як мінімум наполовину [20];

регулювання джерел фінансування. Законодавство має чітко визначати перелік допустимих джерел фінансування. Наприклад, заборонені анонімні пожертвування, фінансування з іноземних джерел, з боку державних підприємств тощо. Приміром, в Австрії норми Федерального закону «Про фінансування політичних партій» [5], забороняють прийом пожертвувань від іноземних (фізичних або юридичних) осіб на суму понад 500 євро. Також заборонено приймати анонімні або переадресовані пожертви на суму понад 500 євро;

Контроль над дотриманням правил фінансування. Незалежні органи (виборчі комісії, спеціальні антикорупційні комітети тощо) мають слідкувати за тим, щоб партії дотримувалися встановлених норм і розкривали повну інформацію про свої доходи та витрати. Так, у Південній Кореї незалежним

конституційним органом, на якого покладено обов'язок з контролю над фінансуванням політичних партій, є Національна виборча комісія.

Загалом принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування є наріжним каменем будь-якої демократичної системи. Його реалізація потребує не лише чіткого правового регулювання, а й активної участі держави в забезпеченні умов, що перешкоджають зловживанням і залежності партій від зовнішніх впливів. Зрештою, поєднання незалежності та прозорості фінансування зміцнює довіру суспільства до політичних інститутів і створює передумови для їхнього сталого розвитку.

Підсумовуючи все вище сказане, можна з упевненістю заявити, що з метою підтримання та подальшої еволюції відкритого, демократичного політичного процесу розглянуті нами принципи фінансування політичних партій (принцип законності, принцип рівноправності фінансування, принцип прозорості фінансування та принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування) мають бути включені в національне законодавство України, а їх дотримання повинне бути забезпечене державою і суспільством на найвищому рівні. На жаль, профільний Закон України «Про політичні партії в Україні» їх не містить, що, на нашу думку, є серйозним упущенням вітчизняного партійного законодавства на сучасному етапі його існування.

Висновки до розділу

1. Політичні партії є невід'ємним інститутом демократичної правової держави, які виконують функцію посередника між суспільством та державними органами влади. Їх правовий статус в Україні визначається насамперед Законом України «Про політичні партії в Україні», який окреслює основні засади їх створення, діяльності та припинення, а також визначає права та обов'язки партій у політичному процесі.

Ознаки політичних партій дозволяють відрізнити їх від інших громадських об'єднань та чітко окреслюють їх місце в системі інститутів громадянського суспільства. До таких ознак належать: наявність чітко визначеної програми та

ідеології, спрямованість на здобуття й реалізацію політичної влади, організаційна структура, членство, участь у виборах та формуванні органів влади.

Механізми функціонування політичних партій охоплюють внутрішньопартійну організацію, участь у виборчому процесі, формування політичної культури суспільства, взаємодію з державними інститутами та міжнародними організаціями. Особливої актуальності вони набувають в умовах війни, коли партії виступають інструментом консолідації суспільства, збереження політичної стабільності та формування національної єдності.

Водночас сучасний стан розвитку політичних партій в Україні засвідчує наявність низки проблем: слабка інституціоналізація, персоніфікованість партійних структур, недостатній рівень внутрішньої демократії, залежність від фінансово-промислових груп. Ці виклики вимагають удосконалення правового регулювання та підвищення ролі партій у демократичному розвитку держави.

2. Правове регулювання політичних партій в Україні пройшло складний шлях від формалізації існування політичних партій до поступового посилення їх ролі у політичному житті, проте потребує подальшої адаптації до європейських стандартів для забезпечення стабільності та демократичності партійної системи. Генезис правового регулювання політичних партій в Україні характеризується поступовим формуванням нормативно - правової бази, що відображає трансформації політичної системи та суспільних запитів. Початковий етап пов'язаний із втратою статусу монопольної Комуністичної партії, що сприяло формалізації права громадян на об'єднання у політичні партії. Конституція України закріпила фундаментальні засади їх функціонування, а прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні» визначило базові засади діяльності політичних партій, хоч і з певними недоліками, зокрема у сфері фінансового регулювання. З огляду на це, пропонуємо наступну періодизацію генезису правового регулювання політичних партій в Україні, яка враховує ключові події, зміни у законодавстві та політичних реаліях: 1) 1991–1996 рр. - початковий етап формування політичної системи та правового статусу партій, період після розпаду СРСР, коли відбувалася легалізація та реєстрація

політичних партій, ухвалення першого законодавства про об'єднання громадян; 2) 1996–2004 рр. - період закріплення політичних партій на конституційному рівні, прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні», впровадження змішаної виборчої системи, що сприяло підвищенню ролі партій у виборчому процесі; 3) 2004 –2014 рр. - трансформації партійної системи в умовах політичних криз і конституційних змін: період інтенсивних змін форми правління (2004, 2010, 2014), експериментів із виборчими системами, що призвело до як посилення, так і ослаблення інституційної спроможності партій; 4) 2014–2020 рр. - реформи після Революції Гідності, запровадження державного фінансування партій (2015), зміцнення контролю за їхньою діяльністю, ухвалення Виборчого кодексу України (2019), що встановив єдині правила для виборів і діяльності партій; 5) 2020 рік - сьогоднішня - стабілізація та вдосконалення правового регулювання, період адаптації законодавства до європейських стандартів, посилення фінансової дисципліни партій, боротьба з політичною корупцією, розробка нових механізмів підтримки партій та стимулювання політичної конкуренції.

3. На основі аналізу чинного законодавства, наявних наукових, публіцистичних та методичних джерел, запропоновано перелік та встановлено зміст принципів фінансування політичних партій. До принципів фінансування політичних партій віднесено: принцип законності, принцип рівноправності фінансування, принцип прозорості фінансування та принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування.

Принцип законності виражається в тому, що весь процес фінансування політичних партій детально регламентується нормами законодавства, дотримання яких забезпечується можливістю застосування до правопорушників заходів державного примусу.

Принцип рівноправності полягає в тому, що всі належним чином зареєстровані політичні партії, які здійснюють свою діяльність, мають рівні права на отримання та залучення фінансування для здійснення своєї поточної діяльності. Вони мають право визначати, за умови дотримання вимог та

обмежень, передбачених законом, з яких джерел політична партія формуватиме свій бюджет.

Принцип прозорості фінансування політичних партій передбачає обов'язкову відкритість для держави та суспільства всіх процедур, пов'язаних із наданням та використанням партійних фінансових ресурсів. Він передбачає обов'язок партій вести фінансову звітність, а також обов'язок опубліковувати відповідні звіти для широкого загалу.

Принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування можна охарактеризувати, як принцип, згідно з яким у питаннях фінансування своєї поточної діяльності політичні партії незалежні від держави, спонсорів, членів партій та інших осіб.

З метою підтримання та подальшої еволюції відкритого, демократичного політичного процесу запропоновано наведені принципи фінансування політичних партій включити до профільного Закону України «Про політичні партії в Україні».

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

2.1. Особливості нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні

Дослідження фінансово-правового статусу політичних партій є невід'ємною складовою аналізу політичної системи України, особливо в контексті її трансформаційних процесів. Нормативно-правове забезпечення цього статусу характеризується еволюційним розвитком, що відображає як внутрішні політичні зміни, так і прагнення держави до інтеграції у європейський правовий простір. Ключові положення, що регулюють фінансову діяльність партій, закріплені в Конституції України, Законі України «Про політичні партії в Україні» та інших підзаконних актах. Вони визначають джерела фінансування (членські внески, пожертви, державне фінансування), механізми контролю та відповідальність за порушення.

Особливістю вітчизняного законодавства є запровадження державного фінансування статутної діяльності політичних партій, що стало одним з найбільш значущих кроків у реформуванні партійної системи. Метою цієї новації було зменшення залежності партій від впливу олігархічних структур та тіньових джерел фінансування, підвищення їхньої інституційної спроможності та забезпечення рівних умов для політичної конкуренції. Крім того, були запроваджені інструменти, що стимулюють гендерну рівність, як-от «гендерний бонус», що надає додаткове фінансування партіям за включення певної кількості жінок до виборчих списків, що підкреслює соціально-політичний вимір фінансового регулювання.

Попри значні зусилля, нормативно-правове забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні залишається динамічним полем для дискусій та вдосконалення. Умови воєнного стану внесли суттєві корективи у систему звітності та контролю, що вимагає адаптації механізмів фінансового моніторингу до нових реалій. Це породжує нові виклики, пов'язані з прозорістю,

підзвітністю та запобіганням корупційним ризикам. Відповідно, подальший аналіз має бути зосереджений на виявленні та усуненні існуючих законодавчих прогалин, а також на розробці практичних рекомендацій, що забезпечать стійку та ефективну систему фінансового забезпечення політичної діяльності в умовах повоєнної відбудови та євроінтеграції.

Політичні партії в Україні є учасниками правових відносин. Згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні» останні відносяться до юридичних осіб. На сьогодні, в доктрині права досліджується соціологічно - правовий, конституційно - правовий, фінансово - правовий та інші статуси політичних партій, проте фінансово - правовий статус політичних партій є недостатньо дослідженим. Необхідність дослідження фінансово-правового статусу політичних партій обумовлена особливостями правової природи політичних партій як суб'єктів правових відносин, специфікою участі вказаних суб'єктів в фінансових правовідносинах. З огляду на це, актуальним є дослідження особливостей нормативно - правового забезпечення фінансово - правового статусу політичних партій в Україні[133].

Теоретичним підґрунтям даного підрозділу стали роботи вчених, які присвятили свої роботи вивченню правового статусу політичних партій та особливостям фінансування політичних партій, а саме: В. В. Джуган, Я. О. Корчак, Ю. В. Олійник, В. Піддубна, Н. І. Платонова, І. Щebetун тощо. В українській правовій науці та практиці досі бракує комплексних досліджень, які б системно охоплювали питання нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій. Існуючі роботи здебільшого зосереджуються на окремих аспектах – державному фінансуванні, звітності чи антикорупційних механізмах – проте не формують цілісної картини взаємодії всіх елементів правового регулювання. Така фрагментарність ускладнює вироблення узгодженої концепції розвитку партійної системи, створює прогалини у правозастосуванні та знижує ефективність контролю за фінансовою діяльністю політичних сил. У результаті виникає потреба у ґрунтовному науковому аналізі, який би поєднав історичні, доктринальні та практичні

підходи, визначив ключові проблеми та запропонував шляхи їхнього вирішення відповідно до європейських стандартів прозорості й демократичної підзвітності.

Перш за все, правовий статус політичних партій в Україні регулюється статтями 36 і 37 Конституції України. Згідно зі статтею 36 Конституції України, громадяни України мають право об'єднуватися в політичні партії для реалізації й захисту власних прав і свобод, а також для задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Водночас такі об'єднання можуть підлягати обмеженням, визначеним законом, якщо це необхідно для забезпечення національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи захисту прав і свобод інших осіб [76].

Окремий закон, який регулює правовий статус політичних партій в Україні, в тому числі і фінансово - правовий статус, який є правовим фундаментом для функціонування політичних партій в Україні – Закон України «Про політичні партії в Україні». Так, механізм фінансування політичних партій частково регламентується Законом України «Про політичні партії в Україні», який встановлює обмеження на джерела фінансування партій та Виборчим Кодексом України. Так, Виборчим кодексом України регулюється питання фінансово - матеріального забезпечення підготовки та проведення виборів народних депутатів України, а саме загальні засади утворення та функціонування виборчого фонду політичної партії, власного виборчого фонду кандидата у депутати, контроль виборчих фондів, фінансування місцевих виборів [37].

Поміж іншого, згідно зі статтею 14 Закону України «Про політичні партії в Україні», держава гарантує політичним партіям право на володіння майном і коштами для виконання їхніх статутних завдань. Політичні партії, будучи неприбутковими організаціями, мають право набувати, володіти, використовувати й розпоряджатись рухомим і нерухомим майном, обладнанням, транспортом та коштами, якщо це не суперечить законодавству України. Вони також можуть орендувати майно, необхідне для виконання своїх програмних та статутних цілей, завдань і напрямів діяльності. Матеріальна і фінансова підтримка політичних партій здійснюється у двох формах: 1) внески на підтримку партій, що охоплюють грошові кошти, майно, послуги, пільги,

позики, нематеріальні активи чи інші вигоди. Це включає членські внески, спонсорство, товари та послуги, надані безкоштовно або на пільгових умовах; 2) державне фінансування статутної діяльності партій, що може включати оплату праці працівників їхніх статутних органів і місцевих організацій у рамках, визначених законодавством. Таким чином, забезпечуючи свободу політичної діяльності, законодавство закріплює за партіями право на матеріальні й фінансові ресурси, визначаючи джерела та форми політичного фінансування [119, с. 23].

Варто зауважити, що відповідно до статті 17-1 Закону України «Про політичні партії в Україні» державне фінансування спрямоване виключно на статутну діяльність політичних партій, яка не пов'язана з їх участю у виборах народних депутатів, Президента чи місцевих виборах. Зокрема, це охоплює оплату праці членів (працівників) статутних органів партій та їхніх місцевих організацій відповідно до законодавства, однак, слід зазначити, що члени керівних органів політичних партій можуть здійснювати свою діяльність виключно на громадських засадах, тобто без отримання грошової чи іншої винагороди. Крім того, державне фінансування може використовуватися для відшкодування витрат партій, пов'язаних із фінансуванням передвиборної агітації під час чергових і позачергових виборів народних депутатів України [133].

Поміж іншого, на думку Я. О. Корчака, фінансування політичної партії, або політичне фінансування, тісно пов'язане з виконанням її статутних завдань, що особливо проявляється у випадках державного фінансування. Як зазначають експерти, відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «статутна діяльність» створює ризики вибіркового застосування норм закону і може призводити до впливу політичних факторів на ухвалення рішень щодо накладення санкцій за порушення вимог державного фінансування партій [79, с. 86]. Тому ми цілком підтримуємо Я.О. Корчака, адже відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття «статутна діяльність» політичних партій створює правову невизначеність у сфері державного фінансування, що відкриває можливості для вибіркового застосування норм та політичного впливу на

рішення щодо санкцій. Це підриває принципи прозорості й рівності у фінансуванні партій та може негативно позначатися на демократичних процесах.

Так, фінансування політичних партій з бюджету держави потребує запровадження ефективного механізму контролю та моніторингу за цільовим використанням виділених коштів. Як зауважує В. В. Джуган, що українське законодавство слід удосконалити, чітко та вичерпно перерахувавши напрями діяльності, на які політичні партії можуть використовувати кошти з бюджету держави для реалізації статутних завдань. Для цього вчений пропонує внести зміни до статті 17-1 Закону України «Про політичні партії в Україні», встановивши вичерпний перелік видів статутної діяльності на яку можуть витрачатись кошти, що надаються з бюджету. Такі зміни нададуть можливість підтримувати фінансово лише конкретні напрями статутної діяльності політичних партій, які держава вважає доцільними для фінансування, зберігаючи при цьому баланс між свободою діяльності партій і необхідністю прозорості у використанні публічних ресурсів. Це запобігатиме неоднозначному трактуванню норм за принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено законом/заборонено те, що прямо не дозволено законом» Державне фінансування, як наголошують експерти, має сприяти довгостроковій інституалізації політичних партій і забезпеченню виконання функцій, не пов'язаних із виборами, зокрема освітніх програм для громадськості або збору суспільної думки [45, с. 12].

Особливістю фінансово-правового статусу політичної партії є те, що партія є неприбутковою юридичною особою, тому що її доходи або майно не підлягають розподілу між засновниками чи учасниками. Зазвичай члени політичних партій не мають майнових прав на її активи, натомість зобов'язані сплачувати членські внески для підтримки створення та діяльності політичної партії. Згідно з статтею 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» майно, яке політичні партії отримують у власність, має певні обмеження щодо джерел фінансування. Так, внески на підтримку політичних партій заборонено здійснювати органам державної влади, місцевого самоврядування, державним і комунальним підприємствам, а також юридичним особам, де не менше 10%

статутного капіталу чи прав голосу належать державі або місцевим органам влади. Відповідно до статті 17 вказаного Закону політичні партії зобов'язані проводити як внутрішній фінансовий аудит, так і зовнішній незалежний аудит своєї фінансової звітності.

Щодо цивільно - правової відповідальності, то В. Піддубна наголошує, що політичні партії, будучи суб'єктами цивільного права, несуть відповідальність за підприємницьку діяльність лише в разі, якщо вона відповідає їхнім статутним цілям [115, с. 10]. Отже, політична партія як неприбуткова юридична особа має особливий фінансово-правовий статус, що передбачає обмеження щодо джерел фінансування та обов'язковість внутрішнього й зовнішнього аудиту. Члени партії не мають майнових прав на її активи, але зобов'язані підтримувати діяльність внесками, а відповідальність за підприємницьку діяльність виникає лише тоді, коли вона відповідає статутним цілям. На нашу думку, така модель є логічною для забезпечення прозорості та недопущення зловживань у фінансуванні політичних партій. Вона спрямована на те, щоб партії залишалися інструментом реалізації політичних ідей, а не комерційними структурами. Водночас важливо, щоб механізми аудиту та контролю були дієвими й незалежними, адже саме вони гарантують довіру суспільства до політичних інститутів.

Також до числа основних міжнародних документів, які встановлюють нормативно - правове забезпечення фінансово - правового статусу політичних партій, варто включити: 1) Керівні принципи та доповідь щодо фінансування політичних партій, ухвалені Венеціанською Комісією на 46 пленарній сесії (Венеція, 9-10 березня 2001 року), в яких акцентується увага на правилах встановлення видів політичних партій, які повинні отримувати фінансування з державного бюджету, а саме: а) публічне фінансування має бути обов'язково виділеним для кожної партії, що представлена в парламенті; 2) з метою гарантування рівних можливостей для різних політичних сил фінансування з державного бюджету політичних партій доцільно поширювати й на політичні сили, що представляють важливу частину електорату та висувають кандидатів на виборах [59]; 2) Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516

від 22 травня 2001 року «Фінансування політичних партій», підкреслюють важливість державного фінансування політичних партій, а саме у пункті «8.a.ii.» зазначено, що державна фінансова підтримка має допомагати партіям уникати залежності від приватних меценатів і забезпечувати рівні можливості для всіх політичних сил, обсяг такої допомоги пропонується визначати на основі двох принципів: а) пропорційність до рівня підтримки партій, оціненої за об'єктивними критеріями, наприклад, кількістю отриманих голосів чи депутатських мандатів; б) сприяння новим партіям у виході на політичну арену, щоб вони могли конкурувати на рівних з більш усталеними політичними силами [138]; в) Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам - членам Ради Європи від 8 квітня 2003 року, якими було затверджено Спільні правила проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній [137]; г) Регламент Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу № 2004/2003 від 4 листопада 2003 року «Про статус і фінансування політичних партій на європейському рівні» [136].

Поміж іншого, доцільно звернути увагу на певні аспекти цієї проблеми, визначеної у зазначених вище Керівних принципах та доповіді щодо фінансування політичних партій, ухвалених Венеціанською Комісією на 46 пленарній сесії (Венеція, 9-10 березня 2001 року): 1) включення важливих положень до національного законодавства щодо обмеження на використання бюджетних коштів у фінансуванні політичних партій (п. 160); 2) контроль за витрачанням державних коштів - виділення коштів із державного бюджету політичним партіям має супроводжуватися ретельним наглядом з боку спеціальної державної установи, яка перевіряє їхню фінансову звітність (п. 189); 3) регулювання фінансування перед виборами - у законодавстві необхідно встановити, хто може розпоряджатися коштами політичних партій у передвиборчий період, а також запровадити обмеження на їх використання третіми особами, які не є безпосередньо пов'язаними з політичною партією (п. 205) [59].

Як наголошує Я. О. Корчак, необхідно також звернути увагу на Положення про заборону та розпуск політичних партій і аналогічні заходи, прийняте

Венеціанською комісією на 41 пленарному засіданні (Венеція, 10-11 грудня 1999 року), в якому зазначається, що в багатьох країнах національне законодавство регулює фінансування політичних партій, особливо якщо вони отримують фінансову підтримку з державного бюджету. Проте, у переважній більшості держав порушення норм у цій сфері не стає підставою для розпуску партії або застосування аналогічних санкцій [79, с. 86].

І. Щебетун, В. Йолтуховський для вдосконалення правового регулювання фінансово - правового статусу політичних партій пропонують наступне: а) чітко визначити поняття «статутна діяльність політичної партії» та «витрати на фінансування передвиборної агітації»; б) на законодавчому рівні закріпити перелік напрямів діяльності політичних партій, які можуть фінансуватися за рахунок коштів бюджету держави, у рамках фінансування статутної діяльності; в) врегулювати процес звітування політичними партіями про їхню фінансову діяльність; г) заборонити політичну рекламу; д) запровадити обов'язок місцевих організацій політичних партій відкривати окремі рахунки для обліку бюджетних коштів, виділених на фінансування статутної діяльності; е) визначити порядок взаємодії та співпраці Національного агентства з питань запобігання корупції та Рахункової палати в контексті державного контролю за законним і цільовим використанням бюджетних коштів, включаючи обмін інформацією та розподіл контрольних - наглядових функцій [177, с. 148].

Так, Ю. В. Олійник вважає, що законодавство України характеризується відсутністю єдиного підходу до регулювання фінансово - правового статусу політичних партій. У той час як законодавство про політичні партії дозволяє отримання фінансових коштів від юридичних осіб, виборче законодавство, навпаки, забороняє таке фінансування. Незважаючи на цю заборону, юридичні особи все ж беруть участь у формуванні виборчих фондів, надаючи фінансову підтримку політичним партіям прямо або опосередковано. Схожа ситуація спостерігається і з фінансуванням фізичними особами. Для виборчих фондів встановлено обмеження на розмір пожертв, у той час як фінансування статутної діяльності політичних партій фізичними особами таких обмежень не має. Законодавство також забороняє політичним партіям створювати або засновувати

власні підприємства, що могло б сприяти їхній фінансовій незалежності та зменшенню залежності від великих бізнес - інвесторів і приватного капіталу. Водночас самі партії не проявляють значної зацікавленості у звільненні від фінансової підтримки приватних джерел [101, с. 101].

О. Маланчук зауважує, що відповідно до статті 14 Закону України «Про політичні партії в Україні», політичні партії мають статус неприбуткових організацій. Вказане зумовлює, що держава гарантує їм право володіти майном і коштами для виконання статутної діяльності, але водночас обмежує можливість здійснювати господарську діяльність через відсутність чітко визначених форм такої діяльності в законодавстві. Дохід від продажу партійної символіки, літератури, організації лекцій чи концертів є характерним для всіх політичних партій, але навряд чи подібна діяльність може розглядатися як значне джерело прибутку [86, с. 216].

Так, Н. І. Платонова підкреслює важливість розмежування фінансування виборчих кампаній і поточної діяльності політичних партій, а отже, і розмежування правового регулювання фінансово - правового статусу політичних партій під час виборчого процесу, так і під час поточної діяльності, вказуючи на принципові відмінності між ними: 1) правове регулювання: фінансування виборчих кампаній і поточної діяльності регулюється різними правовими нормами. Електоральне фінансування підпадає під дію виборчого законодавства, тоді як поточне фінансування регулюється спеціальним законом про політичні партії; 2) мета фінансування: електоральне фінансування спрямоване на забезпечення достатніх ресурсів для проведення виборчої кампанії, має цільовий характер і обмежується певним терміном; 3) обмеження: розміри обмежень щодо залучення коштів для виборчих фондів і для поточної діяльності партій суттєво відрізняються [118, с. 58].

Нормативно-правове забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні має низку специфічних особливостей, що відрізняють його від інших сфер регулювання. Законодавча база ґрунтується на Конституції України, Законі «Про політичні партії в Україні» та Виборчому кодексі, що свідчить про багатоаспектний підхід до проблеми. Ця система

характеризується постійною еволюцією, яка відображає як внутрішні політичні зміни, так і прагнення України до європейської інтеграції, що вимагає адаптації вітчизняних норм до міжнародних стандартів. Однією з найважливіших особливостей є запровадження державного фінансування статутної діяльності партій. Цей крок був покликаний знизити залежність політичних сил від олігархічних структур та тіньових джерел, забезпечуючи рівні умови для політичної конкуренції. Більше того, існує механізм «гендерного бонусу», який заохочує партії дотримуватися норм щодо представництва жінок у виборчих списках, що підкреслює соціально-політичний вимір цього регулювання. Водночас, аналіз чинного законодавства виявляє низку прогалин і суперечностей. Існують різні підходи до фінансування в законах про політичні партії та виборчому законодавстві, що призводить до правової невизначеності. Особливо гострою є проблема нечіткого визначення поняття «статутна діяльність», що може призводити до зловживань у використанні державних коштів. Незважаючи на прогрес, існує також потреба в посиленні реальної відповідальності за фінансові порушення, оскільки чинні санкції не завжди є достатньо суворими для запобігання недоброчесній практиці. Важливою характеристикою є також те, що політичні партії в Україні мають статус неприбуткових організацій, що накладає обмеження на розподіл їхніх доходів і майна. Нарешті, слід відзначити, що українське законодавство у цій сфері зазнає сильного впливу міжнародних документів, зокрема рекомендацій Венеціанської Комісії та Групи держав проти корупції (GRECO), які наголошують на важливості прозорості, ефективного контролю та пропорційності державного фінансування для забезпечення політичної доброчесності.

Зважаючи на виклики, пов'язані з корупційними ризиками та зовнішніми впливами, необхідно імплементувати комплексні заходи, спрямовані на вдосконалення законодавчої бази, посилення контрольних механізмів та забезпечення публічності фінансової діяльності партій.

Таким чином, на наше глибоке переконання, в сучасних умовах розвитку правової держави та демократичного суспільства нормативно-правове забезпечення фінансово – правового статусу політичних партій в Україні набуває

особливого значення, оскільки ефективне функціонування політичних партій значною мірою залежить від прозорого, чіткого та справедливого регулювання їх фінансування. Основним викликом у цій сфері є забезпечення балансу між свободою політичної діяльності, принципами фінансової прозорості та запобіганням корупції. Нормативно – правова база в Україні включає низку важливих положень щодо джерел фінансування політичних партій, контролю за їх фінансовою діяльністю та механізмів державного фінансування. Проте аналіз чинного законодавства показав наявність низки прогалин і суперечностей, які потребують вдосконалення. Запровадження більш дієвих механізмів контролю, посилення відповідальності за порушення правил фінансування та підвищення рівня прозорості звітності політичних партій є ключовими напрямками для покращення фінансово – правового регулювання. Особливостями нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні є: 1) встановлення на законодавчому рівні статусу неприбуткової організації для політичних партій; 2) закріплення за партіями права на матеріальні й фінансові ресурси, визначаючи джерела та форми політичного фінансування; 3) доходи або майно політичної партії не підлягають розподілу між засновниками чи учасниками; 4) держава гарантує політичним партіям право володіти майном і коштами для виконання статутної діяльності, але водночас обмежує можливість здійснювати господарську діяльність через відсутність чітко визначених форм такої діяльності в законодавстві.

2.2. Права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері.

Фінансування політичних партій в Україні є важливою складовою демократичного процесу, що впливає на прозорість виборчої кампанії, дотримання принципу рівності політичної конкуренції та довіру громадян до інститутів державної влади. Водночас існує необхідність у чіткому закріпленні прав та обов'язків політичних партій у фінансовій сфері, зокрема щодо прийняття внесків, державного фінансування, ведення фінансової звітності та підзвітності перед суспільством. Недосконалість правового регулювання та

недостатній контроль можуть призводити до зловживань, що ставить під загрозу демократичні принципи. З огляду на це, актуальним є вивчення прав та обов'язків політичних партій у фінансовій сфері, що дозволить виробити ефективні правові підходи до регулювання цієї сфери та сприятиме зміцненню демократичних інститутів.

Ключове місце у нормативно - правовому регулюванні статусу політичних партій в Україні займає закріплення їх прав. Під правами політичних партій В. В. Залізник пропонує визначати закріплені в Конституції України та законах України можливості для реалізації політичними партіями їх встановлених функцій, а фактично для виконання їх ролі в політичній системі України. В цьому аспекті, йдеться про вказану вище трансформацію приватних інтересів громадян, різних соціальних груп населення на загальний політичний інтерес. Перелік політичних прав, які регулюються в Конституції України, Законі України «Про політичні партії в Україні» та інших нормативно - правових актах, є зумовленим баченням законодавця місця й ролі політичних партій у політичній системі України [50, с. 18].

З огляду на це, під правами політичних партій в сфері фінансів вважаємо за доцільне визначати закріплені в Конституції України та законах України можливості для реалізації політичними партіями їх встановлених функцій під час здійснення фінансової діяльності.

Так, законом, який встановлює фінансово - правовий статус політичних партій в Україні та є юридичним фундаментом для реалізації політичними партіями в Україні своїх прав є Закон України «Про політичні партії в Україні». Також Виборчим кодексом України регулюється питання фінансово - матеріального забезпечення підготовки та проведення виборів народних депутатів України, а саме загальні засади формування та функціонування виборчого фонду політичної партії, власного виборчого фонду кандидата у депутати, контроль виборчих фондів, фінансування місцевих виборів [37].

У статті 12 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплено права політичної партії, проте серед визначених прав політичної партії у вказаній статті відсутні окремо встановлені права політичної партії у сфері фінансів.

Також взагалі відсутні статті у Законі України «Про політичні партії в Україні», де загалом визначений перелік обов'язків політичної партії, в тому числі у сфері фінансової діяльності [133].

Поміж іншого, згідно зі статтею 14 Закону України «Про політичні партії в Україні», держава гарантує політичним партіям право на володіння майном і коштами для виконання їхніх завдань відповідно до статуту партії. Політичні партії, будучи неприбутковими організаціями, мають право набувати, володіти, використовувати й розпоряджатись рухомим і нерухомим майном, обладнанням, транспортом та коштами, якщо це не буде суперечити законодавству України. Партії також можуть орендувати майно, необхідне для виконання своїх функцій. Матеріальна і фінансова підтримка політичних партій здійснюється у двох формах: 1) внески на підтримку партій, що охоплюють грошові кошти, майно, послуги, пільги, позики, нематеріальні активи чи інші вигоди. Це включає членські внески, спонсорство, товари та послуги, надані безкоштовно або на пільгових умовах; 2) державне фінансування статутної діяльності партій, що може включати оплату праці працівників їхніх статутних органів і місцевих організацій у рамках, визначених законодавством. Таким чином, забезпечуючи свободу політичної діяльності, законодавство закріплює за партіями право на матеріальні й фінансові ресурси, визначаючи джерела та форми політичного фінансування [119, с. 23].

Щодо внесків на підтримку політичних партій, то необхідно зауважити, що статтею 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплено обмеження на здійснення внесків на підтримку політичних партій. Наприклад, не допускається здійснення внеску державними та муніципальними органами, публічними підприємствами, іноземними державами, незареєстрованими громадськими організаціями, іноземцями тощо. У випадку одержання фінансового внеску від особи, яка не може здійснювати такий внесок, або якщо розмір такого внеску перевищує встановлений законом розмір, то політична партія (її місцева організація, яка в установленому порядку набула статусу юридичної особи) має обов'язок протягом 30 робочих днів з дня одержання відповідної достовірної інформації, відмовитися від такого грошового внеску чи

його частини (у сумі, на яку грошовий внесок перевищує встановлений цим Законом розмір). На підставі заяви про відмову від грошового внеску за підписом керівника політичної партії та відповідної платіжної інструкції установа банку, в якій відкрито рахунок, на який зараховано грошовий внесок, повертає такий внесок чи його частину особі, яка його внесла, а у разі неможливості повернення - перераховує такий внесок чи його частину до державного бюджету [133]. Узагальнюючи наведене, можна зазначити, що законодавство України встановлює чіткі обмеження щодо внесків на підтримку політичних партій, визначаючи коло суб'єктів, які не мають права здійснювати такі фінансові операції, та порядок дій партії у випадку отримання незаконного чи надмірного внеску. Обов'язок повернення коштів або їх перерахування до державного бюджету у разі неможливості повернення є важливим елементом забезпечення прозорості та законності фінансування партійної діяльності. Такий механізм повернення або перерахування незаконних чи надмірних внесків є важливим інструментом підтримання легітимності політичного процесу. Він демонструє, що фінансування партій не може здійснюватися довільно, а має відповідати чітко визначеним правовим нормам. Це сприяє формуванню рівних умов для політичних сил, зменшує ризики прихованого впливу та забезпечує прозорість використання коштів, що є ключовим чинником довіри громадян до партійної системи.

Крім того, такий порядок дій стимулює самі політичні партії до більшої відповідальності у сфері фінансового менеджменту. Вони змушені ретельно перевіряти джерела надходжень, дотримуватися встановлених меж та правил, а також своєчасно реагувати на виявлені порушення. Це не лише дисциплінує партії, а й формує культуру правової відповідальності, яка є необхідною умовою для розвитку демократичної держави та інтеграції України до європейського правового простору.

Поміж іншого, політична партія має право на власний розсуд відмовитися від грошового внеску до дня подання звіту про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за період, в якому отримано такий внесок.

Варто зауважити, що відповідно до статті 17-1 Закону України «Про політичні партії в Україні» державне фінансування спрямоване виключно на статутну діяльність політичних партій, яка не пов'язана з їх участю у виборах народних депутатів, Президента України чи місцевих виборах. Зокрема, це охоплює оплату праці працівників статутних органів партій та їхніх місцевих організацій відповідно до законодавства. Так, згідно з статтею 17-3 Закону України «Про політичні партії в Україні» встановлено, що політична партія має право на отримання державного фінансування її статутної діяльності, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України її виборчий список кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі отримав не менше 5 відсотків голосів виборців від загальної кількості голосів виборців, поданих за всі виборчі списки кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі [133].

Досліджуючи фінансово - правовий статус політичної партії вчені звертають увагу й на особливості його фінансово - майнової складової. Так, український законодавець виходить із того, що політичні партії мають статус неприбуткових організацій, тому держава гарантує їм право на кошти й інше майно лише для реалізації своїх статутних завдань. Правове регулювання фінансової діяльності політичних партій спрямоване не тільки на сприяння ефективному виконанню ними своєї ролі в політичній системі, а й на оздоровлення політичного життя шляхом припинення можливої корупції, особливо серед партійного керівництва [75, с. 169]. З вищенаведених думок вчених можемо стверджувати що, фінансово-майновий статус політичних партій в Україні визначається їхнім неприбутковим характером та обмеженням використання коштів і майна виключно для реалізації статутних завдань. Такий підхід спрямований на забезпечення прозорості діяльності партій та недопущення використання фінансових ресурсів у цілях, що суперечать демократичним принципам чи суспільним інтересам. Важливим елементом правового регулювання є встановлення механізмів контролю за джерелами фінансування, зокрема обов'язок банківських установ повідомляти Міністерство

юстиції про надходження заборонених коштів. Це дозволяє своєчасно реагувати на порушення та забезпечує рівність політичних партій перед законом. Перерахування незаконних внесків до державного бюджету або їх стягнення у судовому порядку є гарантією дотримання принципу законності та запобігання корупційним практикам. Таким чином, фінансово-майнова складова статусу політичних партій виступає не лише технічним аспектом їхньої діяльності, а й важливим інструментом оздоровлення політичного життя. Вона забезпечує прозорість, підзвітність та контроль, що є необхідними умовами для формування довіри громадян до партійної системи та утвердження демократичних засад у політичному процесі України.

Інформація про надходження на рахунок політичної партії коштів, заборонених Законом України «Про політичні партії в Україні», доводиться відповідною банківською установою до відома Міністерства юстиції України. Якщо кошти з джерел, які заборонені законом, надійдуть на рахунок політичної партії, вони мають бути перераховані самою політичною партією до Державного бюджету України або стягнуті в дохід держави в судовому порядку. Для забезпечення рівності політичних партій перед законом, прозорості їх фінансової діяльності законодавець передбачив публічний контроль за коштами й майном політичних партій. Повноваження щодо майна, у тому числі коштів, що є власністю політичної партії, здійснюється, відповідно до законодавства України в порядку, передбаченому статутом політичної партії [75, с. 170].

Водночас, у статті 17 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплено обов'язок політичних партій та місцевих організацій політичних партій вести бухгалтерську звітність, проводити щорічний внутрішньопартійний фінансовий аудит власної роботи, а також проходити зовнішній незалежний фінансовий аудит. Також у вказаній статті закріплено, що політична партія, яка одержала фінансування від держави, має пройти зовнішній незалежний аудит фінансової звітності протягом року, наступного за роком одержання фінансування від держави, який проводять тільки аудиторській фірми, що мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності відповідно до закону. В свою чергу, політичні партії та їх місцеві організації зобов'язані надавати

аудиторській фірмі всю інформацію та документи, необхідні для здійснення вказаного аудиту. Політична партія має право укладати договір на здійснення зовнішнього незалежного аудиту фінансової звітності з однією і тією ж аудиторською фірмою не більш як три роки підряд [133].

Також політична партія щоквартально, не пізніше ніж на сороковий день після закінчення звітного кварталу, зобов'язана подати до Національного агентства з питань запобігання корупції звіт про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (у тому числі її місцевих організацій, які у встановленому порядку набули статусу юридичної особи) шляхом його заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції [133].

Окрім цього, в Законі України «Про політичні партії в Україні» закріплено обов'язок політичної партії та місцевої організації політичної партії відкривати рахунки в банках України, на які перераховуватимуться всі кошти у безготівковій формі, які отримуватиме політична партія або її місцева організацією [133].

Поміж іншого, ми у статті Порівняльно - правові аспекти визначення фінансово - правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах (практика Польщі та Німеччини) зазначаємо, що надання політичним партіям права на фінансування від держави зумовило збільшення їх фінансових, організаційних і кадрових можливостей, надало можливість урізноманітнити джерела фінансування, сприяло зменшенню залежності партій від великих спонсорів та знизило ризики корупції в політиці завдяки зменшенню впливу приватних меценатів. Вказане також надало право здійснити компенсацію зменшення кількості членів партій та відповідних внесків від членів, переорієнтувати їх діяльність з пошуку фінансування на внутрішній розвиток партій. Так, було забезпечено створення умов для чесної політичної конкуренції та появи нових політичних партій. Водночас, на законодавчому рівні було запроваджено не лише фінансування держави, але й обов'язок партій щоквартально звітувати та обмеження максимальної суми внесків від приватних осіб, а також передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за

порушення строків подання звітів, надання недостовірної інформації або порушення порядку отримання фінансування. Завдяки цьому відповідальність політичних партій за різні порушення стала чіткішою. Загалом право на державне фінансування політичних партій стало важливим механізмом забезпечення прозорості їх діяльності у сфері фінансів [172, с. 129].

Так, відповідно до статті 17-6 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплено право політичної партії використати кошти, отримані на фінансування її статутної діяльності, протягом одного календарного року з дня першого перерахування таких коштів на рахунок політичної партії у відповідному календарному році. У випадку, коли після завершення календарного року, наступного за роком, у якому на рахунок політичної партії було вперше перераховано кошти на фінансування статутної діяльності політичної партії, зазначені кошти не були використані, політична партія має обов'язок перерахувати залишки невикористаних коштів до державного бюджету [133].

М. В. Сізокрилов зауважує, що правовий статус політичних партій відмінний від інших громадських об'єднань через їх права (висувати кандидатів на вибори до органів державної влади, агітувати за кандидатів, брати участь у нагляді за виборами на виборчих дільницях та у підбитті підсумків виборів тощо) та обов'язки (щорічно публікувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії, подавати на вимогу органів контролю необхідні документи та пояснення тощо). Права неполітичного характеру, які мають політичні партії, як і інші громадські об'єднання, які мають статус юридичних осіб (діяти від свого імені, користуватися правом власності на майно, залучати кошти для діяльності) мають допоміжний характер. Вказані права особливо обмежені у фінансово - майновій сфері, а саме заборонаю господарської діяльності, залучення коштів від зарубіжних країн, органів державної влади та органів місцевого самоврядування крім випадків, зазначених у законі, юридичних і фізичних осіб, але одночасно політичні партії мають право одержувати фінансування від держави [144, с. 140]. Отже, можна стверджувати, що правовий статус політичних партій справді має

особливий характер порівняно з іншими громадськими об'єднаннями. Їхні права та обов'язки виходять далеко за межі звичайної діяльності неприбуткових організацій, адже вони безпосередньо пов'язані з виборчим процесом, формуванням політичної волі громадян та контролем за дотриманням демократичних процедур. Водночас обмеження у фінансово-майновій сфері, зокрема заборона господарської діяльності та отримання коштів від певних джерел, є необхідними для запобігання корупції та збереження незалежності партій. На нашу думку, такий підхід є виправданим і відповідає демократичним стандартам, адже він забезпечує баланс між правами партій як суб'єктів політичної системи та їхньою відповідальністю перед суспільством. Відмінність статусу партій від інших об'єднань полягає саме у їхній ролі як інститутів, що формують політичну владу, тому додаткові обмеження та вимоги у фінансовій сфері є логічними та необхідними. Це дозволяє зберігати прозорість політичного процесу, підвищувати довіру громадян і зміцнювати легітимність демократичної системи загалом.

На думку В. В. Джугана, українське законодавство доцільно вдосконалити шляхом чіткого та вичерпного перерахунку напрямків роботи, на які політичні партії можуть використовувати кошти з бюджету держави для реалізації статутних завдань. Для цього вчений пропонує внести зміни до статті 17-1 Закону України «Про політичні партії в Україні», встановивши вичерпний перелік видів статутної діяльності на яку можуть витратитись кошти, що надаються з бюджету. Такі зміни нададуть можливість підтримувати фінансово лише конкретні напрями статутної діяльності політичних партій, які держава вважає доцільними для фінансування, зберігаючи при цьому баланс між свободою діяльності партій і необхідністю прозорості у використанні ресурсів держави [45, с. 12].

Як зазначає В. Піддубна, особливістю фінансово - правового статусу політичної партії є те, що партія є неприбутковою юридичною особою, тому що її доходи або майно не підлягають розподілу між засновниками чи учасниками. Зазвичай члени політичних партій не мають майнових прав на її активи, натомість зобов'язані сплачувати членські внески для підтримки створення та

діяльності політичної партії. В. Піддубна наголошує, що політичні партії, будучи суб'єктами цивільного права, несуть відповідальність за підприємницьку діяльність лише в разі, якщо вона відповідає їхнім статутним цілям [115, с. 10].

І. Щебетун, В. Йолтуховський для вдосконалення правового регулювання прав та обов'язків політичних партій в фінансовій сфері пропонують наступне: а) чітко визначити поняття «статутна діяльність політичної партії»; б) на законодавчому рівні закріпити перелік напрямів діяльності політичних партій, які можуть фінансуватися за рахунок коштів бюджету держави в межах фінансування статутної діяльності; в) врегулювати процес подання фінансових звітів про їхню фінансову діяльність; г) визначити порядок взаємодії та співпраці Національного агентства з питань запобігання корупції та Рахункової палати в контексті державного контролю за законним і цільовим використанням бюджетних коштів, включаючи обмін інформацією та розподіл контрольно - наглядових функцій [177, с. 148].

О. Маланчук зауважує, що відповідно до статті 14 Закону України «Про політичні партії в Україні», політичні партії мають статус неприбуткових організацій. Вказане зумовлює, що держава гарантує їм право володіти майном і коштами для виконання статутної діяльності, але водночас обмежує можливість здійснювати господарську діяльність через відсутність чітко визначених форм такої діяльності в законодавстві [86, с. 216; 66].

Також, як зазначає Л. М. Мандрика, політичні партії у порівнянні з іншими суб'єктами права власності мають обмеження та імперативно встановлені можливості щодо набуття права власності, що є додатковим доказом обмеженого цільовим призначенням статусу власності політичних партій і необхідності їх закріплення (встановлення) позитивним законодавством. Через особливу роль і функції в політичному та громадському житті суспільства і пов'язані з цим ризики, політичні партії в набутті права власності володіють обмеженими можливостями не лише відносно права власності інших приватних юридичних осіб, але й відносно власності інших об'єднань громадян, які володіють приналежним їм майном, яке теж повинно використовуватися для здійснення статутної діяльності [87, с. 422].

Також доцільно зазначити, що Г. В. Зубенко серед прав політичних партій у фінансовій сфері виокремлює право на відшкодування витрат на здійснення передвиборчої агітації під час парламентських виборів. Так, провівши аналіз європейських стандартів організації та функціонування політичних партій, вчений виокремлює наступні засади реалізації права політичних партій на державне фінансування в аспекті відшкодування витрат на здійснення передвиборчої агітації під час парламентських виборів: 1) обсяг фінансування від держави, що надається партіям, має бути ретельно продуманий щоб гарантувати його користь; 2) таке фінансування має розподілятися неупереджено, на основі об'єктивних, справедливих та обґрунтованих критеріїв; 3) механізм державного фінансування політичних партій повинен бути закріплений відповідним законодавством; 4) розподіл фінансування може бути або рівним, або найчастіше пропорційним за характером, виходячи з результатів виборів або підтвердженого рівня підтримки політичної партії; 5) доцільне законодавче врегулювання максимального ліміту витрат політичних партій на передвиборчу агітацію та прозорості її проведення [56, с. 176].

Таким чином, на наше глибоке переконання, в сучасних умовах розвитку правової держави та демократичного суспільства нормативно - правове закріплення прав та обов'язків політичних партій у фінансовій сфері має важливе значення. З огляду на вищевикладене, пропонуємо до Закону України «Про політичні партії в Україні» внести зміни, а саме додати окрему статтю 14-1 «Права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері» та виокремити чітко права та та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері. До прав політичних партій у фінансовій сфері пропонуємо віднести наступні права: 1) отримувати фінансування з державного бюджету (державне фінансування статутної діяльності) та від фізичних і юридичних осіб, окрім заборонених джерел фінансування; 2) володіти, користуватися, розпоряджатися рухомим та нерухомим майном та використовувати його виключно для реалізації статутних завдань; 3) відкривати банківські рахунки в банківських установах України; 4) розпоряджатися коштами, отриманими законним шляхом, для проведення передвиборчої агітації, організації заходів, інформаційної діяльності тощо. До

обов'язків політичної партії доцільно відносити наступні: 1) забезпечувати фінансову прозорість шляхом подання та оприлюднення щорічних та щоквартальних фінансових звітів; 2) дотримуватися встановлених обмежень щодо джерел фінансування (заборона отримання внесків від іноземних держав, анонімних донорів, державних підприємств тощо); 3) вести облік доходів і витрат відповідно до вимог законодавства, із збереженням усіх фінансових документів; 4) звітувати перед Національним агентством з питань запобігання корупції про отримані внески та використані кошти; 5) повернути незаконні внески у встановлені строки або перерахувати їх до державного бюджету; 6) проходити незалежний фінансовий аудит у разі отримання державного фінансування; 7) відкривати банківські рахунки в банківських установах України.

2.3. Відповідальність політичних партій за порушення фінансового законодавства

З 2019 року відбулися зміни в законодавстві, що регулює правовідносини, які виникають під час фінансової діяльності політичної партії, зокрема і щодо відповідальності політичних партій за порушення фінансового законодавства. Водночас труднощі, які виникають на практиці під час притягнення до відповідальності у разі порушення порядку фінансування політичної партії не були вирішені повною мірою. Більше того, послаблення юридичної відповідальності за порушення правил політичного фінансування є загрозою для демократичної держави. З огляду на це, актуальним є дослідження відповідальності політичних партій за фінансові порушення.

Дослідження відповідальності політичних партій за фінансові порушення зумовлена тим, що саме фінансова дисципліна є ключовим чинником довіри суспільства до політичних інститутів. Недотримання встановлених правил фінансування підриває легітимність партійної системи, створює ризики корупції та прихованого впливу на політичні процеси. Тому аналіз механізмів

відповідальності дозволяє оцінити, наскільки ефективно держава забезпечує прозорість і законність у сфері політичного фінансування.

Дослідження цього питання є важливим також у контексті європейської інтеграції України. Вимоги ЄС та міжнародних організацій передбачають чіткі стандарти прозорості та підзвітності політичних сил, а отже, відповідальність за порушення фінансового законодавства має бути не лише формально закріпленою, а й реально дієвою. Відсутність ефективних санкцій або їх послаблення може стати перешкодою для гармонізації українського законодавства з європейськими нормами.

Крім того, актуальність дослідження зумовлена практичними труднощами у притягненні партій до відповідальності. Часто порушення залишаються без належного реагування через прогалини у законодавстві, складність доказування або недостатню ефективність контролюючих органів. Це створює ситуацію, коли формально існуючі норми не забезпечують реального впливу на поведінку політичних сил, що підриває принцип верховенства права.

Нарешті, дослідження відповідальності політичних партій за фінансові порушення має значення для формування культури правової відповідальності у політичному середовищі. Воно дозволяє окреслити шляхи вдосконалення законодавства, посилення інституційного контролю та запровадження пропорційних санкцій. Це сприятиме зміцненню демократичних інститутів, підвищенню прозорості політичного процесу та утвердженню довіри громадян до партійної системи України.

Важливо підкреслити, що різноманіття форм політичної діяльності ускладнює виконання законодавчих норм, спрямованих на забезпечення прозорості та законності дій учасників політичного процесу. Вирішення труднощів у одній сфері, наприклад, встановлення норм матеріального права для обмеження внесків на підтримку політичних партій, може призводити до проблем в іншій сфері, такої як недоліки процесуального законодавства, які ускладнюють адміністративну відповідальність за порушення порядку надання або отримання таких внесків, що може завершуватися закриттям провадження. Тому потрібен комплексний підхід до правового регулювання та

правозастосування для покращення механізмів контролю за законністю фінансування політичної діяльності та притягнення політичних партій до відповідальності [119, с. 10-17].

Так, згідно з статтею 212-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) встановлено, що адміністративна відповідальність настає за наступні дії: 1) порушення встановленого законом порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії; 2) порушення встановленого порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії; 3) порушення встановленого законом порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації референдуму. За вчинення вказаних правопорушень накладається штраф на громадян від 70 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 1190 грн. до 1700 грн.) і на посадових осіб - від 100 до 130 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 1700 грн. до 2210 грн.) з конфіскацією суми внеску на підтримку політичної партії, фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації референдуму, наданої або отриманої з порушенням норм законодавства [69].

Поміж іншого, статтею 212-21 КУпАП регламентовано, що за порушення встановленого порядку або строків подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або подання фінансового звіту, оформленого з порушенням встановлених вимог накладається штраф від 300 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 5100 грн. до 6800 грн.) [69]. Можна зазначити, що адміністративна відповідальність у сфері фінансування політичних партій має чітко визначені правові рамки та охоплює як порушення порядку отримання внесків чи державного фінансування, так і недотримання вимог щодо звітності. Встановлені санкції у вигляді штрафів та конфіскації незаконно отриманих коштів спрямовані на забезпечення законності та прозорості фінансової діяльності партій.

Разом із тим, розмір штрафів, передбачених КУпАП, має не лише каральний, а й превентивний характер. Він покликаний дисциплінувати політичні сили, стимулювати їх до дотримання встановлених правил та своєчасного подання звітності. Конфіскація незаконних внесків додатково гарантує, що партії не зможуть використовувати кошти, отримані з порушенням закону, у своїй діяльності. Таким чином, адміністративна відповідальність виступає важливим елементом системи контролю за фінансуванням політичних партій. Вона забезпечує рівність політичних сил перед законом, сприяє прозорості та підзвітності їхньої діяльності, а також формує довіру громадян до демократичних інститутів. Це є необхідною умовою для стабільності політичної системи та її відповідності європейським стандартам.

Варто зауважити, що вказані розміри штрафів за порушення фінансового законодавства є явно непропорційними, особливо у випадках, коли розмір незаконного внеску на підтримку політичної партії досягає мільйона гривень.

Поміж іншого, Л. М. Дешко виокремлює ще одну практичну проблему щодо відповідальності політичних партій за фінансові порушення, а саме конфіскації суми внеску чи фінансового внеску на підтримку політичної партії або на здійснення передвиборної агітації. Так, у ст. 212-15 КУпАП передбачена можливість конфіскації суми внеску на підтримку політичної партії. Однак, як впливає з норм вказаної статті, конфісковано може бути лише той предмет, який перебуває у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України. Проблемним є аспект, кому належить сума внеску, адже якщо штраф накладається на фізичну особу, які негативні наслідки для юридичної особи, яка зробила внесок. Вчена зауважує, що справа в тому, що недоліком українського законодавства є те, що надання фінансової (матеріальної) підтримки для проведення передвиборної агітації або на користь політичної партії прирівнюється до передачі права власності. Також у ст. 212-15 КУпАП передбачена відповідальність як за надання, так і за одержання внеску чи підтримки, а в разі притягнення до відповідальності обох суб'єктів конфіскації підлягає один і той самий предмет - внесок чи підтримка [12, с. 653]. Зазначоно, що проблема, яку виокремлює Л. М. Дешко, справді є показовою для

українського законодавства у сфері фінансування політичних партій. Конфіскація внеску чи фінансової підтримки виглядає логічним механізмом забезпечення законності, проте на практиці виникає питання про те, кому належить цей внесок і які наслідки матиме його вилучення. Якщо штраф накладається на фізичну особу, то юридична особа, яка здійснила внесок, фактично також зазнає негативних наслідків, що створює правову невизначеність і може призвести до подвійного покарання. На нашу думку, така ситуація свідчить про недосконалість правового регулювання та потребує чіткого розмежування правових наслідків для різних суб'єктів. Важливо, щоб законодавство не лише передбачало відповідальність за незаконні внески, а й забезпечувало справедливість у її застосуванні. Інакше існує ризик, що конфіскація одного й того ж внеску у випадку відповідальності обох сторін виглядатиме як правова колізія, яка підриває довіру до системи. Тому доцільним є вдосконалення норм КУпАП у напрямку більшої визначеності та узгодженості, щоб уникнути подвійного тлумачення та забезпечити баланс між покаранням і захистом прав учасників політичного процесу.

Поміж іншого, у статті 159-1 Кримінального кодексу (далі - КК) України встановлено, що кримінальна відповідальність настає у таких випадках: 1) подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата; 2) умисне здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права; 3) умисне здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі; 4) умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації чи агітації референдуму фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права; 5) умисне отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі; 6) умисне отримання у великому розмірі фінансової

(матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації чи агітації референдуму, умисне отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку. Зазначені порушення караються штрафом від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 1700 гривень до 5100 гривень) або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років [80].

Крім того, слід зазначити, що штрафи за кримінальні правопорушення з високим ступенем суспільної небезпеки є меншими, ніж за адміністративні правопорушення. Наприклад, умисне отримання незаконного внеску або подання неправдивої інформації у фінансовій звітності карається штрафом від 1 700 до 5 100 гривень, а при повторному вчиненні - від 5 100 до 8 500 гривень. Як наслідок, вказані санкції за фінансові порушення не виконують стримуючої функції. Вирішенням цієї проблеми могло б стати підвищення розміру штрафів та безпосередня залежність суми штрафу від суми незаконного внеску або підтримки, отриманої політичною партією.

Що стосується норм КК України, то в ст. 159-1 не передбачено такої санкції як конфіскація майна. Норми КК України передбачають можливість застосування спеціальної конфіскації (ч. 1 ст. 96 - 1 КК України) або конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру до юридичної особи (ст. 96 - 8 КК України). Застосування спеціальної конфіскації є більш ймовірним, адже якщо конфіскація майна на момент ухвалення судом рішення про спеціальну конфіскацію є неможливою через його використання, або внаслідок неможливості відокремлення від правомірно набутого майна, відчуження, або з інших причин, суд ухвалює рішення про конфіскацію грошової суми, яка відповідає вартості такого майна [12, с. 651].

Поміж іншого, протягом тривалого часу фінансові аспекти діяльності політичних партій не мали належного правового регулювання: законодавчо не було обмежень на внески для їх підтримки, не вимагалось подання фінансових звітів з детальною інформацією про майно, доходи, витрати та зобов'язання

партій до державних органів, а фінансові порушення з боку партій, як правило, не каралися. Державний контроль за фінансуванням партій практично був відсутній. Така ситуація призводила до того, що фінансові аспекти діяльності партій залишалися незрозумілими для виборців, що знижувало й без того низький рівень довіри до них і ставило під сумнів доцільність їх існування в очах громадськості. Відсутність ефективних обмежень щодо партійного фінансування посилювала залежність партій від олігархів і підвищувала ризики політичної корупції [119, с. 6-7].

Щодо України, то оновлений Закон України «Про політичні партії в Україні» став важливим кроком до ефективного регулювання фінансової діяльності політичних партій та отримав переважно позитивні оцінки від міжнародних інституцій. Проте міжнародні організації вказали на низку прогалин у законодавстві. Практика застосування також виявила недоліки, які потребують уваги, а саме: 1) відсутність механізмів для запобігання надмірному фінансуванню передвиборчої агітації, оскільки обмеження встановлено лише для виборів народних депутатів, тоді як для президентських і місцевих виборів їх немає. Це призводить до зростання витрат на рекламу. Згідно з рекомендаціями ОБСЄ і Венеціанської комісії, такі ліміти є важливою передумовою для подолання проблеми надмірного фінансування передвиборчих кампаній і неконтрольованого змагання на виборах; 2) небезпека тіньового фінансування через власні кошти кандидатів, адже вони можуть поповнювати свої виборчі фонди без звітування про походження цих коштів; 3) відсутність чіткого переліку дозволених та заборонених витрат бюджетних коштів. Закон України «Про політичні партії в Україні» зобов'язав партії витратити отримані бюджетні кошти на їхню статутну діяльність, однак він не визначив поняття статутної діяльності. Це породжує ризики вибіркового правозастосування та впливу політичних чинників на прийняття рішень щодо застосування санкцій за порушення вимог щодо державного фінансування партій; 4) непропорційні та неузгоджені санкції, адже адміністративні штрафи за порушення закону не відповідають ступеню небезпеки порушень, що може спонукати партії ігнорувати вимоги. Міжнародні стандарти вимагають, щоб санкції у сфері

політичного фінансування були ефективними, пропорційними та дієвими. Наприклад, неподання партією звіту до Національного агентства з питань запобігання корупції тягне за собою лише накладення дрібного штрафу, тоді як подання завідомо недостовірних відомостей у звіті загрожує посадовим особам партії кримінальною відповідальністю. Це може спонукати керівників партії взагалі не подавати звіти і щоквартально сплачувати невеликий штраф. І. М. Сопілко влучно наголошує, що відповідно до міжнародних стандартів у сфері політичного фінансування, санкції за порушення у сфері фінансування політики мають бути ефективними, пропорційними та дієвими. Санкції повинні бути достатньо жорсткими, щоб політичні партії і кандидати прагнули дотримуватись законів [146, с. 87].

Практика політичного фінансування показує, що норми, які регулюють фінансову діяльність політичних партій часто ігноруються. У фінансовій сфері спостерігається значна кількість латентних правопорушень. У цих умовах ефективність правового регулювання в цілому залежить від реалізації законодавчих вимог щодо контролю за фінансуванням партій, діяльності правоохоронних органів та відповідальності політичних партій за фінансові порушення. Механізм фінансового контролю та звітності партій складається з трьох основних елементів: загальних положень для всіх організацій, спеціальних норм закону про політичні партії та положень виборчого законодавства. Податкові органи мають повноваження контролювати джерела доходів партій, обсяги отриманих коштів і перевіряти фінансові звіти. Таким чином, вони виступають спеціально уповноваженими органами фінансового контролю за партіями. Цей підхід є доцільним, оскільки податкові органи мають відповідні можливості для виконання цих функцій. Проте їх підпорядкованість виконавчій владі не дозволяє говорити про їхню незалежність. Водночас, виключати контроль за партійним фінансуванням з компетенції податкових органів було б недоцільно, оскільки вони займаються також реєстрацією юридичних осіб і мають інформацію про доходи та витрати юридичних осіб і громадян [93, с. 83]. Отже, питання контролю за фінансуванням політичних партій потребує комплексного підходу, де податкові органи відіграють важливу, але не єдину

роль. Їхня компетенція у сфері реєстрації юридичних осіб та доступ до інформації про доходи і витрати громадян і організацій створює необхідні передумови для ефективного моніторингу фінансових потоків партій.

Водночас, для забезпечення реальної незалежності та об'єктивності контролю доцільно залучати й інші інституції – наприклад, спеціалізовані органи з питань виборів чи антикорупційні структури. Це дозволить уникнути ризику політичного впливу на податкові органи, які перебувають у системі виконавчої влади, та забезпечить більш збалансований і прозорий механізм нагляду.

Таким чином, оптимальним є поєднання функцій податкових органів із діяльністю незалежних інституцій, що гарантуватиме ефективність контролю, зменшить ризики зловживань і сприятиме утвердженню демократичних стандартів у сфері фінансування політичних партій.

Відповідальність політичних партій за фінансові порушення та зловживання зазвичай є досить суворою. Зазвичай це штрафи та конфіскація неправомірно отриманих сум і майна на користь держави, а в деяких країнах - позбавлення політичних партій права на отримання державних субсидій (як у Франції) та навіть тюремне ув'язнення для винних осіб (в Італії - від 6 місяців до 4 років). Відповідно до принципу прозорості, фінансові звіти політичних партій повинні публікуватися в офіційних друкованих виданнях і бути доступними громадянам і ЗМІ. Часто існує вимога про їх опублікування. Крім фінансових звітів, політичні партії можуть мати обов'язок надавати контрольним органам інші документи, такі як звіти про партійне майно (в Німеччині), списки пожертв (в Австрії та Іспанії), бюджет партії (в Італії) та дані про доходи й витрати, пов'язані з виборчими кампаніями. Закони зазвичай встановлюють терміни та форму звітності, які варіюються в різних країнах: в Італії - один місяць після закінчення звітного року, в Угорщині - чотири місяці, в Іспанії - шість місяців, а в Австрії та Німеччині - дев'ять місяців [93, с. 82].

Так, Н. В. Захарченко наголошує, що використання політичними партіями фінансових коштів зазвичай регулюється спеціальними законами, згідно з якими встановлюються терміни і визначається форма звітних документів. Регулярно проводиться незалежний аудит, дані опубліковуються. Вказаними законами

встановлюється і ступінь відповідальності за фінансові порушення. У більшості випадків це досить значні штрафи, позбавлення державних субсидій, а в деяких – навіть в'язниця. Повноваження відповідного контролю надані Національному агентству по запобіганню корупції, Центральній виборчій комісії, Рахунковій палаті [52, с. 25].

Також до відповідальності політичної партії можна віднести заходи, передбачені у ст. 17-7 та 17-8 Закону України «Про політичні партії в Україні», а саме: зупинення державного фінансування та припинення державного фінансування. Так, відповідно до статті 17-7 Закону України «Про політичні партії в Україні» встановлено, що державне фінансування статутної діяльності політичної партії зупиняється за рішенням Національного агентства з питань запобіганню корупції в наступних випадках: а) неподання політичною партією звіту про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у встановлений строк; б) подання політичною партією звіту про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленого з грубим порушенням встановлених вимог, або звіту, який містить недостовірні відомості про майно політичної партії чи кошти або витрати політичної партії в розмірі більше 20 розмірів мінімальної заробітної плати. Так, Національне агентство з питань запобіганню корупції ухвалює рішення про зупинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії до усунення причин, що зумовили зупинення державного фінансування її статутної діяльності. У разі усунення партією причин, які зумовили зупинення державного фінансування її статутної діяльності, Національне агентство з питань запобіганню корупції не пізніше як через п'ять робочих днів після отримання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру з усунутими недоліками ухвалює рішення про відновлення державного фінансування статутної діяльності відповідної політичної партії. Кошти, не отримані політичною партією внаслідок зупинення державного фінансування її статутної діяльності, відшкодуванню або поверненню політичній партії не підлягають [133].

Також відповідно до статті 17-8 Закону України «Про політичні партії в Україні» підставами для припинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії, зокрема є: 1) застосування до політичної партії заходів кримінально-правового характеру, передбачених Кримінальним кодексом України, у встановленому законом порядку; 2) повторне протягом року вчинення будь-якого з таких порушень: неподання політичною партією звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; подання політичною партією звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленого з грубим порушенням встановлених вимог, або звіту, який містить недостовірні відомості про майно політичної партії чи кошти або витрати політичної партії в розмірі більше 20 розмірів мінімальної заробітної плати; умисне отримання політичною партією внеску, отриманого від особи, яка не мала права здійснювати такий внесок, або в розмірі, що перевищує встановлений цим Законом розмір; 3) встановлення судом за позовом Національного агентства з питань запобігання корупції або Рахункової палати фактів, які свідчать про те, що кошти, виділені з державного бюджету на фінансування статутної діяльності політичної партії, використані політичною партією на фінансування її участі у виборах народних депутатів України, виборах Президента України, місцевих виборах або на цілі, не пов'язані із здійсненням її статутної діяльності [133].

Парламентська Асамблея Ради Європи ще 15 років тому вважала, що правила фінансування політичних партій повинні ґрунтуватися на таких принципах: обґрунтований баланс між державним і приватним фінансуванням; справедливі критерії розподілу державної підтримки партіям; суворі вимоги до приватних пожертв; встановлення ліміту на витрати партій у зв'язку з виборчими кампаніями; повна прозорість у звітності; створення незалежного аудиторського органу та запровадження адекватних санкцій для порушників фінансового законодавства. У своїх Рекомендаціях 1516 (2001) «Європейські стандарти у сфері фінансування політичних партій» Парламентська Асамблея Ради Європи зазначила, що у випадку порушення законодавства, політичні партії мають піддаватися зрозумілим санкціям, включаючи часткову або повну втрату чи

примусове відшкодування державних внесків, а також накладення штрафів. Поміж іншого, у пп. 13-14 Правил щодо фінансування політичних партій, прийнятих Венеціанською Комісією 9–10 березня 2001 року міститься імператив, що будь-які порушення у фінансуванні політичних партій мають тягнути за собою санкції, пропорційні серйозності порушення, зокрема у вигляді втрати всього або частини державного фінансування в наступному році, будь-які порушення у фінансуванні виборчих кампаній мають тягнути за собою для партії або кандидата санкції, пропорційні серйозності порушення, зокрема у вигляді втрати або повного чи часткового відшкодування державного фінансування, сплати штрафу або іншої фінансової санкції, або скасування результатів виборів [156].

Отже, проблема санкцій за фінансові порушення політичних партій полягає у їхній явній непропорційності до реальних обсягів коштів, які партії отримують та витрачають у процесі своєї діяльності. Коли штрафи становлять лише кілька тисяч гривень, а витрати на політичну рекламу чи передвиборчу кампанію сягають мільйонів, такі санкції фактично втрачають стримуючий ефект і не виконують превентивної функції. Це створює ситуацію, коли порушення правил фінансування стає для партій менш ризикованим, ніж дотримання законодавчих вимог.

Конкретизація пропозицій щодо вдосконалення законодавства передбачає встановлення штрафів, які прямо залежать від суми незаконного внеску чи фінансової підтримки. Наприклад, доцільним є закріплення норми про накладення штрафу у розмірі 100% від незаконно отриманих коштів, що дозволить зробити санкцію співмірною з порушенням. У випадку недотримання порядку звітування щодо фінансової діяльності партій варто підвищити розмір штрафу до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, адже саме прозорість звітності є ключовим елементом суспільного контролю.

Щодо кримінальної відповідальності, то її ефективність також залежить від адекватності санкцій. Пропонується збільшити розміри штрафів за фінансові порушення, які тягнуть кримінальну відповідальність, встановивши їх залежними від незаконно отриманої суми. Це означає, що чим більший обсяг

порушення, тим суворішим має бути покарання. Такий підхід дозволить не лише забезпечити справедливість, а й створити реальний стримуючий механізм для партій, які намагаються обходити законодавчі вимоги.

Таким чином, удосконалення системи санкцій у сфері політичного фінансування має ґрунтуватися на принципі пропорційності та реальної ефективності. Лише тоді вони зможуть виконувати свою превентивну функцію, сприяти прозорості фінансової діяльності партій та зміцнювати демократичні інститути в Україні.

Висновки до розділу 2

1. В сучасних умовах розвитку правової держави та демократичного суспільства нормативно-правове забезпечення фінансово - правового статусу політичних партій в Україні набуває особливого значення, оскільки ефективне функціонування політичних партій значною мірою залежить від прозорого, чіткого та справедливого регулювання їх фінансування. Основним викликом у цій сфері є забезпечення балансу між свободою політичної діяльності, принципами фінансової прозорості та запобіганням корупції. Нормативно - правова база в Україні включає низку важливих положень щодо джерел фінансування політичних партій, контролю за їх фінансовою діяльністю та механізмів державного фінансування. Проте аналіз чинного законодавства показав наявність низки прогалин і суперечностей, які потребують вдосконалення. Запровадження більш дієвих механізмів контролю, посилення відповідальності за порушення правил фінансування та підвищення рівня прозорості звітності політичних партій є ключовими напрямками для покращення фінансово - правового регулювання. Особливостями нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні є: 1) встановлення на законодавчому рівні статусу неприбуткової організації для політичних партій; 2) закріплення за партіями права на матеріальні й фінансові ресурси, визначаючи джерела та форми політичного фінансування; 3) доходи або майно політичної партії не підлягають розподілу

між засновниками чи учасниками; 4) держава гарантує політичним партіям право володіти майном і коштами для виконання статутної діяльності, але водночас обмежує можливість здійснювати господарську діяльність через відсутність чітко визначених форм такої діяльності в законодавстві.

2. Здійснивши аналіз нормативного визначення прав та обов'язків політичних партій у фінансовій сфері пропонуємо до Закону України «Про політичні партії в Україні» внести зміни, а саме додати окрему статтю 14-1 «Права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері» та виокремити чітко права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері. До прав політичних партій у фінансовій сфері пропонуємо віднести наступні права: 1) отримувати фінансування з державного бюджету (державне фінансування статутної діяльності) та від фізичних і юридичних осіб, окрім заборонених джерел фінансування; 2) володіти, користуватися, розпоряджатися рухомим та нерухомим майном та використовувати його виключно для реалізації статутних завдань; 3) відкривати банківські рахунки в банківських установах України; 4) розпоряджатися коштами, отриманими законним шляхом, для проведення передвиборчої агітації, організації заходів, інформаційної діяльності тощо. До обов'язків політичної партії доцільно відносити наступні: 1) забезпечувати фінансову прозорість шляхом подання та оприлюднення щорічних та щоквартальних фінансових звітів; 2) дотримуватися встановлених обмежень щодо джерел фінансування (заборона отримання внесків від іноземних держав, анонімних донорів, державних підприємств тощо); 3) вести облік доходів і витрат відповідно до вимог законодавства, із збереженням усіх фінансових документів; 4) звітувати перед Національним агентством з питань запобігання корупції про отримані внески та використані кошти; 5) повернути незаконні внески у встановлені строки або перерахувати їх до державного бюджету; 6) проходити незалежний фінансовий аудит у разі отримання державного фінансування; 7) відкривати банківські рахунки в банківських установах України.

3. Санкції за порушення політичними партіями норм фінансового законодавства є явно непропорційними до обсягу коштів, отриманих та

витрачених будь-якою політичною партією. Це створює ситуацію, за якої потенційна вигода від порушень значно перевищує ризики притягнення до відповідальності. Відсутність належної суворості покарань призводить до низької ефективності існуючих механізмів контролю та заохочує політичні сили до використання нелегальних джерел фінансування. Така диспропорція підриває принцип верховенства права та дискредитує інститут державного фінансування як інструмент боротьби з політичною корупцією, що, своєю чергою, знижує довіру суспільства до політичних партій. Як наслідок, розміри штрафу, зафіксовані у КУпАП, КК України не виконують превентивну функцію від фінансових порушень. Обсяги коштів, які витрачаються на політичну рекламу, передвиборчу агітацію є непропорційними з розмірами санкцій за порушення правил політичного фінансування. Вважаємо за необхідне, внести зміни до КУпАП та КК України, а саме встановити розмір штрафу як 100% від суми незаконного внеску або отриманої фінансової підтримки. Також пропонуємо у разі порушення політичними партіями порядку звітування щодо фінансової діяльності підвищити розмір штрафу до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Окрім цього, необхідно збільшити розміри штрафів за фінансові порушення політичних партій, які тягнуть кримінальну відповідальність, зокрема їх залежність від незаконно отриманої суми.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

3.1. Громадські організації як суб'єкти нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій

Становлення демократичної правової держави в Україні передбачає формування прозорої, підзвітної та фінансово відповідальної політичної системи. Одним із ключових чинників забезпечення легітимності виборчих процесів і діяльності політичних партій є ефективний фінансовий контроль, що гарантує прозорість джерел фінансування та використання коштів політичних суб'єктів [76]. Попри наявність законодавчого регулювання, зокрема Закону України «Про політичні партії в Україні» [133], практика його застосування свідчить про наявність суттєвих прогалин у частині забезпечення громадського нагляду за фінансовими потоками партій.

Саме інститути громадянського суспільства, передусім громадські організації, дедалі активніше виконують функцію незалежного контролю у цій сфері, виступаючи посередниками між державою, політичними суб'єктами та виборцями. Водночас статус і повноваження громадських організацій як суб'єктів нагляду за фінансуванням партій не отримали належного нормативного закріплення. Недостатньо врегульованими залишаються питання їхньої взаємодії з Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК), доступу до фінансових звітів партій та механізмів реагування на виявлені порушення [129; 95]. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження правової природи та практичних аспектів діяльності громадських організацій як суб'єктів контролю за фінансовою діяльністю політичних партій.

Громадські організації відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості та підзвітності фінансової діяльності політичних партій. Вони виступають незалежними суб'єктами контролю, які здатні здійснювати моніторинг надходжень і витрат партій, аналізувати їхні фінансові звіти та виявляти можливі

порушення. Завдяки своїй автономності від державних органів громадські структури можуть забезпечувати більш об'єктивний та неупереджений нагляд, що сприяє формуванню довіри суспільства до політичної системи. Особливе значення діяльність громадських організацій має у виборчий період, коли фінансові потоки значно зростають і ризики зловживань стають більш відчутними. Саме вони здатні оперативно реагувати на факти прихованого фінансування, використання тіньових коштів чи порушення правил звітності. Такий контроль не лише дисциплінує політичні партії, а й створює умови для чесної конкуренції, де визначальним чинником є ідеї та програми, а не фінансові можливості. Водночас громадські організації виконують і просвітницьку функцію, інформуючи виборців про джерела фінансування партій та їхню фінансову поведінку. Це дозволяє громадянам робити більш усвідомлений вибір, оцінюючи не лише політичні гасла, а й реальну практику партій у сфері фінансів. Таким чином, участь громадських організацій у нагляді за фінансовою діяльністю політичних партій є невід'ємним елементом демократичного контролю, що забезпечує прозорість, законність та легітимність політичного процесу[64].

Проблематика фінансової прозорості політичних партій і ролі громадянського суспільства у забезпеченні партійної підзвітності частково розглядалась у працях українських і зарубіжних дослідників, зокрема О. Батанова, Т. Герасимчук, В. Кампо, І. Коліушка, В. Погорілка та інших.

Водночас питання громадських організацій як суб'єктів нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій у національній доктрині досліджене фрагментарно. У більшості праць увагу приділено державному фінансовому контролю або питанням партійного фінансування загалом, тоді як діяльність громадських організацій у цьому процесі розглядається лише побіжно. Таким чином, існує об'єктивна потреба у комплексному аналізі правового статусу, механізмів діяльності та значення громадських об'єднань у забезпеченні прозорості фінансування політичних партій.

Для досягнення поставленої мети необхідно здійснити комплексний аналіз, спрямований на визначення ролі громадських організацій у системі

суб'єктів фінансового контролю за діяльністю політичних партій. У процесі дослідження варто окреслити місце інститутів громадянського суспільства серед органів, що здійснюють моніторинг фінансових потоків партій, а також розглянуто особливості їхньої взаємодії з державними структурами, зокрема Національним агентством з питань запобігання корупції, Рахунковою палатою, Міністерством юстиції та Центральною виборчою комісією. Окрему увагу необхідно приділити аналізу нормативно-правових актів, які регламентують участь громадськості у контролі за партійним фінансуванням, що дозволить виявити як сильні сторони чинного регулювання, так і його недоліки.

Узагальнення практичного досвіду діяльності українських та зарубіжних неурядових організацій дало змогу окреслити найбільш ефективні моделі залучення громадськості до процесів фінансового контролю. На основі цього було сформовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчого забезпечення прозорості фінансів політичних партій, які передбачають посилення ролі інститутів громадянського суспільства, розширення їхніх контрольних повноважень та створення механізмів для більш тісної співпраці з державними органами. Такий підхід сприятиме формуванню відкритої та підзвітної системи фінансування політичних сил, що відповідає міжнародним стандартам і забезпечує підвищення довіри громадян до демократичних процесів. Аналіз законодавчої бази свідчить, що ефективність фінансового контролю за діяльністю політичних партій є важливим елементом забезпечення доброчесності політичного процесу, запобігання політичній корупції та реалізації принципу прозорості діяльності суб'єктів політичної системи [76]. Законодавче закріплення фінансового нагляду за партіями має на меті не лише забезпечення публічної підзвітності, а й створення умов для рівних можливостей політичних сил у виборчому процесі.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує фінансову діяльність політичних партій, є Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року № 2365-III [133]. Згідно зі статтями 14 –17 цього Закону, партії зобов'язані вести фінансову звітність, оприлюднювати дані про надходження та використання коштів, а також подавати щоквартальні звіти до

НАЗК. Паралельно фінансовий контроль здійснюється відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [129], який визначає НАЗК уповноваженим органом із нагляду за дотриманням фінансової дисципліни партій, перевіркою звітів та застосуванням адміністративних санкцій. Центральна виборча комісія забезпечує перевірку фінансових звітів партій під час виборчих кампаній, створюючи тим самим подвійну систему контролю – поточну (НАЗК) та виборчу (ЦВК) [133].

Додатково фінансові операції політичних партій підпадають під дію норм Закону України «Про громадські об'єднання» [125], що визначає загальні вимоги до прозорості фінансування неприбуткових організацій. Водночас практика свідчить, що сама наявність нормативних актів створює формальні рамки для організації фінансової підзвітності партій, але для забезпечення ефективного контролю за використанням фінансових ресурсів необхідне практичне впровадження механізмів підзвітності та контролю [71; 160].

Громадські організації в Україні виконують низку важливих функцій у системі громадського нагляду за фінансами політичних партій. Вони здійснюють моніторинг фінансових звітів політичних партій, поданих до НАЗК, аналізують структуру доходів і витрат, виявляють непрозорі джерела фінансування та інформують громадськість про порушення. Зокрема, організації готують аналітичні довідки, публікують звіти і рекомендації для органів державної влади та міжнародних партнерів, формують суспільний запит на прозорість і доброчесність політичного процесу [95; 159].

Хоча законодавство прямо не визначає контроль за фінансовою діяльністю політичних партій як окрему функцію таких об'єднань, їхня участь у моніторингу впливає з принципів відкритості та публічності діяльності об'єднань, що є складовою конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України) [76]. Відповідно до статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання», громадські організації мають право отримувати, аналізувати та поширювати інформацію, брати участь у розробленні нормативно-правових актів, здійснювати громадську експертизу діяльності органів державної влади, що безпосередньо стосується фінансового

моніторингу партій [125]. Узагальнюючи наведене, можна зазначити, що фінансова діяльність політичних партій в Україні регулюється не лише спеціальними законами, а й загальними нормами про громадські об'єднання. Це створює формальні рамки для прозорості та підзвітності, проте ефективність контролю залежить від практичного впровадження механізмів моніторингу та нагляду. Сам факт існування законодавчих норм ще не гарантує їх дієвості без активної участі інституцій та громадськості. Громадські організації відіграють ключову роль у цьому процесі, адже вони здійснюють незалежний моніторинг фінансових звітів політичних партій, аналізують структуру доходів і витрат, виявляють непрозорі джерела фінансування та інформують суспільство про порушення. Їхня діяльність формує суспільний запит на прозорість і доброчесність політичного процесу, а також створює додатковий тиск на партії для дотримання законодавчих вимог. Важливо й те, що законодавство прямо не визначає контроль за фінансами партій як окрему функцію громадських організацій, проте їхня участь у цьому процесі впливає з принципів відкритості та публічності. Конституційне право громадян на участь в управлінні державними справами фактично легітимізує діяльність таких організацій у сфері фінансового моніторингу. Це дозволяє їм не лише аналізувати інформацію, а й брати участь у розробленні нормативних актів та здійснювати громадську експертизу. Таким чином, громадські організації стають важливим елементом системи демократичного контролю за фінансами політичних партій. Вони поєднують функції моніторингу, аналітики та просвітництва, забезпечуючи прозорість і підзвітність політичних сил. Їхня діяльність сприяє зменшенню ризиків корупції, утвердженню принципів доброчесності та формуванню довіри громадян до політичної системи України.

Серед найактивніших організацій, які здійснюють моніторинг фінансування політичних партій в Україні, слід відзначити:

- Громадський рух «Чесно», що систематично аналізує звіти партій, публікує відкриті бази даних про донорів і витрати на виборчі кампанії, організовує інформаційні кампанії та публічні презентації результатів моніторингу [43].

- Громадянська мережа «ОПОРА», яка досліджує фінансову прозорість виборчих фондів, перевіряє звітність політичних сил під час виборчих процесів, готує аналітичні огляди та рекомендації для державних органів [95].

- Transparency International Україна, що здійснює антикорупційний моніторинг, розробляє пропозиції щодо вдосконалення механізмів партійного фінансування та сприяє імплементації міжнародних стандартів прозорості [95; 64].

Ці організації функціонують у партнерстві з НАЗК, Центральною виборчою комісією, а також міжнародними інституціями – GRECO, ОБСЄ/БДПЛ, IFES, що забезпечує системний контроль не лише з боку держави, а й з боку громадськості [67; 30]. Така взаємодія відповідає європейським стандартам доброчесності політичного процесу і підвищує ефективність виявлення порушень та реагування на них.

Аналіз міжнародного досвіду демонструє, що громадський контроль за фінансами партій є важливим інструментом демократичного врядування. У країнах Європейського Союзу, зокрема у Німеччині, Польщі та Швеції, діють механізми доступу громадськості до фінансових звітів політичних партій через офіційні портали виборчих комісій. Громадські організації мають право здійснювати незалежний аудит, а результати контролю враховуються при прийнятті рішень про державне фінансування партій [5; 43; 11].

У США функції контролю за фінансуванням політичних кампаній виконує Федеральна виборча комісія (FEC), проте значна частина моніторингової роботи здійснюється громадськими організаціями, наприклад, Center for Responsive Politics (OpenSecrets.org), що веде базу політичних внесків і розкриває фінансові зв'язки кандидатів [43; 95].

Міжнародні стандарти GRECO (Group of States against Corruption) та рекомендації ОБСЄ/БДПЛ підкреслюють, що держава повинна створити правові умови для інституційної участі громадських об'єднань у контролі за політичними фінансами. Це передбачає обов'язок органів влади реагувати на результати громадських розслідувань, забезпечувати відкритість даних та підтримувати партнерство з інститутами громадянського суспільства [133; 135].

Попри позитивні зрушення, участь громадських організацій у контролі за партійними фінансами в Україні залишається переважно добровільною і не фінансується державою, що обмежує сталість їх діяльності. Також законодавчо не визначено механізми реагування НАЗК на результати громадських розслідувань, що знижує ефективність співпраці [95; 67; 30]. На нашу думку, роль громадських організацій у контролі фінансування політичних партій є критично важливою для розвитку демократичної системи в Україні. Вони фактично виконують функцію «громадського арбітра», який не дозволяє партіям уникати прозорості та підзвітності. Саме їхня незалежність від державних структур робить такий контроль більш об'єктивним і здатним викликати довіру суспільства. Водночас ми вважаємо, що потенціал громадських організацій у цій сфері ще не використовується повною мірою. Їм потрібна ширша підтримка з боку держави та міжнародних партнерів, а також доступ до інструментів, які дозволять ефективніше аналізувати фінансові потоки партій. Лише за умови поєднання законодавчих норм, інституційного контролю та активної участі громадськості можна досягти реальної прозорості й доброчесності політичного процесу.

Для підвищення ефективності громадського контролю в Україні доцільно: передбачити у Законі «Про політичні партії в Україні» окремий розділ, що регламентує участь громадських об'єднань у фінансовому моніторингу партій; запровадити офіційний механізм подання громадських звітів до НАЗК і ЦВК з обов'язком їхнього розгляду; створити державний фонд підтримки проектів громадського моніторингу політичного фінансування; розширити відкритість баз даних НАЗК, забезпечивши автоматизований доступ до первинних звітних документів політичних партій [66; 71].

Реалізація цих заходів сприятиме формуванню інституційної моделі співпраці держави та громадянського суспільства, наближеної до європейських стандартів прозорості та підзвітності політичного процесу.

Прозорість фінансування політичних партій є ключовим чинником забезпечення доброчесності виборчих процесів і запобігання політичній корупції. У країнах Європейського Союзу вона регулюється як на

національному, так і на міжнародному рівні, зокрема у рамках рекомендацій Ради Європи та практики GRECO. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Res (2003) 4 «Про спільні правила проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній» закріплює принципи, які держави-члени мають враховувати при формуванні національного законодавства [137].

Зокрема, держави повинні законодавчо визначити джерела фінансування політичних партій, встановити обмеження та заборони на отримання коштів від іноземних держав, державних підприємств та анонімних донорів, забезпечити регулярну фінансову звітність партій із публікацією результатів незалежного аудиту та застосовувати дієві санкційні механізми у разі порушення фінансової дисципліни [67; 137].

На прикладі Німеччини можна побачити чітку практику реалізації цих принципів. Партії щорічно подають фінансові звіти до Бундестагу, які публікуються для відкритого доступу, а аудит здійснюють незалежні аудитори [5]. У Франції функціонування Національної комісії з контролю фінансування політичних кампаній (CNCCFP) дозволяє вимагати корекції звітів та накладати штрафи на порушників [71]. Подібні механізми діють у Польщі, Литві та інших країнах ЄС, де громадські організації беруть участь у перевірці та аналізі фінансових звітів партій, а результати контролю враховуються при розподілі державного фінансування.

GRECO відіграє важливу роль у формуванні міжнародних стандартів партійного фінансування. У четвертому раунді оцінювання GRECO (2012–2019 рр.) основну увагу приділяли ефективності незалежного контролю, участі громадянського суспільства, обмеженням щодо джерел надходжень і публічності звітів [67]. Звіт GRECO для України містив рекомендації щодо посилення незалежності НАЗК, запровадження обов'язкових механізмів реагування на порушення фінансової дисципліни та розширення участі громадськості у перевірці партійних звітів [95].

Особливої уваги заслуговують рекомендації ОБСЄ/БДПЛ, які у своїх «Керівних принципах з політичного фінансування» (Guidelines on Political Party Regulation, 2011) підкреслюють: контроль за фінансами партій повинен

ґрунтуватися на принципах пропорційності державного регулювання, публічності та доступності фінансової інформації, а також рівності умов для всіх політичних сил [65]. Водночас, звіти БДПЛ щодо України неодноразово вказували на недостатню відкритість партійної фінансової інформації, проблеми з доступом до даних НАЗК та формальний характер звітності, що потребує адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів.

Імплементация європейських принципів у національне законодавство передбачає низку практичних кроків:

Внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні», передбачивши чіткий порядок оприлюднення фінансових звітів партій у відкритому електронному форматі.

Посилення незалежності та аналітичної спроможності НАЗК, зокрема через створення окремого підрозділу фінансового моніторингу партій.

Запровадження механізму незалежного громадського аудиту політичних партій, результати якого мають офіційний статус у процедурах контролю.

Інституціоналізація участі громадських організацій у процесі перевірки партійних звітів, як це передбачено практикою GRECO та ОБСЄ.

Підвищення відповідальності за порушення фінансової дисципліни, включаючи застосування адміністративних санкцій та обмеження доступу до державного фінансування [135; 132].

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню прозорості фінансування політичних партій в Україні, зміцненню довіри громадян до політичної системи та відповідності міжнародним стандартам Ради Європи та ЄС. Це, в свою чергу, сприятиме не лише підвищенню прозорості фінансування політичних партій в Україні, але й формуванню цілісної системи демократичного контролю, яка забезпечить відкритість та підзвітність політичних сил перед суспільством. Відкритий доступ до фінансових звітів у електронному форматі, незалежний аудит та участь громадських організацій у процесі перевірки дозволять мінімізувати ризики прихованого фінансування, корупційних схем та впливу бізнес-груп на політичні рішення. Це, у свою чергу, створить умови для більшої

рівності між партіями, особливо новими та малими, які отримують можливість конкурувати на рівних із усталеними політичними силами.

Фінансова діяльність політичних партій в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, ключовим з яких є Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року № 2365-III [124]. Цей закон визначає джерела фінансування партій, порядок використання коштів, вимоги до фінансової звітності та контроль за її достовірністю.

Згідно із статтями 14–17 Закону, партії можуть фінансуватися за рахунок внесків членів партії, добровільних пожертв фізичних та юридичних осіб, державного фінансування статутної діяльності для партій, що отримали понад 2% голосів на парламентських виборах, та інших джерел, передбачених законом. Водночас закон встановлює заборони на отримання коштів від іноземних держав, державних і комунальних підприємств та анонімних донорів.

Важливо відзначити, що запровадження державного фінансування політичних партій у 2016 році, закріплене Законом України № 731-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», стало важливим кроком у напрямі демократизації та зменшення залежності партій від приватних донорів [135]. Державне фінансування надає партіям можливість забезпечувати їхню статутну діяльність на прозорій основі та водночас підвищує рівень підзвітності перед суспільством.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) виконує центральну роль у фінансовому контролі партій, будучи органом виконавчої влади зі спеціальним статусом. Відповідно до частини першої статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» НАЗК здійснює контроль за своєчасністю подання фінансових звітів партій, проводить повну перевірку звітів про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру, забезпечує оприлюднення звітів на офіційному вебсайті, складає протоколи про адміністративні правопорушення [129].

Для регламентації процесу подання звітів НАЗК розробило Порядок подання звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, затверджений рішенням НАЗК від 28 грудня 2018 р. №

326/18 [135]. У 2020–2024 роках агентство впровадило електронну систему звітності, що забезпечило автоматизацію збору даних і підвищення прозорості фінансової інформації. Проте аналітичні експерти відзначають, що перевірка звітів часто носить формальний характер, а механізми реагування на порушення залишаються недостатньо ефективними [71].

Не менш важливою є роль громадських організацій, правовий статус яких визначено Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI [125]. Закон надає громадським організаціям право здійснювати громадський контроль, брати участь у формуванні та реалізації державної політики, проводити моніторинг діяльності органів державної влади та політичних партій.

На практиці діяльність таких організацій, як ГО «Чесно», Комітет виборців України (КВУ) та Центр політичних студій і аналітики «Ейдос», спрямована на аналіз фінансових звітів партій, виявлення непрозорих внесків та зв'язків із бізнес-структурами. Їхні аналітичні матеріали використовуються НАЗК, ЗМІ та міжнародними організаціями для удосконалення системи фінансового контролю партій [159].

Діяльність таких організацій, як «Чесно», КВУ та «Ейдос», має вагомe значення для формування культури прозорості у фінансуванні політичних партій. Їхні аналітичні звіти та дослідження не лише виявляють порушення чи непрозорі джерела фінансування, але й створюють підґрунтя для суспільного тиску на політичні сили, змушуючи їх дотримуватися законодавчих норм. Завдяки цьому громадськість отримує доступ до об'єктивної інформації, що підвищує рівень довіри до демократичних процесів [159].

Крім того, діяльність цих організацій має міжнародне значення, адже їхні матеріали використовуються не лише українськими інституціями, а й міжнародними партнерами для оцінки стану демократії та доброчесності політичних процесів в Україні. Це сприяє гармонізації українських практик із європейськими стандартами та посиленню зовнішньої підтримки реформ у сфері політичного фінансування. Таким чином, громадські організації стають

важливим мостом між суспільством, державою та міжнародною спільнотою у забезпеченні прозорості політичної системи[159].

Водночас, попри активну участь громадських організацій, українське законодавство не передбачає їм офіційного статусу як суб'єктів нагляду за фінансовою діяльністю партій. Це обмежує їхній вплив на результати перевірок та рішення контролюючих органів. Як наслідок, громадський моніторинг залишається переважно добровільним і не має механізмів обов'язкового реагування з боку держави на його висновки.

Під час проведення дослідження було виявлено низку ключових проблем, які суттєво обмежують ефективність системи фінансового контролю за діяльністю політичних партій в Україні.

По-перше, перевірка звітів, що здійснюється Національним агентством з питань запобігання корупції, здебільшого має формальний характер. Наявні інструменти аналізу не забезпечують належного виявлення непрозорих джерел фінансування та схем обходу законодавчих обмежень, що знижує аналітичну спроможність НАЗК у сфері фінансового моніторингу партій [95; 135].

По-друге, рівень відповідальності за порушення фінансової дисципліни залишається недостатнім. Застосовувані санкції переважно мають адміністративний характер і не формують стримувального ефекту, тоді як випадки, які потенційно містять ознаки кримінальних правопорушень, часто не отримують належного процесуального реагування.

По-третє, участь громадських організацій у процедурах аудиту та перевірки партійної звітності є вкрай обмеженою. Відсутній законодавчо закріплений механізм взаємодії між громадським сектором і державними інституціями у сфері фінансового нагляду, що звужує можливості громадського контролю за партійними фінансами [43; 30; 159].

По-четверте, спостерігається низький рівень координації між основними державними суб'єктами контролю - НАЗК, Рахунковою палатою, Центральною виборчою комісією та органами прокуратури. Відсутність узгодженого обміну інформацією та єдиних стандартів перевірки створює передумови для дублювання функцій і втрати ефективності контролюючих заходів [71; 95; 160].

Нарешті, зберігається проблема обмеженого публічного доступу до деталізованих фінансових даних політичних партій. Незважаючи на вимогу законодавства щодо відкритості звітності, на практиці не всі дані оприлюднюються у зручному для аналізу форматі, що істотно ускладнює незалежний моніторинг і громадський аналіз фінансових потоків політичних партій [71; 135; 159].

Для вдосконалення національної системи фінансового контролю за діяльністю політичних партій в Україні пропонуємо наступне:

- закріпити на законодавчому рівні механізм участі громадських організацій у моніторингу фінансової звітності партій;
- створити єдиний відкритий реєстр фінансових операцій партій, інтегрований із системами банківського контролю;
- впровадити обов'язковий незалежний аудит партій із публікацією результатів одночасно з офіційними звітами;
- забезпечити тісну взаємодію НАЗК з інститутами громадянського суспільства у процесі виявлення фінансових зловживань;
- стандартизувати методики моніторингу та аудиту, узгоджені з міжнародними практиками GRECO, ОБСЄ/БДПЛ та Transparency International;

Впровадження цих заходів дозволить суттєво підвищити ефективність контролю за фінансовими потоками політичних партій, зміцнити демократичну легітимність політичної системи та підвищити довіру громадян до процесів управління державою.

Поглиблений аналіз правового статусу, ролі та практичних форм діяльності громадських організацій як суб'єктів нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій в Україні показує, що громадські організації відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості фінансової діяльності політичних партій, однак їхній потенціал реалізується частково через відсутність чіткого законодавчого закріплення повноважень і механізмів співпраці з державними контролюючими органами. Тому доцільним є внесення комплексних змін, які дозволять інтегрувати громадський сектор у систему моніторингу та контролю за фінансами партій на рівні інституційних стандартів.

Насамперед пропонується законодавче закріплення процедур громадського моніторингу партійних фінансів. Це передбачає визначення статусу громадських організацій як партнерів НАЗК та ЦВК, надання їм права офіційного подання аналітичних висновків і рекомендацій щодо виявлених порушень, а також обов'язку державних органів реагувати на ці висновки. Такий механізм забезпечить сталість та системність контролю, а також підвищить легітимність прийнятих рішень у сфері фінансів партій.

Вважаємо, що досить позитивний ефект дасть запровадження механізму регулярного звітування політичних партій перед громадськістю. Це передбачає обов'язкове оприлюднення фінансових звітів у відкритому електронному форматі з доступом до первинних документів, що дозволить громадським організаціям здійснювати глибокий аналіз структури надходжень та витрат, виявляти непрозорі джерела фінансування та формувати рекомендації щодо удосконалення фінансових практик партій.

Розвиток партнерства між НАЗК і громадським сектором є ще одним ключовим напрямом, значення якого не варто недооцінювати. Він включає в себе створення спільних робочих груп, регулярне обмінювання даними та результатами аудиту, проведення спільних навчальних програм для активістів і аналітиків, а також підтримку громадських проектів моніторингу за рахунок державних грантів або міжнародних донорських програм. Такий підхід сприятиме інтеграції громадських організацій у офіційні процедури контролю і забезпечить більш ефективний нагляд за використанням фінансових ресурсів політичними партіями.

З метою поліпшення унормування правового статусу, ролі та практичних форм діяльності громадських організацій як суб'єктів нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій в Україні пропонуємо внести наступні зміни до чинного законодавства:

Внести до Закону України «Про політичні партії в Україні» окремий розділ про участь громадських організацій у фінансовому моніторингу, в якому окремо передбачити право доступу до звітності та механізми подання аналітичних висновків.

У Закон України «Про запобігання корупції» внести міни: чітко визначити роль НАЗК у взаємодії з громадським сектором та закріпити обов'язок НАЗК реагувати на громадські аудити.

Розробити стандартизовану методику громадського аудиту фінансових звітів партій із врахуванням рекомендацій міжнародних організацій, таких як GRECO, ОБСЄ/БДПЛ, Transparency International.

Передбачити державне фінансування або грантову підтримку проектів громадського моніторингу для забезпечення сталості діяльності громадських організацій.

Реалізація цих заходів сприятиме не лише підвищенню прозорості фінансування партій, а й формуванню культури відповідальності та підзвітності в політичній системі України, наближаючи її до європейських стандартів доброчесності та демократичного врядування.

Отже, громадські організації в Україні виконують важливу аналітичну, інформаційну та просвітницьку функцію у сфері фінансового контролю за політичними партіями. Хоча законодавство України містить необхідні правові норми, що регулює фінансування політичних партій, систему контролю за використанням партійних коштів в Україні залишається недостатньо ефективною. Громадський контроль реалізується здебільшого на добровільних засадах, що обмежує його ефективність.

Запровадження законодавчо закріплених механізмів участі громадських організацій як суб'єктів нагляду за фінансовою діяльністю політичних партій в Україні, стандартизованих процедур громадського аудиту та партнерства з НАЗК забезпечить системний і прозорий контроль за фінансами політичних партій.

Імплементация європейських та міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій GRECO та ОБСЄ, сприятиме зміцненню демократичних інститутів та підвищенню довіри громадян до політичної системи.

Таким чином, комплексне впровадження запропонованих змін створить ефективну модель співпраці державних і недержавних суб'єктів контролю,

посилить фінансову прозорість політичних партій та сприятиме розвитку демократичних засад в Україні.

3.2. Порівняльно-правові аспекти визначення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах (практика Польщі та Німеччини).

Процес реформування соціальної системи нашого суспільства є складним і багатовимірним. Багато питань, пов'язаних із розробкою стратегії побудови правової держави та громадянського суспільства, досі залишаються невирішеними. Це особливо стосується дискусій щодо різного розуміння природи взаємозв'язків між суспільством і державою, а також між ними та окремою особистістю. Важливою є також проблема формування спільної правової основи, що поєднує інтереси всіх сторін та забезпечує вироблення спільної мети.

Наразі Україна знаходиться на етапі адаптації до права як основного нормативного регулятора суспільної поведінки. Правова система країни продовжує формуватися досить непослідовно, через проби і помилки, і на даний момент має певні проблеми розвитку. Особливо це стосується діяльності партійних структур, які стикаються з викликами у правовій сфері.

Державне фінансування статутної діяльності політичних партій, відповідно до внесених змін до Закону України «Про політичні партії в Україні», розпочалося з третього кварталу 2016 року. У 2016 – 2019 роках право на отримання державного фінансування статутної діяльності мали 6 політичних партій. Національне агентство у 2016 році забезпечило реалізацію вимоги Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо надання державного фінансування статутної діяльності політичних партій на суму 167 647,625 тис. гривень. У 2020 році, відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» право на отримання державного фінансування мають п'ять політичних партій, які у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року отримали

не менше п'яти відсотків голосів виборців: «Слуга Народу», «Опозиційна платформа – За життя», «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Європейська Солідарність», «ГОЛОС». За бюджетною програмою «Фінансування статутної діяльності політичних партій» Національному агентству у 2020 році затверджено видатки в обсязі 283 530,9 тис. гривень [126].

Фінансово-правовий статус політичних партій в Україні є однією з ключових складових забезпечення їхньої діяльності та впливу на політичні процеси в країні. Важливість регулювання фінансування партій полягає в тому, щоб забезпечити їхню прозорість, підзвітність та запобігти можливим корупційним ризикам, що можуть вплинути на політичне життя.

Окремим аспектам дослідження фінансово-правового статусу політичних партій присвячено праці таких вітчизняних науковців: І. С. Козій, Ю. О. Остапець, К. Т. Червеняк, О. М. Кеменяш, С. М. Охонько, І. Поліщук, М.В. Сізокрилов. Однак проблеми порівняльно-правових аспектів визначення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах залишаються і досі дискусійними.

Зокрема Козій І. С. доводить, що політичні партії в Україні мають особливий статус, визначений спеціальним законом, який регулює їх створення, діяльність та припинення. Автор підкреслює, що чинне нормативне визначення поняття «політична партія» є недостатнім, адже воно не розкриває усіх статусних ознак, які формують їхню правову природу. Це створює потребу у вдосконаленні законодавчого підходу до визначення партій як ключових суб'єктів політичного процесу. До основних статусних ознак політичних партій він відносить їхні правомочності, гарантії свободи опозиційної діяльності, обмеження щодо членства, порядок отримання державного фінансування та процедура створення. Ці елементи забезпечують баланс між свободою політичної діяльності та необхідністю державного контролю, що є важливим для стабільності демократичної системи. Водночас політичні партії розглядаються як особливий різновид громадських об'єднань, що функціонують у межах багатопартійності. Основою їх демократичного існування є можливість превентивного контролю з боку держави, який може проявлятися у формі попередження чи заборони

діяльності у випадку порушення закону. Таким чином, партії виступають не лише інструментом вираження політичної волі громадян, але й об'єктом правового регулювання, що забезпечує їх відповідальність перед суспільством[70].

Цікавим є дослідження Охонько С. М. в якому він обґрунтовує думку, що використання бюджетних коштів знижує залежність партій від великих корпорацій та приватних донорів, що мінімізує ризики лобізму та непрозорого впливу. Державне фінансування політичних партій розглядається як ключовий механізм запобігання політичній корупції. Воно дозволяє зменшити вплив приватних інтересів та великих корпорацій на політичний процес, забезпечуючи більш прозоре та справедливе функціонування партій. Це особливо важливо для формування довіри громадян до політичних інститутів. Автор наголошує, що бюджетне фінансування створює рівні умови для участі різних політичних сил у виборах та політичній діяльності. Завдяки цьому партії отримують можливість конкурувати на основі ідей та програм, а не фінансових ресурсів, що сприяє розвитку демократичних принципів та зменшує ризики політичної нерівності. Таким чином, державне фінансування виступає не лише як фінансовий інструмент, але й як важливий елемент демократичного самоврядування. Воно забезпечує прозорість, конкурентність та стабільність політичної системи, а також створює передумови для ефективної протидії політичній корупції, що є фундаментом демократичного розвитку суспільства[108].

Політичні партії є одними з ключових інституцій громадянського суспільства, які відіграють важливу роль у формуванні демократичних процесів та функціонуванні держави. Вони виступають механізмом вираження інтересів різних соціальних груп, сприяють політичній соціалізації громадян, формують та реалізують політичні програми, а також забезпечують зв'язок між суспільством і владою.

Діяльність політичних партій, як частини інституцій громадянського суспільства, полягає у представленні різних політичних поглядів та ідеологій, що дозволяє громадянам брати участь у виборах і прийнятті рішень на державному рівні. Партії формують політичну культуру, сприяють підвищенню рівня

громадської активності та свідомості, що є основою для розбудови ефективної та стабільної демократії.

Крім того, політичні партії виконують функцію соціального контролю та політичного оновлення. Вони допомагають інтегрувати громадські запити у державну політику, забезпечуючи таким чином відповідність дій уряду інтересам різних соціальних груп. Через внутрішню конкуренцію між партіями з'являються нові ідеї та програми, що дозволяє адаптувати політичну систему до змін у суспільстві.

Однак для ефективного функціонування політичних партій як інститутів громадянського суспільства необхідні прозорі механізми фінансування, демократична внутрішньопартійна структура та підзвітність громадськості. Це знижує ризики політичної корупції та олігархічного впливу, забезпечуючи справедливу конкуренцію на політичній арені.

Таким чином, політичні партії не лише впливають на розвиток держави, але й сприяють розбудові громадянського суспільства, виступаючи посередником між державою та суспільством, забезпечуючи плюралізм думок, активну участь громадян у політичних процесах та впровадження демократичних стандартів у всі сфери суспільного життя.

Необхідно погодитися з наступною тезою вченого-філософа О.О. Гернего: «Основною метою громадянського суспільства є забезпечення умов для втілення ідеї соціальної справедливості в умовах переходу до інформаційного суспільства, яке є початковим етапом антропогенної цивілізації. Відповідно, інтеграція до Європи пов'язана зі створенням ефективних механізмів для реалізації різних інтересів, формування культурно-історичних суб'єктів і побудови громадянського суспільства» [41].

Внутрішнім ідеалом такого суспільства повинен стати принцип справедливості. Практичне забезпечення справедливості можливе лише за умов існування такого ефективного механізму, яким є засоби позитивного правового регулювання та узгодження приватних та публічних інтересів.

У цьому контексті погоджуємося з словами Н. В. Філик, що формування громадянського суспільства неможливе без належної розробки концепції

взаємодії держави і громадянського суспільства, а також без аналізу стану правового забезпечення діяльності основних інститутів громадянського суспільства. Досвід розвинутих країн світу підтверджує, що розвиток громадянського суспільства здійснюється на основі саморегуляції, а його члени намагаються обмежити вплив держави на процеси, які в ньому відбуваються. Однак в умовах, коли інститути громадянського суспільства ще не є самодостатніми, держава повинна сприяти становленню структур громадянського суспільства, суттєву частку повноважень яких з часом мають виконувати органи місцевого самоврядування, громадські організації і політичні партії та інші форми самоорганізації громадян. Визнаючи, що державно-правові засади мають значний вплив на формування громадянського суспільства, слід зазначити, що рівень цього впливу з боку держави може бути неоднаковим. Наприклад, на етапі створення ключових інститутів громадянського суспільства державний вплив є більш відчутним, ніж на стадії, коли ці інститути вже ефективно функціонуватимуть і не потребуватимуть значної підтримки з боку держави [153].

Так, за словами С. О. Кириченко громадянське суспільство – це соціальний фундамент держави і одночасно соціальне середовище, в якому функціонує держава. «Можна виділити два загальних підходи до характеристики громадянського суспільства в контексті явища держави. Перший виходить з того, що громадянське суспільство є певним станом соціуму. За цим підходом громадянське суспільство – це продукт розвитку держави, в якій політично забезпечені і юридично закріплені основні права і свободи індивіда. Таке трактування громадянського суспільства зводить його до ідеї правової держави, а саме громадянське суспільство розглядається як феномен буржуазної цивілізації. Другий підхід вбачає громадянське суспільство як особливу позадержавну сферу, систему незалежних від держави відносин та інститутів. У межах цього підходу існують дві точки зору на поєднання «політичного» і «соціального» в системі інститутів громадянського суспільства. Одна визначає громадянське суспільство таким, інституційною основою якого є соціальні групи, організації і рухи «неполітичного характеру». Існує й інша точка зору в

межах цього підходу, яка розглядає громадянське суспільство як «політичний феномен», оскільки в ньому присутні не лише соціально-економічні, а й політичні аспекти. Згідно з цим підходом, інституційна структура громадянського суспільства охоплює не тільки соціальні рухи та інші непартійні громадські організації, але також і політичні партії, як відзначає автор. Саме остання точка зору, на думку С.О. Кириченко, більш точно відображає реальну суспільно-політичну картину [60]. Отже, у своїй концепції вчений С. О. Кириченко вважає що громадянське суспільство постає як багатогранне явище, яке має різні інтерпретації залежно від підходу. З одного боку, воно розглядається як результат розвитку держави, де права і свободи індивіда набувають юридичного закріплення. Такий підхід, на нашу думку, фактично зводить громадянське суспільство до ідеї правової держави та досягнень буржуазної цивілізації. З іншого боку, автор наголошує на розумінні громадянського суспільства як самостійної позадержавної сфери, що включає систему незалежних від держави відносин та інститутів. Тут виникає дискусія: чи слід обмежувати громадянське суспільство лише неполітичними організаціями та рухами, чи визнавати його політичний вимір, включаючи партії та інші політичні структури. Саме ця дилема демонструє складність поєднання соціального та політичного аспектів у межах громадянського суспільства. Ми цілком погоджуємося з думкою вченого, який схиляється до другої точки зору, яка визнає політичний характер громадянського суспільства. На його думку, реальна суспільно-політична картина не може бути зведена лише до неполітичних інституцій, адже політичні партії та рухи є невід'ємною частиною громадянського життя. Таким чином, громадянське суспільство постає як комплексна система, що поєднує соціальні та політичні інститути, формуючи середовище функціонування держави та одночасно виступаючи її соціальним фундаментом.

Держава гарантує політичним партіям право на кошти та інше майно для здійснення своїх статутних завдань. Політичні партії, відповідно до законодавства, є неприбутковими організаціями. Для практичного здійснення своїх статутних завдань мають право володіти, користуватися та розпоряджатися

рухомим і нерухомим майном, коштами, обладнанням, транспортом, набуття яких не забороняється законами України. також, політичні партії можуть орендувати (мати на іншому праві користування) необхідне рухоме та нерухоме майно [133].

Надання матеріальної та фінансової підтримки політичним партіям здійснюється у формі: внесків на підтримку партій; державного фінансування статутної діяльності політичних партій у порядку, встановленому цим та іншими законами України [133].

Внеском на підтримку політичної партії є грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, позики (кредити), нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального або негрошового характеру, у тому числі членські внески членів політичної партії, спонсорство третіми особами заходів чи іншої діяльності на підтримку партії, товари, роботи, послуги, надані або отримані безоплатно чи на пільгових умовах (за ціною, нижчою за ринкову вартість ідентичних або подібних робіт, товарів та послуг на відповідному ринку), отримані політичною партією, її місцевою організацією, яка в установленому порядку набула статусу юридичної особи [133].

Отже, політичні партії в Україні мають особливий правовий статус як неприбуткові організації, але водночас держава гарантує їм право на матеріальні ресурси для реалізації статутних завдань. Це означає, що вони можуть володіти, користуватися та розпоряджатися майном, коштами, транспортом та іншим обладнанням, а також орендувати необхідні ресурси. Такий підхід забезпечує практичну можливість партій здійснювати свою діяльність, не порушуючи принципу неприбутковості.

Фінансова підтримка партій здійснюється як через державне фінансування, так і за рахунок внесків від членів та третіх осіб. Внески можуть мати різні форми - від грошових коштів і майна до послуг, пільг чи нематеріальних активів, наданих безоплатно або на пільгових умовах. Це створює широку базу для матеріального забезпечення діяльності партій, але водночас потребує чіткого правового регулювання, щоб уникати зловживань і забезпечувати прозорість фінансування.

Незважаючи на наявність законодавчо встановленої системи контролю за фінансуванням політичних партій в Україні, на практиці вони продовжують стикатися з численними труднощами у цій сфері. Однією з головних проблем є низький рівень прозорості щодо пожертв і витрат. Невідоме походження фінансових надходжень може створювати умови для корупційних схем і маніпуляцій.

Поширеною проблемою є використання підставних осіб для здійснення пожертв, що дозволяє впливовим олігархічним структурам фінансово підтримувати певні політичні партії, приховуючи свій інтерес. Такий підхід ускладнює контроль за джерелами фінансування та порушує принцип рівних умов для всіх політичних сил.

Досвід проведення виборів в Україні продемонстрував, що чинне законодавство не забезпечує належного контролю за витрачанням коштів виборчих фондів політичних партій та блоків. Відсутність незалежного аудиту їх фінансової діяльності ставить під сумнів прозорість та підзвітність цих сил перед суспільством. Контроль за можливими тіньовими фінансовими потоками ускладнюється тим, що закон не зобов'язує повністю розкривати всі надходження та витрати, а також не передбачає публікації достовірних фінансових звітів. У результаті, офіційні джерела фінансування виборчих фондів залишаються єдиною доступною інформацією для громадськості [81].

Державне фінансування політичних партій у кінцевому рахунку сприяло підвищенню їх фінансових, організаційних і кадрових можливостей, дозволило урізноманітнити джерела фінансування, зменшило залежність від великих донорів та знизило корупційні ризики у політиці, завдяки зменшенню впливу приватних спонсорів. Це також допомогло компенсувати скорочення кількості членів партій та відповідних членських внесків, переорієнтувавши їх діяльність з пошуку фінансування на внутрішній розвиток.

Таким чином, було створено умови для чесної політичної конкуренції та появи нових партій. Законодавчо було запроваджено не лише державне фінансування, але й щоквартальну звітність партій, обмежив максимальні внески від фізичних і юридичних осіб, а також передбачив адміністративну та

кримінальну відповідальність за порушення строків подання звітів, надання недостовірної інформації, або порушення порядку отримання фінансування. Завдяки цьому закону відповідальність політичних партій за різні порушення стала чіткішою. Таким чином, державне фінансування партій є важливим механізмом забезпечення прозорості їх фінансової діяльності.

Корупційні ризики, пов'язані з непрозорим фінансуванням, також загрожують демократичним засадам держави. Коли певні політичні сили отримують приховану фінансову підтримку від великих бізнес-структур, це може призвести до впливу цих структур на прийняття рішень та формування державної політики в інтересах вузького кола осіб, а не суспільства в цілому. Незважаючи на існування інструментів для контролю, таких як обов'язкове подання фінансових звітів та перевірка їх Національним агентством з питань запобігання корупції, реальні виклики залишаються.

Недостатність технічних та людських ресурсів, складність виявлення схем прихованого фінансування та загальна недостатня прозорість процесу фінансування політичних партій суттєво знижують ефективність цього контролю. Таким чином, хоча система регулювання фінансування партій в Україні має досить міцну законодавчу базу, її ефективне функціонування потребує вдосконалення. Посилення прозорості, вдосконалення механізмів перевірки та покарання за порушення є критично важливими для мінімізації корупційних ризиків та забезпечення чесної конкуренції політичних сил.

Якщо розглядати питання визначення фінансово-правового статусу політичних партій під компаративіським кутом зору то стає очевидним подібність обраної в Україні моделі до практик держав членів-ЄС.

Так, у Польщі питання фінансування політичних партій врегульовано Законом від 27 червня 1997 року «Про політичні партії» (Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych). Цей закон встановлює основи функціонування політичних партій, порядок їх реєстрації, а також визначає правила державного фінансування, прозорості фінансової діяльності та контролю за витратами [25].

Також фінансування виборчих кампаній регулюється окремим Законом від 5 січня 2011 року «Про вибори до Сейму і Сенату Республіки Польща» (Ustawa

z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy), який встановлює правила використання коштів під час виборчих кампаній, обмеження на витрати та механізми контролю [26].

Фінансування політичних партій у Польщі регулюється законодавчими актами, що спрямовані на забезпечення прозорості та підзвітності партійної діяльності, а також на запобігання корупційним ризикам. Особливістю польської системи є поєднання державного та приватного фінансування, що дозволяє підтримувати політичну конкуренцію і знижувати залежність партій від великих донорів.

Однією з ключових характеристик фінансування партій у Польщі, як і України, є державна підтримка партій, які отримали певну кількість голосів на парламентських виборах. Державне фінансування розподіляється пропорційно до результатів виборів, що дозволяє не тільки великим, але й меншим партіям отримати стабільне джерело доходів для своєї діяльності. Це забезпечує плюралізм у політичному середовищі та сприяє розвитку нових політичних сил.

Державні кошти можуть бути використані на різні цілі, пов'язані з діяльністю партій, включаючи фінансування виборчих кампаній, організаційну діяльність, навчальні програми та інші заходи. При цьому держава здійснює суворий контроль за використанням цих коштів, що передбачає обов'язкове звітування та аудит.

Польське законодавство також дозволяє політичним партіям отримувати фінансування з приватних джерел, включаючи пожертви від фізичних та юридичних осіб. Однак, щоб уникнути надмірного впливу корпоративних структур, існують чіткі обмеження на розмір пожертв. Так, приватні особи можуть робити внески лише в межах встановлених лімітів, і всі пожертви мають бути задекларовані та включені до звітів партій. Пожертви від іноземних фізичних і юридичних осіб заборонені, що зменшує ризики зовнішнього впливу на внутрішню політику країни.

Фінансові операції партій підлягають постійному контролю з боку відповідних державних органів. Політичні партії зобов'язані щорічно подавати фінансові звіти до Державної виборчої комісії (Państwowa Komisja Wyborcza),

яка перевіряє правильність використання коштів та дотримання законодавства. У разі порушень, включаючи недостовірні дані або перевищення лімітів на пожертви, до партій можуть бути застосовані серйозні санкції, аж до втрати права на державне фінансування.

Питання фінансування політичних партій у Німеччині регулюється «Законом про політичні партії» (Parteiengesetz) [21], який був ухвалений у 1967 році. Фінансування політичних партій у Німеччині є однією з важливих складових політичної системи, яка спрямована на забезпечення демократичної діяльності партій та їх незалежності від великих приватних донорів. Основними джерелами фінансування політичних партій у Німеччині є державні субсидії, членські внески, пожертви від фізичних та юридичних осіб, а також доходи від партійної діяльності.

Німеччина запровадила систему державного фінансування політичних партій для забезпечення рівних умов участі у політичному процесі. Основний законодавчий акт, що регулює це питання, - це Закон про політичні партії (Parteiengesetz), ухвалений у 1967 році. Державні субсидії розподіляються між партіями відповідно до результатів виборів, де враховується кількість отриманих голосів. Важливою умовою для отримання державного фінансування є подолання 0,5% порогу на федеральних виборах або 1% на виборах до земельних парламентів.

Членські внески є значним джерелом доходів для політичних партій. Вони надходять від громадян, які є активними членами партій, і допомагають підтримувати їхню щоденну діяльність. Пожертви, в свою чергу, також відіграють значну роль. Проте закон передбачає суворий контроль за їх використанням. Політичні партії зобов'язані декларувати всі пожертви, які перевищують 10 000 євро. Пожертви понад 50 000 євро повинні бути негайно опубліковані в офіційній газеті Бундестагу.

Німецьке законодавство також встановлює обмеження на пожертви з боку іноземних держав, організацій або осіб. Політичні партії не мають права приймати фінансову підтримку від іноземних урядів або міжнародних організацій, що покликано запобігти впливу на внутрішню політику країни.

Державні субсидії не можуть перевищувати розмір доходів від приватних джерел, що забезпечує баланс між державним і приватним фінансуванням.

Політичні партії в Німеччині зобов'язані щороку подавати детальні фінансові звіти, які включають інформацію про всі джерела фінансування, витрати та активи. Ці звіти перевіряються Федеральним конституційним судом, який має повноваження накладати штрафи на партії у разі порушень. Прозорість у фінансуванні є однією з ключових умов для запобігання корупції та збереження довіри громадян.

Особливістю фінансово-правового статусу політичних партій у Польщі є окрема система фінансування виборчих кампаній. Зокрема, це законодавчо визначені обмеження на розмір витрат на кампанії, що дозволяє уникнути ситуацій, коли великі політичні партії можуть домінувати виключно завдяки своїм фінансовим ресурсам. Така практика забезпечує більш рівні умови для всіх учасників виборчого процесу.

Незважаючи на прогресивну систему фінансування, польські політичні партії все ще стикаються з певними викликами. Основними проблемами є спроби прихованого фінансування через підставних осіб або організації, недостатній рівень громадського контролю за використанням коштів, а також періодичні скандали, пов'язані з порушеннями фінансових правил під час виборчих кампаній. Німецьке законодавство також встановлює обмеження на пожертви з боку іноземних держав, організацій або осіб. Політичні партії не мають права приймати фінансову підтримку від іноземних урядів або міжнародних організацій, що покликано запобігти впливу на внутрішню політику країни. Державні субсидії не можуть перевищувати розмір доходів від приватних джерел, що забезпечує баланс між державним і приватним фінансуванням.

Фінансування політичних партій у Польщі є прикладом збалансованої моделі, що поєднує державну підтримку та приватні пожертви, при цьому значну увагу приділяючи прозорості та підзвітності партійної діяльності. Ця система дозволяє зміцнювати демократичні процеси та забезпечує справедливу політичну конкуренцію, хоча ще є потреба у вдосконаленні контролю та подальшому зниженні ризиків зловживань. Так само, і фінансування політичних

партій у Німеччині базується на принципах прозорості, рівності можливостей для участі в політичній боротьбі та чіткого контролю за витратами, що сприяє розвитку демократичного політичного процесу.

Досвід Польщі та Німеччини свідчить, що ефективний фінансово-правовий статус політичних партій формується через поєднання державного фінансування, прозорості звітності та незалежного контролю. Для України доцільно адаптувати ці практики, щоб зменшити ризики корупції та забезпечити рівні можливості для всіх політичних сил.

У Польщі фінансування політичних партій здійснюється переважно за рахунок державного бюджету, причому розподіл коштів залежить від результатів виборів. Це дозволяє зменшити залежність партій від приватних донорів та олігархічних груп. Водночас законодавство передбачає суворі обмеження на приватні внески та обов'язкову звітність, що контролюється Державною виборчою комісією. Для України варто перейняти практику Польщі щодо чіткого лімітування приватних внесків та прозорого механізму державного фінансування, аби гарантувати рівність політичної конкуренції.

У Німеччині фінансово-правовий статус партій визначається Законом про політичні партії, який передбачає поєднання державного фінансування та приватних внесків, але з обов'язковим розкриттям джерел коштів. Важливо, що державна підтримка залежить не лише від кількості голосів, а й від рівня залучення громадян через членські внески та легальні пожертви. Це стимулює партії працювати з виборцями та формувати широку соціальну базу. Україні доцільно запровадити модель змішаного фінансування, де державні кошти доповнюються внесками громадян, але з жорстким контролем за прозорістю.

Рекомендацією для України є створення незалежного органу контролю, який не входив би до системи виконавчої влади та мав би виключні повноваження щодо перевірки фінансових звітів партій. Досвід Німеччини показує, що незалежність контролюючих інституцій є запорукою довіри суспільства до політичного процесу. Такий орган повинен мати доступ до електронних платформ звітності та забезпечувати регулярний аудит.

Ще одним важливим напрямом є впровадження електронних систем звітності, як це зроблено у Польщі та Німеччині. Відкриті онлайн-реєстри донорів і витрат дозволяють громадськості, журналістам та експертам здійснювати постійний моніторинг. Для України це стане дієвим інструментом запобігання корупції та підвищення прозорості політичного фінансування.

Нарешті, Україні варто гармонізувати своє законодавство з міжнародними стандартами GRECO, Венеціанської комісії та Ради Європи. Це означає заборону непрозорих приватних внесків, обов'язкове державне фінансування, пропорційний розподіл коштів та публічну звітність. Така інтеграція дозволить не лише запобігати зловживанням, а й формувати довіру громадян до політичних процесів, створюючи основу для стабільної та конкурентної демократії.

3.3. Шляхи підвищення прозорості фінансування та вдосконалення контролю за фінансовою діяльністю політичних партій

Прозорість фінансування політичних партій є основоположною умовою демократичної системи, що гарантує чесну політичну конкуренцію, рівність можливостей учасників виборчого процесу та довіру суспільства до партійних інститутів. Відкритість джерел фінансування та контроль за витратами дозволяють запобігти політичній корупції, уникнути домінування приватного капіталу над публічними інтересами і забезпечити реальну підзвітність партій перед виборцями. Відкритість у джерелах надходження коштів та їх використанні дозволяє суспільству контролювати, чи не впливають на діяльність партій приховані інтереси бізнесу або іноземних структур. Законодавче закріплення обов'язку партій регулярно звітувати про фінансові надходження та витрати, а також доступність цих даних для громадськості створюють основу для формування культури доброчесності у політиці. Саме тому питання фінансової прозорості політичних сил набуває особливої актуальності для України в контексті інтеграції до Європейського Союзу та побудови правової держави.

Прозорість фінансування політичних партій має не лише технічний, а й глибокий суспільний вимір. Вона формує довіру громадян до політичної

системи, адже відкритість у використанні коштів демонструє готовність партій діяти відповідально та підзвітно. Це особливо важливо в умовах, коли суспільство прагне подолати корупційні практики та утвердити демократичні стандарти управління.

Крім того, прозорість фінансування сприяє розвитку політичної культури. Коли партії звітують про свої доходи та витрати, вони фактично виховують у громадян розуміння того, що політика має бути відкритою і чесною. Це створює передумови для формування активного громадянського суспільства, яке здатне контролювати владу та впливати на процеси прийняття рішень.

Не менш важливим є міжнародний аспект прозорості. Для України, яка прагне інтеграції до Європейського Союзу, відповідність європейським стандартам у сфері фінансування політичних партій є показником готовності до співпраці та дотримання принципів правової держави. Це підвищує авторитет країни на міжнародній арені та зміцнює її позиції у процесі євроінтеграції.

Таким чином, прозорість фінансування політичних партій є не лише інструментом запобігання корупції, а й важливим чинником демократичного розвитку, формування політичної культури та інтеграції України до європейського правового простору. Вона стає фундаментальною умовою для побудови сучасної правової держави, де політичні сили діють відкрито, відповідально та в інтересах суспільства.

Правові засади фінансування політичних партій в Україні визначаються низкою нормативно-правових актів, серед яких основоположне значення має Закон України «Про політичні партії в Україні» № 2365-III, [133] який установлює джерела фінансування, заборони та обмеження щодо надходження коштів, а також засади звітності.

Виборчий кодекс України закріпив правила фінансування виборчих кампаній, порядок створення виборчих фондів і вимоги до фінансових звітів. Відповідно до положень Кодексу, політичні партії зобов'язані вести фінансовий облік та публічно оприлюднювати дані про надходження і витрати виборчих фондів [37].

Контроль за дотриманням фінансової дисципліни здійснює Національне агентство з питань запобігання корупції, яке аналізує фінансові звіти, перевіряє джерела внесків і може ініціювати застосування адміністративних чи фінансових санкцій. Відповідно до частини 6 статті 23 Виборчого Кодексу, Національне агентство з питань запобігання корупції забезпечує оприлюднення у публічній частині Єдиного державного реєстру звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів, поданих розпорядниками відповідних виборчих фондів [37]. Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює контроль за своєчасністю подання звітів про надходження і використання коштів виборчих фондів на загальнодержавних та місцевих виборах, їх повнотою та достовірністю включених до них відомостей [37].

Отже, правові засади фінансування політичних партій в Україні чітко визначені законодавством, яке встановлює джерела надходження коштів, обмеження та правила звітності. Закон «Про політичні партії в Україні» та Виборчий кодекс формують нормативну основу, що забезпечує прозорість фінансових потоків і підзвітність політичних сил перед суспільством. Це створює правові гарантії для чесної конкуренції та запобігає використанню незаконних джерел фінансування. Ключову роль у контролі за фінансовою дисципліною політичних партій виконує Національне агентство з питань запобігання корупції. Воно здійснює перевірку звітів, аналізує джерела внесків та має право застосовувати санкції у випадку порушень. Крім того, агентство забезпечує оприлюднення фінансових даних у Єдиному державному реєстрі, що гарантує відкритість і доступність інформації для громадськості. Система фінансового контролю над політичними партіями спрямована на утвердження демократичних стандартів, формування довіри суспільства та запобігання корупційним практикам. Регулярна звітність, публічність даних і державний нагляд є необхідними умовами для розвитку правової держави та відповідності європейським вимогам у сфері політичного фінансування.

Суттєвою реформою у сфері партійного фінансування стало впровадження в Україні системи державного фінансування політичних партій, ухвалене Законом № 731-VIII. Відтоді партії, які подолали двовідсотковий виборчий бар'єр на парламентських виборах, мають право на отримання коштів із Державного бюджету України для своєї статутної діяльності. Такий підхід мав на меті забезпечити фінансову стабільність партій, зменшити вплив великих бізнес-груп та сприяти розвитку внутрішньопартійної демократії. Однак, реалізація цієї моделі виявила низку проблем: від недостатнього контролю до фактичної нерівності доступу до фінансових ресурсів між парламентськими та позапарламентськими силами.

Теоретичні та прикладні проблеми прозорого фінансування політичних партій стали предметом дослідження багатьох науковців у конституційного права, державного управління та, насамперед, адміністративного права. Зокрема, йдеться про праці таких вітчизняних науковців, як: В. Джуган, С. Кустова, А. Цюбченко, Г. Петришина-Дюг, А. Романюк, Ю. Шведа, О. Шумельда, С. Обушний, О. Васильченко, В. Полевий та інші науковці.

Проте, чимало аспектів проблематики залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальними є питання шляхів вдосконалення контролю та запобігання зловживанням у процесі фінансування діяльності політичних партій. Адже навіть за наявності законодавчих норм, що регулюють джерела фінансування та порядок звітності, на практиці виникають численні виклики: від прихованого фінансування через третіх осіб до використання «тіньових» схем підтримки партій. Це створює ризики для демократичного розвитку та підриває довіру громадян до політичних інститутів.

Сучасні дослідники неодноразово підкреслювали важливість прозорого регулювання фінансування політичних партій та забезпечення їхньої фінансової незалежності. Вони наголошують, що ефективний контроль має ґрунтуватися не лише на формальних перевірках звітності, а й на системному аналізі джерел походження коштів, їх відповідності законодавству та етичним стандартам. Важливим є також створення умов, за яких партії не залежатимуть від великих

донорів чи бізнес-груп, а зможуть отримувати підтримку від широкого кола громадян, що сприятиме розвитку політичної конкуренції та плюралізму.

Так, Л. Гонюкова наголошувала, що належне законодавче та інституційне врегулювання партійних фінансів є критично важливим для запобігання тіньовому впливу бізнесу на політичні процеси та для забезпечення прозорості використання коштів [42].

Д. Калмиков підкреслює, що ефективне державне фінансування повинно поєднуватися із суворим контролем, прозорою звітністю та дотриманням міжнародних стандартів, таких як рекомендації GRECO та Венеціанської комісії, для забезпечення демократичності політичного процесу [183].

С. М. Кустова зазначає, що пряме фінансування політичних партій із державного бюджету сприяє зменшенню залежності політичних сил від приватних донорів, посиленню фінансової стабільності партій та створенню умов для розвитку нових політичних ініціатив [78]. Важливим є також аналіз міжнародних правил фінансування політичних партій, зокрема прийнятих Венеціанською комісією, які регламентують обов'язкове державне фінансування партій, прозору звітність, а також критерії визначення партій, що мають право на таку підтримку.

Дослідження Н.В. Захарченко та А.А. Швецової показують, що державне фінансування в поєднанні з контролем та звітністю значно знижує рівень політичної корупції та забезпечує більшу прозорість використання фінансових ресурсів партій, що, у свою чергу, підвищує довіру громадян до політичних процесів [52]. Р. Зерницький акцентує на важливості публічності фінансових звітів та участі громадськості у моніторингу надходжень та витрат партій, що є ключовим елементом прозорості та підзвітності [54].

Запровадження державного фінансування політичних партій та створення прозорої системи звітування є одним із ключових критеріїв, за яким Рада Європи оцінює реальні зусилля держави у боротьбі з корупцією. Визнання країни такою, що дотримується принципів доброчесності та підзвітності, можливе лише за наявності ефективних механізмів контролю за фінансовими потоками у політичній сфері. Прозоре фінансування партій розглядається як важливий

індикатор демократичного розвитку та гарантія чесної політичної конкуренції. У цьому контексті державне фінансування виступає інструментом зменшення залежності партій від приватних донорів і запобігання політичній корупції. Рада Європи неодноразово наголошувала, що фінансова підзвітність партій є фундаментальною умовою демократичної легітимності виборчих процесів.

1 січня 2006 року Україна приєдналася до Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO), що стало важливим кроком на шляху до інтеграції у європейський антикорупційний простір. Вступ до GRECO означав прийняття Україною зобов'язань щодо імплементації міжнародних стандартів доброчесності у сфері політичного фінансування. З цього моменту розпочалося системне спостереження за відповідністю національного законодавства європейським нормам прозорості. GRECO здійснює періодичні раунди оцінювання, спрямовані на перевірку виконання державами-членами рекомендацій Ради Європи. У 2011 році було завершено третій раунд оцінювання, який мав особливе значення для України. Тематикою цього раунду стали питання прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній.

Результати оцінювання засвідчили, що Україна здійснила певні кроки у напрямі створення нормативно-правової бази для контролю за фінансами політичних сил. Водночас експерти GRECO вказали на низку суттєвих недоліків у сфері практичного забезпечення прозорості. Зокрема, проблемним залишалося питання доступу громадськості до звітності партій, а також недостатня незалежність органів, відповідальних за фінансовий моніторинг. GRECO рекомендувала Україні вдосконалити механізми контролю, забезпечити реальну публічність звітів і посилити санкції за порушення фінансової дисципліни. Реалізація цих рекомендацій мала на меті підвищення довіри суспільства до політичних інститутів.

Впровадження державного фінансування політичних партій розглядається як засіб забезпечення рівних можливостей для всіх політичних гравців. Такий підхід відповідає європейським принципам рівності у виборчому процесі. Він також сприяє зменшенню впливу олігархічного капіталу на формування політичних рішень. Прозора система звітування дозволяє відстежувати кожен

фінансову операцію, пов'язану з партійною діяльністю. Це забезпечує як превентивний, так і контрольний ефект у боротьбі з корупцією. Рада Європи підкреслює, що ефективність антикорупційних реформ залежить від готовності держави до системної публічної звітності.

Для України важливо не лише приймати формальні норми, а й забезпечити їх реальне застосування. Практична імплементація рекомендацій GRECO потребує інституційної стабільності та політичної волі. У цьому аспекті вагомим є створення незалежних органів, уповноважених на перевірку фінансових звітів політичних партій. Окрім того, необхідно забезпечити постійний громадський моніторинг і відкритий доступ до даних про партійні фінанси. Такий підхід відповідає принципам відкритого врядування, що активно підтримуються Радою Європи.

Отже, запровадження державного фінансування і прозорої системи звітування є не лише технічним завданням, а й показником демократичної зрілості держави. Це свідчить про її готовність до боротьби з корупцією та утвердження принципів верховенства права. Чітке дотримання стандартів GRECO дозволяє Україні підвищити свій міжнародний авторитет і наблизитися до європейської моделі публічного управління. Зміцнення інститутів фінансової прозорості у політичній сфері створює умови для формування відповідальної влади, здатної ефективно реагувати на запити громадян. Таким чином, державне фінансування та прозора звітність є не лише інструментами контролю, а й основою довіри у демократичному суспільстві.

Рекомендація Rec(2003)4 Комітету Міністрів Ради Європи «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній» є одним із ключових міжнародних документів, спрямованих на забезпечення прозорості та доброчесності політичних процесів. Вона була ухвалена 8 квітня 2003 року і стала результатом системної роботи Ради Європи щодо формування єдиних антикорупційних стандартів для країн-членів. Документ визначає базові принципи фінансування політичних партій, які мають забезпечувати чесність, рівність і підзвітність політичної діяльності. Головна

мета Рекомендації полягає у створенні правових та інституційних передумов для запобігання впливу приватних фінансових інтересів на політичні рішення[137].

Одним із основних положень Рекомендації є вимога до держав встановити чіткі правила щодо джерел фінансування політичних партій і виборчих кампаній. Це передбачає обмеження або заборону внесків від анонімних донорів, іноземних юридичних чи фізичних осіб. Такі обмеження спрямовані на захист національного політичного процесу від зовнішнього втручання. Важливе місце у документі займає положення про необхідність державного фінансування політичних партій як інструменту забезпечення рівних можливостей для всіх учасників політичного життя. Це сприяє зменшенню залежності партій від великих приватних донорів і, відповідно, мінімізує ризики політичної корупції.

Рекомендація Rec(2003)4 наголошує на необхідності встановлення меж для розмірів приватних внесків, що дозволяє уникнути концентрації фінансового впливу в руках окремих осіб або корпорацій. Також документ передбачає створення обов'язкової системи звітності та оприлюднення фінансової інформації політичних партій. Така прозорість є запорукою довіри громадськості до партій і виборчих процесів. Комітет Міністрів Ради Європи підкреслює, що фінансова звітність має бути доступною не лише для державних органів контролю, а й для громадянського суспільства та медіа[137]. Це сприяє підвищенню рівня політичної культури та формуванню принципів підзвітності.

Окрему увагу Рекомендація приділяє питанням контролю та санкцій. Вона закликає держави створювати незалежні органи, уповноважені перевіряти фінансові звіти партій і застосовувати адекватні заходи відповідальності у разі порушення законодавства. Такі інституції повинні діяти автономно, без політичного впливу, що є гарантією об'єктивності контролю. Документ також містить вимогу щодо регулярного аудиту діяльності партій, який має здійснюватися незалежними фінансовими експертами[137]. Це дозволяє забезпечити достовірність звітності й своєчасне виявлення можливих зловживань.

Для України значення Рекомендації Rec(2003)4 є надзвичайно важливим у контексті реформування політичної системи та утвердження принципів

верховенства права. Приєднання України до Ради Європи та членство в GRECO зобов'язують державу імплементувати положення цього документа у національне законодавство. Українська правова система поступово інтегрує норми, визначені Рекомендацією, зокрема щодо публічного фінансування партій і відкритості звітності. Застосування цих стандартів є ключовим елементом антикорупційної політики та демократичного розвитку країни.

Рекомендація також стала методологічною основою для формування Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині регулювання фінансової звітності та державного контролю. Її принципи вплинули на створення Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), яке виконує функцію контролю за партійним фінансуванням. Виконання вимог Rec(2003)4 підвищує міжнародну довіру до України та сприяє її політичній інтеграції з Європейським Союзом. Застосування цих положень дозволяє забезпечити прозорість виборчих процесів, справедливу політичну конкуренцію та зменшення впливу тіньових капіталів.

Рекомендація Rec(2003)4 має не лише нормативне, а й стратегічне значення для України. Вона формує концептуальні засади сучасної політичної етики та механізми запобігання корупції на всіх рівнях влади[137]. Її реалізація сприяє зміцненню демократії, підвищенню політичної відповідальності та створенню прозорого фінансового середовища. Для України цей документ є дороговказом у процесі побудови європейської системи політичного управління, заснованої на принципах відкритості, доброчесності та публічного контролю.

Сучасна ситуація демонструє, що, попри наявність розвиненої нормативної бази, практичний рівень прозорості фінансування політичних партій в Україні залишається недостатнім. За даними YouControl, у 2022–2023 роках парламентські партії отримали понад 885 млн грн і 753 млн грн державного фінансування [85]. Національне агентство з питань запобігання корупції, зазначає, що досить значний відсоток фінансових звітів партій містять неточності або порушення вимог щодо розкриття інформації про донорів. Проблемою залишається тіньове фінансування виборчих кампаній, коли партії отримують кошти від неофіційних джерел, зокрема через підставних осіб або

фіктивні підприємства. Такі тенденції підривають довіру громадськості та створюють нерівні умови політичної конкуренції.

Ситуація суттєво змінилася після початку повномасштабної війни у 2022 році. У зв'язку з воєнним станом Верховна Рада ухвалила рішення про тимчасове призупинення державного фінансування партій, спрямовуючи кошти на оборону країни. З одного боку, це було обґрунтованим кроком з огляду на потреби національної безпеки; з іншого - така міра негативно вплинула на фінансову спроможність політичних сил, які втратили стабільні джерела підтримки. Як наслідок, партійна активність знизилася, а більшість політичних структур обмежилася волонтерською або інформаційною діяльністю. Водночас, навіть у складних умовах воєнного часу партії мають забезпечувати базову фінансову звітність і зберігати прозорість надходжень, адже це питання суспільної довіри і конституційного статусу партій як складової політичної системи.

З ухваленням Закону України № 3337-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного фінансування та контролю за діяльністю політичних партій» [126] було зроблено важливий крок у модернізації української системи партійного фінансування.

Закон націлений на комплексне удосконалення механізмів розподілу державних коштів для політичних партій, підвищення прозорості їхньої фінансової діяльності та посилення контролю за джерелами фінансування. Однією з ключових новацій стало чітке визначення умов для отримання державного фінансування, що включає не лише необхідний рівень результатів на виборах, а й відповідність партії низці критеріїв прозорості, належного ведення обліку та регулярного подання фінансових звітів у встановлені терміни [126].

Закон встановлює пропорційний розподіл державних субсидій між політичними силами залежно від отриманих на попередніх виборах результатів та масштабів партійної діяльності, що сприяє справедливому фінансуванню і стимулює партії до посилення своєї внутрішньої організаційної структури.

Особлива увага у законі приділена контролю джерел фінансування. Партії зобов'язані надавати розширену інформацію про всіх донорів, включаючи відомості про фізичних та юридичних осіб, що здійснюють внески, а також

підтверджувати законність їх походження. Передбачено суворіші вимоги до розкриття даних про внески, що надходять від підприємств, пов'язаних із державою або іноземними суб'єктами, а також заборону прийняття анонімних внесків. Ці зміни спрямовані на мінімізацію ризиків прихованого впливу на політичні рішення та на зменшення можливостей для тіньового фінансування.

Крім того, Закон № 3337-ІХ передбачає цифровізацію фінансової звітності політичних партій, що є значним кроком уперед у контексті прозорості та підзвітності. Впровадження Єдиного державного реєстру звітності політичних партій для подання фінансових звітів дозволяє автоматично перевіряти дані, порівнювати їх із банківськими транзакціями та податковими реєстрами, а також робить цю інформацію доступною для громадськості[126].

Національне агентство з питань запобігання корупції розробило та впроваджує нові форми звітів, адаптовані до цифрової системи, що також відповідає міжнародним стандартам.

Окрім прямого контролю, імплементація цих змін дозволяє Україні підвищити свою оцінку в моніторингових звітах Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO), що аналізує прозорість політичних фінансів (зокрема, Четвертий раунд оцінювання). Невиконання зобов'язань щодо прозорості фінансування політичних партій, як показує міжнародний досвід, може стати серйозною перешкодою на шляху євроінтеграції. Таким чином, громадські організації, журналісти та дослідники отримують можливість оперативного моніторингу фінансової діяльності політичних партій у режимі реального часу, що створює додатковий стимул для партій дотримуватися прозорості і підзвітності.

Особливе значення має і розширення відповідальності за порушення порядку фінансування. Закон запроваджує не лише адміністративні та фінансові санкції, а й можливість тимчасового обмеження доступу партій до державного фінансування, якщо виявлено систематичні порушення, приховування джерел надходжень або недотримання вимог щодо прозорості. Це створює реальні механізми запобігання зловживанням і формує стимул для самоконтролю всередині партійних структур.

Пряме державне фінансування забезпечує прозорість джерельної бази партій, дозволяє здійснювати контроль за витратами на статутну діяльність та виборчі кампанії, що в сукупності підвищує рівень довіри громадян до політичних інститутів.

Міжнародна практика свідчить, що державне фінансування партій є усталеною демократичною нормою у багатьох європейських країнах. Історично одним із перших прикладів стало запровадження державного фінансування партій у Німеччині у 1959 році, коли законодавство передбачало фінансову допомогу на проведення передвиборчих кампаній. У 1966 році ця допомога була визнана обов'язковою, а її розподіл здійснювався пропорційно кількості голосів, отриманих партією на виборах. Подібна практика склалася і в інших європейських країнах, таких як Австрія, Швеція, Фінляндія та Італія, де державне фінансування поєднується із суворим контролем та вимогою прозорості звітності.

Регулювання фінансування партій на міжнародному рівні ґрунтується на загальноєвропейських та глобальних стандартах. Серед ключових документів слід виділити Конвенцію ООН проти корупції [72], яка закликає держави забезпечити прозорість фінансування кандидатів і партій, Правила фінансування політичних партій Венеціанської комісії на 46-му пленарному засіданні у м. Венеція (9–10 березня 2001 р.) [119], які визначають обов'язковість державного фінансування для партій, представлених у парламенті, і необхідність розширення цього фінансування на нові політичні сили, рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи 1516 (2001) та REC (2003) 4 Комітету Міністрів Ради Європи щодо прозорості фінансування, обмеження приватних внесків та звітності [137], а також моніторинг Групи держав проти корупції GRECO, який включає оцінку прозорості фінансування партій. У багатьох європейських країнах пряме державне фінансування передбачає два основних підходи: щорічне фінансування для підтримки статутної діяльності партій та компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням виборчих кампаній.

Розподіл фінансової допомоги політичним партіям у більшості країн здійснюється пропорційно кількості отриманих голосів на виборах або відповідно до кількості здобутих депутатських мандатів. Такий підхід дозволяє

забезпечити більш справедливе використання державних коштів та стимулює партії до активної участі у виборчому процесі. Він також сприяє підвищенню рівня політичної конкуренції, адже партії, які отримали значну підтримку виборців, мають більше ресурсів для реалізації своїх програм. Водночас у національних практиках існують відмінності: у деяких державах фінансування надається лише тим партіям, що подолали певний виборчий бар'єр, тоді як інші моделі передбачають підтримку навіть невеликих політичних сил, аби зберегти політичний плюралізм.

Окрім прямого фінансування, застосовуються й непрямі форми підтримки, які мають не менш важливе значення для розвитку політичної системи. Серед них - безоплатний ефірний час на телебаченні та радіо, що дає можливість партіям донести свої програми до широкого кола громадян; податкові пільги для донорів, які стимулюють громадянську участь у політичному житті; а також спеціальні пільги для кандидатів, що зменшують фінансовий тягар виборчих кампаній. Такі механізми допомагають збалансувати конкуренцію між великими та новими політичними силами, створюючи умови для рівного доступу до виборців і сприяючи формуванню більш відкритої та демократичної політичної культури.

Контроль за фінансами партій у різних країнах здійснюють спеціальні органи: у США – Федеральна виборча комісія, в Угорщині – Державна рахункова палата, в Іспанії – Рахунковий трибунал, в Австрії та Німеччині – спеціальні комісії при органах влади. Система контролю включає аудит фінансових звітів, перевірку джерел доходів, контроль за витратами на виборчі кампанії та адміністративну або кримінальну відповідальність за порушення.

В Україні ці функції здійснюють правоохоронні органи та Національне агентство з питань запобігання корупції, що дозволяє здійснювати ефективний контроль, хоча і потребує вдосконалення. У Німеччині фінансування регулюється Законом про політичні партії, який передбачає змішану систему - поєднання державних дотацій та приватних внесків під жорстким контролем Федерального аудиторського суду. Всі звіти партій публікуються у відкритому доступі, що гарантує суспільну підзвітність. Схожа модель діє у Польщі згідно із

Законом «Про політичні партії», державні субсидії надаються партіям, які набрали понад три відсотки голосів, пропорційно до результатів виборів. Фінансові звіти перевіряє Державна виборча комісія, а виявлені порушення караються не лише штрафами, а й втратою права на державне фінансування.

Для України важливо врахувати позитивний досвід цих держав і розвивати власну модель публічного контролю. Удосконалення контролю за фінансуванням політичних партій та запобігання зловживанням у цій сфері є надзвичайно актуальним завданням для України, особливо з огляду на сучасні політичні виклики та умови воєнного стану. Основним принципом ефективного контролю є поєднання законодавчої чіткості, інституційної незалежності органів контролю, прозорості звітності та належної санкційної системи.

У сучасних дослідженнях неодноразово наголошено, що система державного контролю має сприяти диверсифікації джерел фінансування, зменшенню залежності політичних сил від великих приватних донорів та забезпеченню умов для чесної політичної конкуренції. Шляхи вдосконалення контролю передбачають посилення ролі незалежних органів, які здійснюють моніторинг фінансової діяльності партій, зокрема Національного агентства з питань запобігання корупції. Важливим є впровадження сучасних цифрових інструментів для автоматизованої перевірки звітності, що зменшить ризики маніпуляцій та приховування реальних витрат. Крім того, варто розширити можливості громадського контролю, наприклад, через створення відкритих онлайн-реєстрів донорів та витрат, що дозволить журналістам, експертам і громадянам оперативно аналізувати фінансові потоки.

Запобігання зловживанням у сфері фінансування партій потребує комплексного підходу: від чітких законодавчих обмежень щодо розміру та джерел внесків до ефективних санкцій за порушення. Важливою є також освітня складова - формування у суспільстві розуміння, що прозорість фінансування є не лише юридичною вимогою, а й етичним стандартом політичної діяльності. Лише поєднання правових механізмів, технологічних рішень та активної участі громадянського суспільства може гарантувати, що політичні партії діятимуть у межах закону та в інтересах виборців, а не окремих фінансових груп.

Одним із важливих шляхів вдосконалення контролю є посилення ролі спеціалізованого органу контролю, який би мав повну незалежність від політичного впливу. У більшості європейських країн контроль за партійними фінансами здійснюють спеціалізовані органи, які не входять до системи виконавчої влади. Так, у Австрії – це комісія при Міністерстві внутрішніх справ, яка має автономний статус; в Іспанії – Рахунковий трибунал; у США – Федеральна виборча комісія, яка функціонує як незалежний колегіальний орган.

У контексті України доцільним є створення повністю незалежної комісії при Центральній виборчій комісії, яка мала б виключне право перевіряти фінансові звіти партій, оцінювати джерела надходжень та застосовувати санкції. При цьому такий орган повинен мати доступ до повного масиву фінансових даних юридичних осіб та фізичних осіб, що роблять внески на користь партій, та здійснювати моніторинг використання державних коштів у реальному часі. Досвід країн Європи свідчить, що електронні платформи для подання фінансових звітів значно підвищують прозорість, спрощують аудит та дозволяють громадськості отримувати оперативну інформацію про джерела фінансування. Наприклад, у Німеччині та Швеції фінансові звіти партій подаються у відкритому електронному форматі, доступному для аналізу незалежними експертами та ЗМІ.

Залежність партій від приватних донорів є одним із основних чинників політичної корупції. Важливо встановити чіткі ліміти на внески фізичних та юридичних осіб, заборонити внески від іноземних осіб, а також обов'язково розкривати персональні дані великих донорів у публічному доступі. Крім того, необхідно ввести обов'язкову аудиторську перевірку всіх надходжень понад визначену законом суму, що забезпечить оперативне виявлення порушень і потенційних схем обходу обмежень. У європейських країнах застосовуються різні види відповідальності: штрафи, вилучення незаконно отриманих коштів, позбавлення права на державне фінансування, а в окремих випадках – кримінальна відповідальність посадових осіб партій (Італія, Франція). В Україні доцільно передбачити комплексну систему санкцій, яка охоплює і фінансові, і адміністративні, і кримінальні заходи залежно від тяжкості порушення, з

обов'язковою публічною публікацією результатів перевірки для підвищення рівня відповідальності.

Гармонізація українських норм із міжнародними стандартами та рекомендаціями GRECO, Венеціанської комісії, ОБСЄ та Ради Європи. Це передбачає імплементацію у національне законодавство положень про обов'язкове державне фінансування партій, розподіл коштів пропорційно кількості отриманих голосів, обов'язкову прозору звітність і аудит, а також заборону непрозорих приватних внесків. Зокрема, впровадження рекомендацій Венеціанської комісії щодо підтримки нових партій та забезпечення рівності можливостей для всіх політичних сил дозволить зменшити ризики монополізації політичного процесу.

Регулярні тренінги, методичні рекомендації та консультації щодо ведення прозорої фінансової діяльності зменшують ризик порушень і сприяють самоконтролю. Додатково варто запровадити систему громадського моніторингу, коли незалежні експерти, аналітичні центри та ЗМІ отримують доступ до фінансових звітів партій у реальному часі. Досвід ЄС демонструє, що ефективне поєднання цих форм підвищує фінансову стабільність партій та знижує ризик залежності від олігархів та бізнес-груп. Непрямі методи, такі як безоплатний ефірний час, податкові пільги на внески та компенсація витрат на виборчі кампанії, дозволяють збалансувати політичну конкуренцію та забезпечити рівні можливості для нових і малих партій.

Завершальною умовою ефективного контролю є постійний міжнародний моніторинг та обмін досвідом. Україна може використовувати механізми GRECO, ОБСЄ та Ради Європи для оцінки прозорості фінансування партій, впровадження найкращих практик та адаптації міжнародних стандартів до національної специфіки. Такі заходи дозволять не лише запобігати зловживанням, а й формувати довіру громадян до політичних процесів, створюючи основу для стабільної та прозорої демократії.

Висновки до розділу 3

Поглиблений аналіз показує, що громадські організації в Україні вже виконують важливу функцію у сфері фінансового контролю за політичними партіями, проте їхній потенціал використовується лише частково. Основною причиною цього є відсутність чіткого законодавчого закріплення їхніх повноважень та механізмів взаємодії з державними органами. Тому необхідним є комплексне реформування правової бази, яке дозволить інтегрувати громадський сектор у систему моніторингу та контролю за фінансами партій на рівні інституційних стандартів.

Важливим кроком у цьому напрямі є законодавче закріплення процедур громадського моніторингу партійних фінансів. Надання громадським організаціям статусу партнерів НАЗК та ЦВК, права офіційного подання аналітичних висновків і рекомендацій, а також обов'язку державних органів реагувати на ці висновки забезпечить сталість та системність контролю. Це сприятиме підвищенню легітимності рішень у сфері фінансів партій та створить умови для більшої прозорості політичного процесу.

Не менш важливим є запровадження механізму регулярного звітування політичних партій перед громадськістю у відкритому електронному форматі. Такий підхід дозволить громадським організаціям здійснювати глибокий аналіз структури надходжень і витрат, виявляти непрозорі джерела фінансування та формувати рекомендації щодо удосконалення фінансових практик. Паралельно розвиток партнерства між НАЗК і громадським сектором через створення спільних робочих груп, обмін даними та підтримку моніторингових проектів забезпечить більш ефективний нагляд за використанням фінансових ресурсів партій. Крім того, важливо передбачити створення єдиної електронної бази фінансових звітів партій, яка буде інтегрована з іншими державними реєстрами. Це дозволить автоматично співставляти дані про витрати та надходження з інформацією про донорів, контрагентів чи пов'язані компанії. Такий механізм не лише підвищить рівень прозорості, а й мінімізує ризики прихованого фінансування та використання «тіньових» схем.

Не менш значущим є запровадження освітніх програм для представників політичних партій та громадських організацій щодо стандартів фінансової звітності та антикорупційних практик. Підвищення рівня правової та фінансової культури учасників політичного процесу сприятиме формуванню довіри суспільства до партій, а також забезпечить сталість демократичних інституцій через відповідальне та прозоре використання ресурсів.

Отже, комплексне впровадження запропонованих змін - від законодавчого закріплення ролі громадських організацій до імплементації міжнародних стандартів GRECO та ОБСЄ - створить ефективну модель співпраці державних і недержавних суб'єктів контролю. Це посилить фінансову прозорість політичних партій, сприятиме формуванню культури відповідальності та підзвітності й наблизить Україну до європейських стандартів доброчесності та демократичного врядування.

Порівняльний аналіз фінансово-правового статусу політичних партій у Польщі та Німеччині показує, що обидві країни вибудували систему, яка поєднує державне фінансування з жорсткими вимогами до прозорості приватних внесків. У Польщі державні кошти розподіляються пропорційно до результатів виборів, а приватні пожертви суворо лімітовані та контролюються Державною виборчою комісією. Це дозволяє зменшити вплив великих бізнес-груп на політичний процес і водночас підтримати нові партії, які отримали реальну підтримку виборців. У Німеччині державне фінансування доповнюється внесками громадян та членськими платежами, що стимулює партії до активної роботи з виборцями. Важливо, що всі джерела фінансування підлягають обов'язковому розкриттю, а звітність партій є відкритою для громадськості та незалежних експертів.

Для України доцільно адаптувати ці практики, створивши незалежний орган контролю при Центральній виборчій комісії з виключними повноваженнями щодо перевірки фінансових звітів та застосування санкцій. Варто законодавчо закріпити обов'язкові ліміти на приватні внески, заборонити фінансування з іноземних джерел та впровадити електронні платформи для подання звітності у відкритому форматі. Це дозволить забезпечити прозорість, зменшити ризики політичної корупції та сформувати рівні умови для нових і

малих партій. Додатково слід гармонізувати українське законодавство з рекомендаціями GRECO та Венеціанської комісії, що сприятиме інтеграції України у європейський правовий простір і підвищить довіру громадян до політичних процесів.

Ефективний контроль за фінансуванням політичних партій потребує комплексного підходу, який поєднує незалежність спеціалізованого органу, прозорість фінансової звітності та гармонізацію національних норм із міжнародними стандартами. Досвід європейських країн свідчить, що створення незалежних комісій, впровадження електронних платформ для подання звітів та обов'язковий аудит значно знижують ризики корупції та забезпечують відкритість політичного процесу. Важливим є також встановлення чітких лімітів на приватні внески, заборона іноземного фінансування та застосування дієвих санкцій - від штрафів до кримінальної відповідальності, що підвищує рівень відповідальності партій перед суспільством.

Для України доцільним є створення незалежного органу при Центральній виборчій комісії, який матиме виключні повноваження у сфері контролю за партійними фінансами, а також запровадження системи громадського моніторингу та регулярних освітніх заходів для партій. Поєднання державного фінансування, прозорих механізмів звітності, непрямих форм підтримки та міжнародного нагляду дозволить зменшити залежність політичних сил від олігархів і бізнес-груп, забезпечити рівні можливості для нових партій та сформувати довіру громадян до демократичних інститутів. У результаті це стане основою для стабільної, прозорої та конкурентної політичної системи.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було здійснено комплексний теоретико-правовий та практичний аналіз фінансово-правового статусу політичних партій в Україні, що дозволило обґрунтувати висновки та пропозиції щодо необхідності вдосконалення правового регулювання фінансування політичних партій.

1. Політичні партії є невід'ємним інститутом демократичної правової держави, які виконують функцію посередника між суспільством та державними органами влади. Їх правовий статус в Україні визначається насамперед Законом України «Про політичні партії в Україні», який окреслює основні засади їх створення, діяльності та припинення, а також визначає права та обов'язки партій у політичному процесі.

Ознаки політичних партій дозволяють відрізнити їх від інших громадських об'єднань та чітко окреслюють їх місце в системі інститутів громадянського суспільства. До таких ознак належать: наявність чітко визначеної програми та ідеології, спрямованість на здобуття й реалізацію політичної влади, організаційна структура, членство, участь у виборах та формуванні органів влади.

Механізми функціонування політичних партій охоплюють внутрішньопартійну організацію, участь у виборчому процесі, формування політичної культури суспільства, взаємодію з державними інститутами та міжнародними організаціями. Особливої актуальності вони набувають в умовах війни, коли партії виступають інструментом консолідації суспільства, збереження політичної стабільності та формування національної єдності.

Водночас сучасний стан розвитку політичних партій в Україні засвідчує наявність низки проблем: слабка інституціоналізація, персоніфікованість партійних структур, недостатній рівень внутрішньої демократії, залежність від фінансово-промислових груп. Ці виклики вимагають удосконалення правового регулювання та підвищення ролі партій у демократичному розвитку держави.

2. Правове регулювання політичних партій в Україні пройшло складний шлях від формалізації існування політичних партій до поступового посилення їх

ролі у політичному житті, проте потребує подальшої адаптації до європейських стандартів для забезпечення стабільності та демократичності партійної системи. Генезис правового регулювання політичних партій в Україні характеризується поступовим формуванням нормативно - правової бази, що відображає трансформації політичної системи та суспільних запитів. Початковий етап пов'язаний із втратою статусу монопольної Комуністичної партії, що сприяло формалізації права громадян на об'єднання у політичні партії. Конституція України закріпила фундаментальні засади їх функціонування, а прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні» визначило базові засади діяльності політичних партій, хоч і з певними недоліками, зокрема у сфері фінансового регулювання. З огляду на це, пропонуємо наступну періодизацію генезису правового регулювання політичних партій в Україні, яка враховує ключові події, зміни у законодавстві та політичних реаліях:

1991–1996 рр. - початковий етап формування політичної системи та правового статусу партій, період після розпаду СРСР, коли відбувалася легалізація та реєстрація політичних партій, ухвалення першого законодавства про об'єднання громадян;

1996–2004 рр. - період закріплення політичних партій на конституційному рівні, прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні», впровадження змішаної виборчої системи, що сприяло підвищенню ролі партій у виборчому процесі;

2004–2014 рр. - трансформації партійної системи в умовах політичних криз і конституційних змін: період інтенсивних змін форми правління (2004, 2010, 2014), експериментів із виборчими системами, що призвело до як посилення, так і ослаблення інституційної спроможності партій;

2014–2020 рр. - реформи після Революції Гідності, запровадження державного фінансування партій (2015), зміцнення контролю за їхньою діяльністю, ухвалення Виборчого кодексу України (2019), що встановив єдині правила для виборів і діяльності партій;

2020 рік - сьогодення - стабілізація та вдосконалення правового регулювання, період адаптації законодавства до європейських стандартів,

посилення фінансової дисципліни партій, боротьба з політичною корупцією, розробка нових механізмів підтримки партій та стимулювання політичної конкуренції.

3. На основі аналізу чинного законодавства, наявних наукових, публіцистичних та методичних джерел, запропоновано перелік та встановлено зміст принципів фінансування політичних партій. До принципів фінансування політичних партій віднесено: принцип законності, принцип рівноправності фінансування, принцип прозорості фінансування та принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування.

Принцип законності виражається в тому, що весь процес фінансування політичних партій детально регламентується нормами законодавства, дотримання яких забезпечується можливістю застосування до правопорушників заходів державного примусу.

Принцип рівноправності полягає в тому, що всі належним чином зареєстровані політичні партії, які здійснюють свою діяльність, мають рівні права на отримання та залучення фінансування для здійснення своєї поточної діяльності. Вони мають право визначати, за умови дотримання вимог та обмежень, передбачених законом, з яких джерел політична партія формуватиме свій бюджет.

Принцип прозорості фінансування політичних партій передбачає обов'язкову відкритість для держави та суспільства всіх процедур, пов'язаних із наданням та використанням партійних фінансових ресурсів. Він передбачає обов'язок партій вести фінансову звітність, а також обов'язок опубліковувати відповідні звіти для широкого загалу.

Принцип незалежності політичних партій від джерел фінансування можна охарактеризувати, як принцип, згідно з яким у питаннях фінансування своєї поточної діяльності політичні партії незалежні від держави, спонсорів, членів партій та інших осіб.

З метою підтримання та подальшої еволюції відкритого, демократичного політичного процесу запропоновано наведені принципи фінансування

політичних партій включити до профільного Закону України «Про політичні партії в Україні».

4. В сучасних умовах розвитку правової держави та демократичного суспільства нормативно-правове забезпечення фінансово - правового статусу політичних партій в Україні набуває особливого значення, оскільки ефективне функціонування політичних партій значною мірою залежить від прозорого, чіткого та справедливого регулювання їх фінансування. Основним викликом у цій сфері є забезпечення балансу між свободою політичної діяльності, принципами фінансової прозорості та запобіганням корупції. Нормативно - правова база в Україні включає низку важливих положень щодо джерел фінансування політичних партій, контролю за їх фінансовою діяльністю та механізмів державного фінансування. Проте аналіз чинного законодавства показав наявність низки прогалин і суперечностей, які потребують вдосконалення. Запровадження більш дієвих механізмів контролю, посилення відповідальності за порушення правил фінансування та підвищення рівня прозорості звітності політичних партій є ключовими напрямками для покращення фінансово - правового регулювання. Особливостями нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні є:

- встановлення на законодавчому рівні статусу неприбуткової організації для політичних партій;
- закріплення за партіями права на матеріальні й фінансові ресурси, визначаючи джерела та форми політичного фінансування;
- доходи або майно політичної партії не підлягають розподілу між засновниками чи учасниками;
- держава гарантує політичним партіям право володіти майном і коштами для виконання статутної діяльності, але водночас обмежує можливість здійснювати господарську діяльність через відсутність чітко визначених форм такої діяльності в законодавстві.

5. Здійснивши аналіз нормативного визначення прав та обов'язків політичних пертій у фінансовій сфері пропонуємо до Закону України «Про

політичні партії в Україні» внести зміни, а саме додати окрему статтю 14-1 «Права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері» та виокремити чітко права та обов'язки політичних партій у фінансовій сфері. До прав політичних партій у фінансовій сфері пропонуємо віднести наступні права:

- отримувати фінансування з державного бюджету (державне фінансування статутної діяльності) та від фізичних і юридичних осіб, окрім заборонених джерел фінансування;

- володіти, користуватися, розпоряджатися рухомим та нерухомим майном та використовувати його виключно для реалізації статутних завдань; -

- відкривати банківські рахунки в банківських установах України;

- розпоряджатися коштами, отриманими законним шляхом, для проведення передвиборчої агітації, організації заходів, інформаційної діяльності тощо.

До обов'язків політичної партії доцільно відносити наступні:

- забезпечувати фінансову прозорість шляхом подання та оприлюднення щорічних та щоквартальних фінансових звітів;

- дотримуватися встановлених обмежень щодо джерел фінансування (заборона отримання внесків від іноземних держав, анонімних донорів, державних підприємств тощо);

- вести облік доходів і витрат відповідно до вимог законодавства, із збереженням усіх фінансових документів;

- звітувати перед Національним агентством з питань запобігання корупції про отримані внески та використані кошти;

- повернути незаконні внески у встановлені строки або перерахувати їх до державного бюджету;

- проходити незалежний фінансовий аудит у разі отримання державного фінансування;

- відкривати банківські рахунки в банківських установах України.

6. Санкції за порушення політичними партіями норм фінансового законодавства є явно непропорційними до обсягу коштів, отриманих та витрачених будь-якою політичною партією. Це створює ситуацію, за якої

потенційна вигода від порушень значно перевищує ризики притягнення до відповідальності. Відсутність належної суворості покарань призводить до низької ефективності існуючих механізмів контролю та заохочує політичні сили до використання нелегальних джерел фінансування. Така диспропорція підриває принцип верховенства права та дискредитує інститут державного фінансування як інструмент боротьби з політичною корупцією, що, своєю чергою, знижує довіру суспільства до політичних партій. Як наслідок, розміри штрафу, зафіксовані у КУпАП, КК України не виконують превентивну функцію від фінансових порушень. Обсяги коштів, які витрачаються на політичну рекламу, передвиборчу агітацію є непропорційними з розмірами санкцій за порушення правил політичного фінансування. Вважаємо за необхідне, внести зміни до КУпАП та КК України, а саме встановити розмір штрафу як 100% від суми незаконного внеску або отриманої фінансової підтримки. Також пропонуємо у разі порушення політичними партіями порядку звітування щодо фінансової діяльності підвищити розмір штрафу до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Окрім цього, необхідно збільшити розміри штрафів за фінансові порушення політичних партій, які тягнуть кримінальну відповідальність, зокрема їх залежність від незаконно отриманої суми.

7. У контексті вдосконалення системи фінансового контролю за діяльністю політичних партій в Україні особливого значення набуває імплементація європейських принципів прозорості та підзвітності. Врахування практик Ради Європи, Європейського Союзу та рекомендацій міжнародних організацій (GRECO, ОБСЄ, Венеціанської комісії) дозволяє сформувавши комплексний підхід, який поєднує законодавчі зміни, інституційне посилення контролюючих органів, залучення громадянського суспільства та запровадження сучасних технологічних рішень. Такий підхід спрямований на створення ефективної моделі фінансового моніторингу партій, що забезпечить прозорість використання коштів, зменшить ризики політичної корупції та сприятиме формуванню довіри громадян до демократичних процесів.

По-перше, громадські організації вже виконують важливу аналітичну та просвітницьку функцію у сфері контролю за фінансами політичних партій, проте

їхня діяльність обмежена відсутністю законодавчо закріплених процедур. Тому необхідно внести зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні», передбачивши окремий розділ про участь громадських організацій у фінансовому моніторингу. Це має включати право доступу до фінансової звітності партій, можливість подавати аналітичні висновки та обов'язок державних органів реагувати на них.

По-друге, варто розширити інституційну співпрацю між НАЗК та громадським сектором. Для цього доцільно створити спільні робочі групи, які б займалися аналізом звітності партій, проводили навчальні програми для активістів та аналітиків, а також забезпечували регулярний обмін даними. У Закон «Про запобігання корупції» слід внести зміни, які чітко визначатимуть роль НАЗК у взаємодії з громадськими організаціями та закріплюватимуть обов'язок реагувати на результати громадських аудитів.

По-третє, необхідно запровадити стандартизовану методику громадського аудиту фінансових звітів партій, розроблену з урахуванням рекомендацій GRECO, ОБСЄ/БДПЛ та Transparency International. Це дозволить уніфікувати підходи до аналізу фінансових потоків, зробити результати аудитів більш об'єктивними та придатними для офіційного використання. Важливим є також створення електронної платформи для оприлюднення звітів партій у відкритому форматі з доступом до первинних документів, що забезпечить можливість незалежного аналізу.

По-четверте, для забезпечення сталості діяльності громадських організацій необхідно передбачити державне фінансування або грантову підтримку проектів громадського моніторингу. Це дозволить інституціям громадянського суспільства працювати системно, а не лише на добровільних засадах, і забезпечить їхню спроможність здійснювати довгостроковий контроль. У результаті реалізація цих заходів сприятиме підвищенню прозорості фінансування партій, формуванню культури відповідальності та підзвітності, а також наблизить Україну до європейських стандартів доброчесності та демократичного врядування.

8. Порівняльний аналіз фінансово-правового статусу політичних партій у Польщі та Німеччині показує, що обидві країни вибудували систему, яка поєднує державне фінансування з жорсткими вимогами до прозорості приватних внесків. У Польщі державні кошти розподіляються пропорційно до результатів виборів, а приватні пожертви суворо лімітовані та контролюються Державною виборчою комісією. Це дозволяє зменшити вплив великих бізнес-груп на політичний процес і водночас підтримати нові партії, які отримали реальну підтримку виборців. У Німеччині державне фінансування доповнюється внесками громадян та членськими платежами, що стимулює партії до активної роботи з виборцями. Важливо, що всі джерела фінансування підлягають обов'язковому розкриттю, а звітність партій є відкритою для громадськості та незалежних експертів.

Для України доцільно адаптувати ці практики, створивши незалежний орган контролю при Центральній виборчій комісії з виключними повноваженнями щодо перевірки фінансових звітів та застосування санкцій. Варто законодавчо закріпити обов'язкові ліміти на приватні внески, заборонити фінансування з іноземних джерел та впровадити електронні платформи для подання звітності у відкритому форматі. Це дозволить забезпечити прозорість, зменшити ризики політичної корупції та сформувати рівні умови для нових і малих партій. Додатково слід гармонізувати українське законодавство з рекомендаціями GRECO та Венеціанської комісії, що сприятиме інтеграції України у європейський правовий простір і підвищить довіру громадян до політичних процесів.

9. Вдосконалення системи контролю за фінансуванням політичних партій в Україні має ґрунтуватися на комплексному поєднанні правових, інституційних та технологічних механізмів.

По-перше, ключовим є створення незалежного органу контролю при Центральній виборчій комісії, який матиме виключні повноваження щодо перевірки фінансових звітів, оцінки джерел надходжень та застосування санкцій. Такий орган повинен бути повністю автономним від політичного впливу, мати доступ до фінансових даних юридичних і фізичних осіб, що здійснюють внески,

та забезпечувати моніторинг використання державних коштів у режимі реального часу.

По-друге, необхідно законодавчо закріпити обов'язкові ліміти на приватні внески, заборону іноземного фінансування та обов'язкове розкриття інформації про великих донорів у публічному доступі. Це дозволить мінімізувати ризики політичної корупції та залежності партій від бізнес-груп чи олігархів.

По-третє, важливим напрямом є впровадження сучасних електронних платформ для подання та аналізу фінансових звітів, що значно спростить аудит і забезпечить громадський контроль. Досвід Німеччини та Швеції показує, що відкритий електронний формат звітності дозволяє незалежним експертам і ЗМІ оперативно аналізувати джерела фінансування, підвищуючи прозорість політичного процесу.

По-четверте, необхідно передбачити комплексну систему санкцій - від фінансових штрафів і вилучення незаконно отриманих коштів до адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб партій, залежно від тяжкості порушення. Важливим доповненням є регулярні тренінги та методичні рекомендації для партій щодо ведення прозорої фінансової діяльності, а також створення механізмів громадського моніторингу, коли незалежні аналітичні центри та ЗМІ отримують доступ до звітів у реальному часі. Нарешті, гармонізація українських норм із міжнародними стандартами та рекомендаціями GRECO, Венеціанської комісії, ОБСЄ та Ради Європи забезпечить відповідність європейським практикам і сприятиме формуванню довіри громадян до політичних процесів. У сукупності ці заходи створять основу для стабільної, прозорої та конкурентної демократії в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aragón, P., Volkovich, Y., Laniado, D., Kaltenbrunner, A. When a movement becomes a party: The 2015 Barcelona City Council election. 2015. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1507.08599>
2. Bjarnegård E., Zetterberg P. Removing Quotas, Maintaining Representation: Overcoming Gender Inequalities in Political Party Recruitment. *Representation*. 2011. Vol. 47, № 2. P. 187–199.
3. Bochsler D. When Two of the Same Are Needed: A Multilevel Model of Intragroup Ethnic Party Competition. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2012. 18(2), 216–241.
4. Bourne A. K. From Militant Democracy to Normal Politics? How European Democracies Respond to Populist Parties. *European Constitutional Law Review*. 2022. 18(3):488-510.
5. Bundesgesetz über die Finanzierung politischer Parteien (Parteiengesetz 2012 – PartG). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgbl/i/2012/56/P0/NOR40140617>
6. Capoccia G. *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Interwar European Democracies*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2005. 352 c.
7. Casal Bértoa A., Bourne A. K. (Mapping “Militant Democracy”): Variation in Party Ban Practices in European Democracies (1945–2015). *European Constitutional Law Review*. 2017. №13. P. 221–244.
8. Casal Bértoa, F., and I. Van Biezen.. “Party Regulation and Party Politics in Post-Communist Europe.” *East European Politics* 2014. 30 (3): 295–314. URL: <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.938738>
9. Caul M. Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*. 1999. 5(1). 79- 98.
10. Cederman L. E., Gleditsch K. S., Weidmann N. B. Horizontal Inequalities and Ethnonationalist Civil War: A Global Comparison. *American Political Science Review*. 2011. Vol. 105, No 3. P. 478–495.

11. Dancygier R. M. The Left and Minority Representation: The Labour Party, Muslim Candidates, and Inclusion Tradeoffs. *Comparative Politics*. 2013. Vol. 46, No 1. P. 1–21. DOI:10.5129
12. Deshko L. M. Responsibility for violation of the rules of financing a political party, election agitation or agitation of a referendum. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2023. №1. P. 650-654
13. Duverger M. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. – London : Methuen, 1954. – 438 p.
14. Gandhi J., Przeworski A. Authoritarian institutions and survival of autocrats. *Comparative political studies*. Thousand Oaks. CA.. 2007. Vol. 40, N 11. P. 1279–1301.
15. Gesetz über die politischen Parteien (Parteiengesetz) vom 24 Juli 1967. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/partg/_25.html
16. Golosov, G. V. Party System Format and the Longevity of Party Systems: An Empirical Examination. *Comparative Sociology*, 2014, 13(6), 727-747.
17. Huntington S. *Political Development and Political Decay*. *World Politics*. 1965. Vol. 17. № 3. P. 386-430
18. Katz R. S., Mair P. *Democracy and the Cartelization of Political Parties*. *Oxford University Press*. 2018. VIII, 256 c. (Origins of Modern Democracy).
19. OSCE/ODIHR; Venice Commission. *Guidelines on Political Party Regulation*. 2nd ed. – Warsaw; Strasbourg, 2020. URL: <https://www.osce.org/odihr/190522>
20. Parteienfinanzierung. URL: <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/parteienrecht/parteienfinanzierung/parteienfinanzierung-node.html>
21. Parteiengesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/partg/>
22. Piddubna, V. (2023). Features of the legal status of political parties as legal entities: comparative-legal characteristics. *ScienceRise: Juridical Science*, 4 (26), 4–12. URL: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.294272>
23. Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. – Cambridge. *Cambridge University Press*, 1976. – 386 p

24. The Political Parties, Elections and Referendums Act 2000. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/41/contents>
25. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.Nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970980604>.
26. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20110210112>.
27. Weber M. Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. – Berkeley : University of California Press, 1978. – Vol. 1. – 1469 p
28. Адашис Л. І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 225 с.
29. Адашис Л. І. Правове регулювання статусу політичних партій в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 32-40.
30. Антикорупційний моніторинг політичних партій. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/>
31. Бабенко К. А. Конституційно-правове забезпечення діяльності політичних партій в сучасній Україні: перспектива партократії чи здоровий патогенез? URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/430-konstitutsijno-pravove-zabezpechennya-diyalnosti-politichnikh-partij-v-suchasnij-ukrajini-perspektivapartokratiji-chi-zdorovij-partogenez.html>
32. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 3(53). С.31–45.
33. Бевз Ю. Правова основа організації та функціонування політичних партій в Україні. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 43-53. <file:///C:/Users/1/Downloads/man,+71.043-053.+%D0%91%D0%95%D0%92%D0%97+%D0%AE%D0%BB%D1%96%D1%8F+%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf>
34. Бернацький Б.В. Формування української моделі заборони політичних партій у світлі міжнародних стандартів і практик : дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.11 – міжнародне право. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ. 2019. 210 с.

35. Вадімова Н. Запровадження в Україні державного фінансування політичних партій та роль Центральної виборчої комісії в цьому процесі. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. № 2. С. 27-29.

36. Васильченко О. Фінансування політичних партій у зарубіжних країнах. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. № 6. С. 80-85.

37. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>

38. Висоцький В. М. Структура конституційно-правового статусу політичних партій. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса. 2015. С. 3–6

39. Гаврилюк І. О. Інституційні основи функціонування політичних партій в умовах демократичного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. 2020. Т. 34, № 1. С. 56–63.

40. Гейда О. В. Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків. 2005. 20 с.

41. Гернего О. О. Проблема втілення принципу соціальної справедливості в систему суспільних відносин (соціально-філософський аспект). *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. №3. С. 24.

42. Гонюкова Л. Методологія дослідження політичних партій у державно-управлінській науці. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 179–184. URL : <http://bit.ly/2QaD5mB>.

43. Громадський рух «Чесно». Моніторинг фінансів політичних партій. URL: <https://www.chesno.org/>

44. Гуцаленко Л.В., Дерій В.А., Коцупатрий М.М. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. Київ : ЦУЛ. 2009. 424 с.

45. Джуган В. В. Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз: автореф. дис. ...

канд. юрид. наук: 12.00.02. Держ. ВНЗ «Ужгород. нац. ун-т» МОН України. Ужгород, 2017. 17 с.

46. Джуган В. В. Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 230 с.

47. Джуган В. В. Поняття та види фінансування політичних партій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2021. № 63. С.56-60 URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/12.pdf>

48. Дмитренко Г. В. Організація і здійснення державного контролю в Україні (фінансово-економічні аспекти) : дис. ... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02. Київ. 2011. 480 с.

49. Жадан Т. А. Економічна сутність та зміст поняття «державний фінансовий контроль». *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 16. С. 161–168.

50. Залізнюк В. В. Поняття конституційно-правового статусу політичної партії як суб'єкта виборчого процесу. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2(2). С. 18-23

51. Замніус В., Ковриженко Д. Аналіз Закону України «Про політичні партії». *Парламент*. 2001. №. С. 18.

52. Захарченко Н. В., Швецова А. А. Механізм фінансування політичних партій з державного бюджету: світовий досвід та перспективи для України. *Економічний вісник*. 2016. №1. С. 20-28.

53. Здіорук С. І. Політичні партії як чинник формування політичної влади в Україні. К.: НІСД. 2004. С. 452-502.

54. Зеленько Г. І. Основні принципи організаційного оформлення політичної партії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2009. Вип. 2. С. 8–17.

55. Зубар В. М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права. *Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук.*

конф. проф.-викл. та аспірант. Складу. відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 272–274.

56. Зубенко Г. В. Право політичних партій на відшкодування витрат на здійснення передвиборчої агітації під час парламентських виборів в Україні та державах – членах ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 82. 2024. С.171-176

57. Кафарський В. І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2010. 36 с

58. Кафарський В. І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності. К. : Логос, 2008. 560 с.

59. Керівні принципи та доповідь щодо фінансування політичних партій: CDL-INF (2001) 8: ухвалені Венеціанською Комісією на 46 пленарній сесії (Венеція, 9-10 березня 2001 року). Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. С. 307–319

60. Кириченко С. О. Співвідношення соціальної правової держави і громадянського суспільства в умовах сучасної України. автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. 12.00.01. К. 2001. С.6.

61. Коваленко О. М. Правовий статус політичних партій: теорія та практика. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 218 с.

62. Ковальчук В.Б. Правові принципи функціонування політичних партій в процесі демократичної легітимації. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. №1(5). С. 1-18. URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12kvbpd1.pdf>

63. Ковбас І. В. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства. *Ерліхівський журнал*. 2024. №9. С. 52-57.

64. Ковбас, І. В. Державно-приватне партнерство як інструмент забезпечення публічного інтересу. *Академічні візії*. №42. 2025. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2143>

65. Ковбас, І. В. Публічне управління у сфері публічно-приватного партнерства в Україні. *Академічні візії*. №44 2025 URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2186>

66. Ковбас, І. В., Меленко, С. Г. (2025). Принципи державного фінансування політичних партій у контексті європейських демократичних стандартів. *Академічні візії*, (48). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2636>

67. Ковбас, І. В., Меленко, С. Г., Михайлюк, В. С. (2025). Інституційний механізм державного контролю за дотриманням принципів фінансування політичних партій в Україні. *Академічні візії*, (50). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2637>

68. Кодекс належної практики щодо політичних партій ухвалений Венеціанською комісією на 77 пленарній сесії (Венеція, 12–13 грудня 2008 р.). *Вибори та демократія*. 2009. № 4. С. 55–73. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)002-e)

69. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

70. Козій І. С. Статусно-адміністративна характеристика політичних партій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Т. 34 (73), № 6. С. 20-23.

71. Комітет виборців України. Аналітичні матеріали щодо фінансової прозорості партій. URL: <https://www.cvu.org.ua/>

72. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

73. Консолідований висновок на законопроект № 1029 в частині внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні». URL:

<http://www.pravo.org.ua/ua/news/20873877-konsolidovaniy-visnovok-nazakonoproekt-1029-v-chastini-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayini-propolitichni-partiyi-v-ukrayini>

74. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренка. Київ. Наукова думка, 2012.– 864 с.

75. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл./ за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с

76. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96>.

77. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія /Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоєць, В. Клиничук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2022. 986 с.

78. Кустова С.М. Державне фінансування політичних партій як передумова демократизації суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1040>.

79. Корчак Я. О. Фінансування політичних партій: теоретичні аспекти визначення типу (принципу) правового регулювання. *Юридичний вісник повітряне і космічне право*. 2021. № 2. С. 85-93

80. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001. № 25-26. Ст. 131

81. Лебедюк В. М. Фінансування політичних партій в Україні: механізми державного контролю URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/870/1/finansuvannia.pdf> .

82. Лешанич М. Особливості інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. дис... докт. пол. наук: 23.00.02. Івано-Франківськ, 2019. 209 с

83. Лешанич М. Правова інституціалізація політичних партій в Україні. *Вісник Прикарпатського університету*. 2019. Випуск 13. С. 94–103

84. Лисяк Л. В. Розвиток державного фінансово-го контролю в Україні. *Економічний вісник університету*. 2015. № 26/1. С. 200–206.
85. Литвин Н. А., Берлач А. І., Мацелюх І.А. Політичні права публічних службовців у контексті міжнародно-правової відповідальності держав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Випуск 92: частина 3. С. 247-253.
86. Маланчук О. Фінансування політичних партій. *Перші наукові читання пам'яті С.І. Юрія* (м. Тернопіль, 26 листопада 2015 р.). С. 215-219
87. Мандрика Л. М. Підстави набуття права власності політичними партіями. *Форум права*. 2009. № 3. С. 420–423
88. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2010. 20 с
89. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 листопада 2011 р. К.: ІПІЕНД, 2012. С. 46–64 с.
90. Молочко П. Сучасні інтерпретації політичних партій як інститутів політичної системи. *Політологічні та соціологічні студії* Том XI <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3df80921-5949-4f51-8442-983f7fc46e3f/content#page=274>
91. Москаленко А. О. Адміністративно-правове регулювання статусу юридичних осіб публічного права: дис...доктора філос. наук. Національний університет «Одеська юридична академія» Одеса. 2022. 239 с.
92. Мохончук Б. С. Окремі питання правового статусу політичних партій в Україні. *Світ науки та освіти*. № 1. 2018. С.15-18. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/Mohonchuk_15-18.pdf
93. Музиченко Г. В. Фінансування політичних партій як політико-правовий механізм протидії політичній корупції в європейських країнах. *Політикус : наук. журнал*. 2020. № 5. С. 80–84
94. Нассмахер К.-Х. Порівняльний аналіз фінансування політичної діяльності у країнах розвиненої демократії. *Політичні фінанси: регулювання і*

практика: Матеріали міжнар. конф. (м. Київ, 29 квітня 2002 р.). К.: Фонд «ЄвропаXXI», 2002. С. 54-77.

95. Національне агентство з питань запобігання корупції. Інформаційно-аналітичні матеріали. URL: <https://nazk.gov.ua/>

96. Нікітіна Л. О. Конституційно –правовий статус політичних партій в Україні. <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5528/5564>

97. Новакова О. В., Агафонова Г. С., Моїсеєва А. С., Струнін П. А. Політичні партії: теорія та функціональні практики : навчальний посібник Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. 300 с.

98. Новицька Н.Б., Новицький А.М. Правове забезпечення фінансового контролю в умовах військового стану. *Журнал східноєвропейського права*. № 121. 2024. С. 32-39.

99. Новицький А.М., Новицька Н.Б., Приймаченко Д.В. Організація публічно-правового контролю за використанням коштів державного бюджету України, що виділяються на потреби національної безпеки та оборони держави і підтримки малого підприємництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1. 2024. С. 430-433.

100. Обушний С. М. Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні: дис. ... канд. економ. наук:08.00.08. К., 2007. 186 с.

101. Олійник Ю. В. Фінансування політичних партій та державний контроль за ним: український досвід. *Соціально-гуманітарний вісник*. №24. 2018. С.101-102

102. Олькіна О. В. Конституціоналізація поняття «юридична особа публічного права». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 72-74

103. Олькіна О. В. Юридичні особи публічного права: постановка проблеми визначення критеріїв розмежування юридичних осіб публічного та приватного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 91–93. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2014/23.pdf

104. Оніщенко Н. М. Законодавче забезпечення партійного будівництва в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. Вип. 42. С. 770–772.

105. Остапець Ю. О. «Зелені» партії у структурі політичного ландшафту країн Європейського Союзу. *Регіональні студії*. 2023. № 35. С. 100-107.
106. Остапець Ю., Дудінська І. Еволюція партійної системи України: характеристика етапів та перспективи розвитку в поствоєнний період. Політичні інститути та процеси в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія/за заг. ред.: Юрія Остапця, Маріана Токаря. Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 2025. С. 7–61
107. Остапець, Ю. О. Характеристика акторного складу та конфігурації партійних систем країн Центральної Європи за результатами парламентських виборів 2023 року . *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 59-68.
108. Охонько С. М. Державне фінансування політичних партій як передумова запобігання політичній корупції. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 1. С. 127-132.
109. Палінчак М., Остапець Ю., Лешанич М. Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 240 с.
110. Парламентські вибори в Україні 2014. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
111. Партія політична. Політичний енциклопедичний словник. Заред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. К.: Генеза, 2004. С.474 -475.
112. Партія політична. Філософія політики: Короткий енцикл. словник. Авт. упоряд. Андрущенко В. П. та ін.. К. Знання України. 2002. С. 412-413.
113. Песоцька К. О. Конституціоналізація політичних партій: досвід Німеччини та України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 4. С. 59–65.
114. Петришина-Дюг Г.Г. Фінансування політичних партій: проблеми правового регулювання у сучасних державах. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 60. С. 91-97.

115. Піддубна В. Особливості правового статусу політичних партій як юридичних осіб: порівняльно-правова характеристика. *Юридична наука*. №4 (26). 2023. С. 4-12

116. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики : дис. ... док. економіч. наук : 08.00.08. Львів, 2015. 530 с.

117. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.02. К., 2004. 20 с.

118. Поліщук І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу. *Політичний менеджмент*. № 6. 2005 р. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/7bdca870-aa17-45db-be6b-b529db20bd03/content>

119. Посібник для політичних партій з політичного фінансування. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) в Україні. 2018. 164 с.

120. Примуш М. Порядок утворення і діяльності політичних партій. *Віче*. 2001. № 5. С. 143–154.

121. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10. Ст. 73.

122. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 25.03.2004 року № 1665-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1665-15>

123. Про вибори Президента України : Закон України від 05.03.1999 р. № 474–XIV. URL : <http://bit.ly/2W6qa97>.

124. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії політичній корупції : Закон України від 08.10.2015 № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19>

125. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

126. Про державне фінансування політичних партій. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partij>.

127. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.

128. Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній: Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 08.04.2003 р. № Rec(2003)4. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/232462_232527

129. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 17.08.2025)

130. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>

131. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 р. № 595–VIII. URL : <http://bit.ly/37wCtgI>.

132. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 року № 2460-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>

133. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

134. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

135. Публічні звіти НАЗК щодо електронної системи звітності політичних партій (2020–2024). URL: <https://nazk.gov.ua/>

136. Регламент ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС 2004/2003 «Про статус і фінансування політичних партій на європейському рівні» (OJ 2003 L 297) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-03#Text

137. Рекомендація Rec (2003)4 Комітету Міністрів державам-членам: щодо загальних правил протидії корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих компаній, прийнятих на 835 зустрічі заступників міністрів Комітету Міністрів Ради Європи. URL: [https://www.acrc.org.ua/ua/reports/library/all/rekomendacziya-rec\(2003\)4-komitetu-](https://www.acrc.org.ua/ua/reports/library/all/rekomendacziya-rec(2003)4-komitetu-)

[ministriv-derzhavam-chlenam:-shhodo-zagalnix-pravil-protidiyi-korupcziji-u-finansuvanni-politichnix-partij-ta-viborchix-kompanij,-prijnyatix-na-835-zustrichi-zastupnikiv-ministriv-komitetu-ministriv-radi-evropi.html](http://www.assembly.coe.int/nx/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16907&lang=en)

138. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) «Фінансування політичних партій» від 22.05.2001 року № 1516 (2001) URL: <http://www.assembly.coe.int/nx/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16907&lang=en>

139. Рішення Рахункової палати «Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету Національним агентством з питань запобігання корупції» № 19-3 від 27 вересня 2017 року. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16753314/R_RP_19-3_2017.pdf?subportal=main

140. Романюк А. Джерела фінансування виборчих кампаній політичних партій. URL: http://cehrin.org.ua/chrin-ngo/wp-content/uploads/2015/06/Dzherela_finansuvannja_kampanij1.pdf

141. Саміло А. О. Правові засади становлення та розвитку політичних партій в Україні з кінця XIX ст. до 2001 р. (на матеріалах Запорізького регіону): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2004. 240 с

142. Самохвалов В. В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 19 с.

143. Сидорчук О. Становлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування. URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1456483459_4026.pdf

144. Сізокрилов М.В. Правовий статус політичних партій в Україні. *Правова держава*. 2021. № 4. С. 138–144. URL : <https://pd.onu.edu.ua/article/view/225619/226599>

145. Сливка М.М. Поняття державного фінансового контролю та правовий статус суб'єктів його забезпечення.. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С. 624-627. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/98.pdf>

146. Сопілко І. М. Прозорість фінансування політичної діяльності: міжнародно-правовий досвід і практика України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 2. С. 85-92

147. Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. *Право України*. №2. 2014. С. 70-79.

148. Спільний висновок Венеціанської комісії та Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ щодо проекту закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції в Україні. URL: <http://www.osce.org/uk/odihr/180226?download=true>

149. Стеценко В. А. Політичні партії та партійна система: сучасні підходи до дослідження. *Політологія*. 2021. № 2. С. 34–45.

150. Стойко О. Децентралізація як виклик для партійної системи України. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2018. Вип. 8. С. 158–163.

151. Сторожук І. П. Фінансово-правовий статус юридичних осіб публічного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 117-121. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/20.pdf>

152. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті. За ред. Ю. Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. 428 с.

153. Філик Н. В. Державно-правові засади громадянського суспільства. автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. : 12.00.01. К., 2004. С.3.

154. Фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Довідник з фінансування політичної діяльності. Ред. Е. Фальгера, С. Джонс, М. Оман. URL: <http://www.idea.int/sites/default/files/publications/funding-of-political-parties-and-election-campaigns-UK.pdf>

155. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 808 с.

156. Хавронюк М. Щодо відповідальності за порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній. URL:

<https://pravo.org.ua/shhodo-vidpovidalnosti-za-porushennya-pravyl-finansuvannya-politychnyh-partij-i-vyborchyh-kampanij/>

157. Хмельков А.В. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. 549 с.

158. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2011. 584 с.

159. Центр політичних студій та аналітики «Ейдос». Моніторинг фінансових звітів партій. URL: <https://www.eidos.org.ua/>

160. Центральна виборча комісія України. Фінансова звітність політичних партій. URL: <https://cvk.gov.ua/>

161. Чальцева О. М. Операціоналізація інституціоналізації політичних партій у сучасних компаративних дослідженнях. *Політичне життя*. 2 2025. С. 5-20. URL: <file:///C:/Users/Natalia/Downloads/17851-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-35526-1-10-20250718.pdf>

162. Чальцева О. М. Інститут політичної партії як предмет вивчення в компаративних дослідженнях. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування, №10. 2023. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-08>

163. Чальцева О.М. Інституціоналізація політичної партії як актора публічного управління. *Політикус*. №5. 2023. С.103-108.

164. Шай Р. Проблеми функціонування політичних партій в Україні та шляхи удосконалення їхньої діяльності. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5665/vnulpurn201685545.pdf>

165. Шаповал В. М. Сучасна демократія: інститути, політичні партії, вибори. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 280 с.

166. Шаповалов О. Правова інституціоналізація та конституційно-правове регулювання організації і діяльності політичних партій у ФРН. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2004. № 5. С. 213-218.

167. Шарандін О. О. Правове регулювання фінансового статусу політичних партій в Україні: детермінанти збалансування публічних та приватних інтересів. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану*: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції, Ірпінь, 3 квітня 2025. – Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. – 419 с.

https://dpu.edu.ua/images/2025/Photo_dlya_novyn_2025/Naukovi%20zahodi/06%20cerven%20Naukovi%20zahodi/Zbirnik%20tez%20Miznarodnoi%20konferencii%2003_04_2025.pdf

168. Шарандін О.О. Адміністративно-правові механізми державного контролю фінансування політичних партій в Україні. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної онлайн- конференції, м. Одеса, 24 жовтня 2024 р. – Одеса : ОДУВС, 2024. – 194 с. С. 171-173. URL:

https://drive.google.com/file/d/1JgifPiKNnRoEau6iO3FMOtsQ_K6Pt8gw/view?usp=drive_link

169. Шарандін О.О. Відповідальність політичних партій за фінансові правопорушення. *Європейський правовий часопис*. № 5. 2024. С. 99-105. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/5_15_00bd36f03f.pdf DOI 36919/3041-1149(Print).5.2024.99-105

170. Шарандін О.О. Окремі аспекти правового регулювання фінансування політичних партій в кризовий період. *Державна політика у кризовий і посткризовий період*: збірник тез Ізраїльсько-європейського саміту громадського співробітництва, Прага-Київ, 21-23 травня 2025. – Київ: ІЗППГ, 2025. – 103 с. – Електронне наукове видання.

https://drive.google.com/file/d/1JgifPiKNnRoEau6iO3FMOtsQ_K6Pt8gw/view?usp=drive_link

171. Шарандін О.О. Особливості нормативно - правового забезпечення фінансово - правового статусу політичних партій в Україні. *Ірпінський*

<https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/324/334>

172. Шарандін О.О. Порівняльно-правові аспекти визначення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах (практика Польщі та Німеччини). *Ірпінський юридичний часопис*. № 4(17). 2024. С. 123-133. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/302> DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-4\(17\)-2024-123-133](https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)-2024-123-133)

173. Шарандін О.О. Принципи фінансування політичних партій. *Європейський правовий часопис*. № 6,7. 2025. С. 100-108. https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/6_16_2b24430847.pdf

174. Шарандін О. О. Порівняльно - правові аспекти визначення фінансово - правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах (практика Польщі та Німеччини). *Ірпінський юридичний часопис*. №(4(17)). 2025. С.123–133.

175. Шведа Ю. Р. Політичні партії: Енциклопедичний словник. Львів : Астролябія, 2004. 500 с. URL : <http://bit.ly/2QarQKS>.

176. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник. Львів: Тріадаплюс, 2004. 528с.

177. Щебетун І., Йолтуховський В. Фінансування політичних партій в Україні. *Молодий вчений*. №10 (74). 2019. С.147-150

178. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5: П - С. К., 2003. 744 с

179. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2: Д – Й. К., 1999. 744 с

180. Юрченко Є. В., Доній Н. Є. Особливості правової інституціоналізації політичних партій в Україні. *Кримінально - виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали XII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 01 грудня 2023 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний. Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. С. 274 - 278

181. Як дізнатися, хто фінансує політичну партію? URL: https://toolkit.data.gov.ua/documents/OpenDataToolkit-1_Policy-funding.pdf

182. Ясечко С. В. Питання щодо можливості юридичної особи публічного права вчиняти правочини з нематеріальними благами. Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 листопада 2016 року). К. ТОВ «Білоцерківдрук», 2016. С. 129-131.

183. Ярко В.Ф., Калмиков Д. Міжнародні стандарти запровадження державного фінансування політичних партій. URL: <http://www.pravo.org.ua/ua/news/20872857-migenarodni-standarti-zaprovadzeennya-dergeavnogofinansuvannya-partiy> .

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шарандін О.О. Порівняльно-правові аспекти визначення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні та закордонних державах (практика Польщі та Німеччини). *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 4(17). С. 123-133. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/302/313>.

2. Шарандін О.О. Відповідальність політичних партій за фінансові правопорушення. *Європейський правовий часопис*. 2024. № 5. С. 99-105. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/5_15_00bd36f03f.pdf

3. Шарандін О.О. Принципи фінансування політичних партій. *Європейський правовий часопис*. № 6,7. 2025. С. 100-108. https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/6_16_2b24430847.pdf.

4. Шарандін О.О. Особливості нормативно-правового забезпечення фінансово-правового статусу політичних партій в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 1(118). С. 98-108. <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/324/334/>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шарандін О.О. Адміністративно-правові механізми державного контролю фінансування політичних партій в Україні. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної онлайн- конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р). Одеса : ОДУВС, 2024. С. 171-173. URL: https://drive.google.com/file/d/1JgifPiKNnRoEau6iO3FMOtsQ_K6Pt8gw/view?usp=drive_link

2. Шарандін О. О. Правове регулювання фінансового статусу політичних партій в Україні: детермінанти збалансування публічних та приватних інтересів. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану*: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 3 квітня

2025). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. С. 397-401.
https://dpu.edu.ua/images/2025/Photo_dlya_novyn_2025/Naukovi%20zahodi/06%20cerven%20Naukovi%20zahodi/Zbirnik%20tez%20Miznarodnoi%20konferencii%2003_04_2025.pdf

3. Шарандін О.О. Правовий статус та інституційна сутність політичних партій в умовах воєнного стану. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права (м. Ірпінь, 08 жовтня 2025 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 316-318. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій.
<https://dpu.edu.ua/novyny-nni-prava/vyishov-drukrom-zbirnyk-tez-kruhloho-stolu-do-30-richchia-nnip>